

Vykintas Vaitkevičius

SENOSIOS LIETUVOS
ŠVENTVIETĖS

ŽEMAITIJA

Šventa buvo, yra ir bus, bet danguje niekada nebus (Žemė)

SENOSIOS LIETUVOS
ŠVENTVIETĖS
ŽEMAITIJA

UDK 293(474.5)
Va-122

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

Vykintas Vaitkevičius

SENOSIOS LIETUVOS
ŠVENTVIETĖS

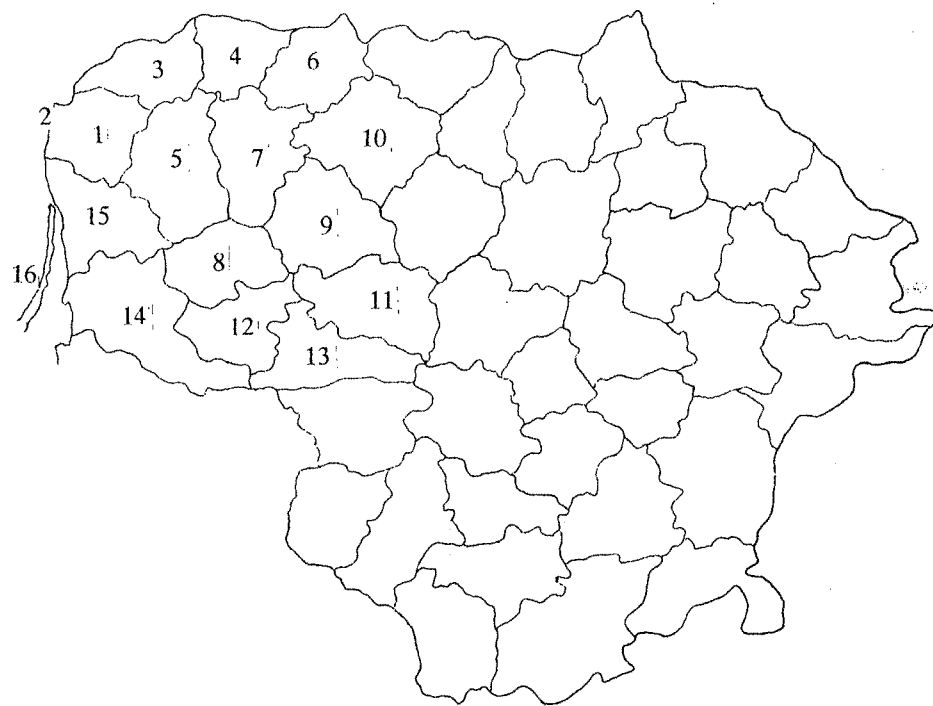
ŽEMAITIJA

ISBN 9986-23-037-3

© Vykintas Vaitkevičius
© Lietuvos istorijos institutas
© „Diemedžio“ leidykla

DIEMEDŽIO
LEIDYKLA
VILNIUS

1998

Pav. 1. Knygoje aprašoma Lietuvos dalis ir eilės tvarka, pagal kurią kataloge aprašomos rajonų ir miestų šventvietės: 1 - Kretingos r.; 2 - Palangos m.; 3 - Skuodo r.; 4 - Mažeikių r.; 5 - Plungės r.; 6 - Akmenės r.; 7 - Telšių r.; 8 - Šilalės r.; 9 - Kelmės r.; 10 - Šiaulių r.; 11 - Raseinių r.; 12 - Tauragės r.; 13 - Jurbarko r.; 14 - Šilutės r.; 15 - Klaipėdos r.; 16 - Neringos m.

PRATARMĖ

Senosios šventvietės (kitai - *mitologiniai-sakraliniai objektai*) - tai ikikrikščioniškojo tikėjimo apeiginės, kulto, įsivaizduojamos dievų, mirusiųjų buvimo ar pasireiškimo vietos, paprastai dėl tos priežasties išskirtos, šventos.

Šiame darbe, kurį sudaro katalogas ir trumpas jame aprašytų objektų aptarimas, kalbama apie vakarinėje Lietuvos dalyje - šiandieninėje Žemaitijoje žinomas šventvietes. Didžiausias dėmesys skiriamas toms šventvietėms, kurios turėtų būti vertinamos archeologijos (kaip priešistorę tyrinėjančio mokslo) kontekste. Norint pasekti tų senųjų šventviečių įrengimo, pasirinkimo tradicijų raidą jau keičiantis religiniams vaizdiniais, kartu buvo aprašytos vietos, susijusios su senojo tikėjimo apraiškomis po krikščionybės įvedimo. Suprantama, aprašyta, o ir apskritai žinoma tik maža dalis kadaise gyvavusių senųjų šventviečių. Daug jų ilgainiui buvo sunaikinta ar pamiršta. Ne visada ir aprašytąsias bei minimas darbe vietas buvo tvirtas pagrindas laikyti šventvietėmis.

Senosios šventvietės retokai patekdavo į tyrinėtojų akiratį, nors įvairią medžiagą ta tema imta skelbti dar iki Antrojo pasaulinio karo. Tuo metu pasirodė ir pirmi apibendrinantys darbai. Daugiausia šioje srityje nuveikė archeologas P.Tarasenka (*Tarasenka P., 1923; Tarasenka P., 1926; Tarasenka P., 1927; Tarasenka P., 1933; Tarasenka P., 1933a*), kraštotyrininkas B.Buračas

(*Buračas B., 1931; Buračas B., 1931a; Buračas B., 1937; Buračas B., 1937a; Buračas B., 1939; Buračas B., 1940*). Pasirodė puiki archeologės M.Alseikaitės-Gimbutienės studija "Pagoniškosios laidojimo apeigos Lietuvoje", kur daug vietos skirta ir senosioms šventvietėms (*Alseikaitė-Gimbutienė M., 1943*). Tai, kas buvo šiuo laikotarpiu pasakyta, 1946 m. Vokietijoje apibendrino archeologas E.Šturmas studijoje "Die Alkstätten in Litauen" (*AL*). Vėliau šventviečių tema rašė folkloristai Z.Slaviūnas (*Slaviūnas Z., 1947*), J.Balys (*Balys J., 1948. T.2; Balys J., 1966*), istorikas R.Batūra (*Batūra R., 1966*), etnografe P.Dundulienė (*Dundulienė P., 1979; Dundulienė P., 1990*). Paskutiniai platesni tyrinėjimai - archeologo V.Daugudžio straipsnis "Pagoniškujų šventyklų Lietuvoje klausimu" (*Daugudis V., 1992*), istoriko R.Matulio studija "Istoriniai akmenys" (*IA*). Negalima nepaminėti E.Šturmo, J.Urtano senųjų Latvijos šventviečių tyrinėjimų (*Šturms E., 1936; Šturms E., 1938; IO.Ypranc, 1985; IO.Ypranc, 1988; IO.Ypranc, 1988a; Urtans J., 1990*).

Aštuntajame dešimtmetyje kelis šventkalnius, keliasdešimties šventųjų akmenų aplinką (dalis jų ir Žemaitijoje) tyrinėjo V.Urbanavičius (*Urbanavičius V., 1972; Urbanavičius V., 1972a; Urbanavičius V., 1979; Urbanavičius V., 1987; Urbanavičius V., 1993*), šia sritimi domėjosi ir M.Černiauskas, B.Dakanis. Žemaitijos piliakalnių,

kapinynų, kitų paminklų tyrinėjimų metu senųjų apeigų vietas tyrinėjo A.Bliujienė, A.Butrimas, V.Daugudis, J.Genys, A.Malonaitis, A.Merkevičius (vyr.), B.Salatkienė, V.Šimėnas, L.Vaitkunskienė, V.Valatka, V.Žulkus.

Senąsias Žemaitijos šventvietes išaiškinant ir aprašant, daugiausia darbavosi I.Jablonskis (*Jablonskis I., 1969; Jablonskis I., 1971*), J.Mickevičius (*Mickevičius J., 1985*), P.Jagminas (*Jagminas P., 1958; Jagminas P., 1958a; Jagminas P., 1958b*), V.Statkevičius (*Statkevičius V., 1986; Statkevičius V., 1990*), J.Šliavas (*Šliavas J., 1977; Šliavas J., 1978*), V.Rimkus (*Rimkus V., 1969; Rimkus V., 1970; Rimkus V., 1992*), S.Ličkūnas (*Ličkūnas S., 1934*), P.Šverėbas (*Šverėbas P., 1992; Šverėbas P., 1994*). Daug informacijos ta tema yra sukaupę ir atskiruose straipsniuose ją skelbė: kraštotyrininkai J.Andriusevičius, K.Bružas, muziejininkas archeologas V.Valatka, mokytojos E.Burdulienė, E.Ravickienė, istorikas V.Almonaitis, geografai T.Šidiškis, D.Ramančionis, etnologai V.Musteikis, M.Užpelkis. Vertinga medžiaga saugoma K.Side-ravičiaus archyve (*VUB F 191*).

Remiantis aukščiau minėtais duomenimis, literatūra, išleista iki 1996 m., ir medžiaga, saugoma Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne (*LTR*), Lietuvių kalbos instituto Vietovardžių kartotekoje (*VK*), VU bibliotekos rankraščių skyriuje (*VUB*), Lietuvos kraštotyros draugijos (*LKD*), Lietuvos istorijos instituto Archeologijos skyriaus (*AS*) archyvuose, Kultūros paveldo centro (*KPC*)

Archeologijos skyriuje bei Dokumentacijos centre, buvo sudarytas senųjų Žemaitijos šventviečių katalogas.

Katalogas apima Kretingos, Skuodo, Mažeikių, Plungės, Akmenės, Telšių, Šilalės, Kelmės, Šiaulių, Raseinių, Tauragės, Jurbarko, Šilutės, Klaipėdos rajonus. Tai pirmiausia kuršių, žemaičių, iš dalies žiemgalių, skalvių genčių I tūkstantmečio viduryje - II tūkstantmečio pradžioje gyventos žemės (*Тайтавичюс А.З., 1980*).

Pateikti skaitytojui sukaupus duomenis apie senąsias Žemaitijos šventvietes - ir džiugu, ir atsakinga. Deja, ne visas jas pasisekė autoriui aplankyti, patikrinti vienus ar kitus apie jas žinotus faktus. Matyt, nepavyko išvengti netikslumų ir klaidų. Todėl pageidaujamos skaitytojų pastabos ir papildymai. Kartu tenka žemaičių atsiprašyti už tekstus - įvairias nuorodas, citatas, kur neišlaikyta žemaičių tarmė. Negalima redaguoti ar keisti archyvinių tekstų, savitų (nors tarmiškai ir klaidingų) pasakymų. Ne visada sutaps ir oficialūs kaimų, upių, ežerų pavadinimai su vietoje vartojamais jų vardais. Norėjosi paminėti kelias vartojamas formas, nepykite, jeigu rasite vieną ar kitą vietos pavadinimą, kurį Jūs tariate kitaip ar jis jums nežinomas.

Vargu, ar ši knyga būtų buvusi parašyta ir išspausdinta, jeigu ne daugelio žmonių pagalba. Nuoširdus ačiū tėvams - Marijai ir Alvydui Vaitkevičiams, žmonai Daivai Bodutai Vaitkevičienei, Eglei Plioplienei - už finansinę paramą ir skatinimą knygą parengti spaudai, Gediminui Juciui - už pagalbą kuriant duomenų bazę ir ruošiant knygos žemėlapius, kolegoms

archeologams: habil. dr. Laimai Vaitkunskienei, habil. dr. Vytautui Urbanavičiui, dr. Vytautui Kazakevičiui, dr. Gintautui Zabelai, dr. Valdemarui Šimėnui, dr. Adolfui Tautavičiui - už pastabas ir patarimus.

Dėkoju ir kraštotyrinių ekspedicijų dalyviams bei bendražygiams:

Arūnui ir Vidai Sniečkams, Dariui ir Editai Ramančioniams, Vyteniui Dapkevičiui, Ramintai Nagaitytei, Martynui Užpelkiui, Zitai Baniulaitytei, Mariui Čečkauskui, Remigijui Dargužiui, Mantui Motiejūnui, taip pat Almai Skruibytei, Vyteniui Almonaičiui, Vytautui Musteikiui.

Dalis objektų, įtrauktų į senųjų Žemaitijos šventviečių katalogą, priklauso priešistorinių paminklų kompleksams ar yra su jais susiję. Jų siejimas su šventvietėmis atrodo pagrįstas, jeigu šventvietė yra priešistorinio paminklo, komplekso teritorijoje ar nuo jo nutolusi apie 1 km. Tradicinės senojo tikėjimo šventvietės (t.y. gyvavusios po oficialaus krikščionybės įvedimo Žemaitijoje), iš esmės atspindinčios maždaug XVII - XVIII (XIX) a. Žemaitijos kaimų bei miestelių gyventojų pasaulėjautą, su priešistoriniais paminklų kompleksais susijusios retai. Trūksta duomenų kai kurias šventvietes skirti pirmai ar antrai grupėms, nors jos turi analogijų su atitinkamomis šventviečių pasirinkimo ir įrengimo tradicijomis.

Taip pat į katalogą įtraukta ar minima viena kita vietovė, apie kurią žinoma mitinių "vaidenimosi" atvejų bei vietos, siejamos su krikščioniškais stebuklais, įžadais, su šventųjų garbinimu. Darbe pateikti ir kai kurie duomenys apie bažnytinę žemėvaldą, vienuolynus.

Aptariant senąsias šventvietes, svarbi jų *gyvavimo laiko* samprata - kada su objektu, vietoje buvo susieti tam tikri mitiniai įvaizdžiai, kada čia rinktasi apeigoms ir pan. Šventvietė galėjo būti ir tobulinama, keičiamas jos kulto įrenginių kompleksas (apeiginės duobės, aikštelės, aukų akmenys, kt.). Netgi šventvietę apleidus ar sugriovus, tam tikra prasme ji tebegyvavo, jeigu tik dvasiniame žmonių gyvenime ji

neprarado reikšmės, jei išliko su ja sieti tikėjimai ir draudimai, jų buvo paisoma.

Retai keliamas klausimas, ar po oficialaus krikščionybės įvedimo senosioms apeigoms atlikti naudotos šventvietės liko tos pačios, dar priešistorinės, ar naujos - iš naujo pasirinktos ir įrengtos. Daugelis pastarosios grupės šventviečių artimos senajai jų tradicijai (pvz., aukščiausias miestelio kalnas paupyje pasirinktas Kupolių šventei švęsti, šventes švęsti rinktasi į kaimo apylinkių ažuolyną ir t.t.), todėl jas galima vadinti *tradicinėmis* senojo tikėjimo *šventvietėmis* (ir senojo tikėjimo apeigas, atliekamas tose šventvietėse po oficialaus krikščionybės įvedimo, tektų vadinti *tradicinėmis apeigomis*).

Mitologiniai ir sakraliniai objektai gali būti grupuojami pagal atskirus jų geografinius ir gamtinius ypatumus, pvz., šventkalniai vandenskyrų kalvynuose, šventkalniai - aukščiausi apylinkių kalnai, šventi akmenys upeliuose, šventi akmenys su įvairių dydžių bei formų gamtinėmis įdubomis ir t.t. Taip pat reikia kalbėti apie tam tikrus "kultūrinės" aplinkos elementus, pvz., apie šventkalnius prie pilikalnių (nuo senovės gyvenviečių, pilikalnių atskiriamų upeliais), šventus akmenis priešistorinių kapinynų teritorijoje ir t.t. Tai leidžia kalbėti apie *senųjų šventviečių* pasirinkimo ir įrengimo *tradicijas*. Savo ruožtu būta ir aukojimo (kulto) tradicijų, besiskiriančių mitiniais vaizdiniais, apeigomis ir

konkrečiu laiku (kada apeigos vyksta) bei vieta (kur tos apeigos atliekamos).

Žinoma daug padavimų ir pasakojimų apie aprašomas vietas, taip pat daugybė ir jų motyvų, variantų. Pasakojamoji tradicija yra svarbus šventviečių, jų mitinio įprasminimo tyrinėjimų šaltinis. Joje atsispindi gyvavę ir su šventvieta sieti mitiniai vaizdiniai. Galima svarstyti apie jų kilmę, senumą, kaitą, bet, regis, gyvavusi senojo tikėjimo šventvietė jau buvo mitiškai įprasminata. Gana retos išimtys yra tradicinės senojo tikėjimo šventvietės, neturinčios ar iki mūsų dienų neišlaikiusios mitinio įprasminimo.

Mitinėje tradicijoje atpažįstami išsakmių ir pasakų žinomi Dievo, Perkūno, Velnio, Raganos paveikslai, dievų išvaizda, pasirodymo aplinkybės (vieta, laikas), veikimo būdai, pobūdis. Dažnas ir ryškus nugrimzdusių, paskendusiu miestų, dvarų, bažnyčių, namų, pirčių, net laivų, nusidėjėlių, nusikaltėlių, bedievių žmonių motyvas. Tai vaizdiniai apie kitą pasaulį, dažnai į jį vedančio kelio lokalizavimas. Kaip pažymi A. J. Greimas, "kitas" gyvenimas lietuvių mitinėje galvosenoje buvo įsivaizduojamas esąs vandeninio pobūdžio. Tas vandens pasaulis buvo apgyvendintas dievų ir mirties "rubežių" peržengusių žmonių (*Greimas A.J., 1990, 367*). Tai papildė V.Žulkus išvada, kad baltai mirusiųjų pasaulį vaizdavosi esant vandenyje (ar už vandens), žemėje (toli žemėje, už kalnų, už akmenų ar akmenyse, požemyje), miškuose (už miškų), laukuose (už laukų ežių, ežiose). Vanduo, žemė, ugnis, akmuo buvo ta substancija, per kurią patenkama į mirusiųjų pasaulį (*Žulkus V., 1993, 29*).

Negalima nepaminėti ir atskiro "religinių atsiminimų" žanro, menančio senojo tikėjimo apeigas ir šventes. Tai perteikiama autentiškais (šventos ugnies, aukų aukojimo, kt.) ar bendrais (nekaltų vaikelių aukojimo, "vaidilučių") motyvais. Šiame darbe autorius nesiėmė atsakomybės visus žinomus padavimus, pasakojimus įvertinti kritiškai, vienus atmesti, kitus palikti. Todėl aprašymuose nurodomi net spaudoje paskelbti perpasakoti, pagal norimą skonį pakeisti padavimai (tai, jog padavimuose apie senąsias šventvietes randame Krivių Krivaitį, vaidilutes, nė kiek nemenkina pačio tokio pobūdžio duomenų fakto). Šventviečių paveikslą papildė žinios apie tebesitęsiančius ar neseniai nutrūkusius aukojimus (dažniausiai pinigų), apžadus, taip pat senose šventvietėse rengiamas šventes, pamaldas, gyvus tikėjimus ar religinius draudimus.

GIRIOS, MIŠKELIAI

Plačiausiai šventųjų girių temą yra aptaręs E.Šturmas, pasitelkęs visas tuometu jam prieinamas žinias bei nuorodas (*AL, 20-26*). Dar kiek anksčiau apie tai rašė M. Alseikaitė-Gimbutienė (*M. Alseikaitė-Gimbutienė, 1943, 67-68*). Girias, atskirus medžius, laikomus šventais, apeigų, švenčių vietomis, ne kartą mini rašytiniai šaltiniai. Kad tie miškai lankomi, ten renkamosi, nurodoma ir apibūdinant senojo tikėjimo liekanas po krikščionybės įvedimo (žr. *Ivinskis Z., 1986, 372-373, 380-381, 385-386*).

Istoriniai šaltiniai, taip pat tautosakinė medžiaga, papildanti šventųjų girių, medžių bylą, išryškina jų mitinį įprasminimą: giria laikoma "svetima", kitu pasauliu, ten vedančiu keliu: "Kartą žmogus nuėjo miškan, rodos, tiktai savo daržų galan. Egi mato - giria didžiausia, tik sušniokščia, nei niekur tokia regėta, nei girdėta. Vaikščiojo vaikščiojo, ir vis giria baisesnė. Tfu, sako, kad tave, pragaran tik papuoliau, kaip persizegnojo, tai ir prapuolė" (LMD I 474/737; plg. pasakojimus apie Auksūdžio Kūlių pilalę 6a¹, Sauserių Tamožinės mišką 57a). Medžiai tokioje girioje laikomi neliečiamais: "Yra tokių žmonių, kurie kaip kokią dievybę garbina neįžengiamus miškus bei gojus ir laiko nusikaltimu bent mažą šakelę nusilaužti", - rašoma 1611 m. Kražių jėzuitų kolegijos kronikoje (Lebedys J., 1976, 208); "Į ugnį spjauti, medelį nulaužti - nuodemė" (LTR 4874/11; plg. žinią apie Žemaičių Naumiesčio seniūnijos šventąjį mišką 971, Grūstės Mocaus miškelį 156c*, pasakojimą apie tai, jog žmogus, nukirtęs Kaušų šventąjį ąžuolą 516b, kitą dieną mirė ir pan.). Tai dievų, dievybių ar mirusiųjų buvimo bei pasireiškimo vietos. Henrikas Latvis 1206 m. rašė apie lyvį, kuris atėjo iš miško tankmės ir pasakojo "pasivaidenimą": "Aš mačiau lyvių dievą, kuris pranašavo ateitį. Iš medžio išaugo dievo vaizdas nuo krūtinės iki galvos, ir dievas man sakė [...]" (Henrikas Latvis, 1992, 49), plg. posakį: "Dieve Dieve su stora žieve" LTR 66/208).

Medis esąs gyvas kaip žmogus ("Ne žmogus, bet gyvas (Medis)" LTR 4375/75), jis turi kraują ("Šimtametis seniuks

¹ Tai objekto aprašymo numeris kataloge.

savo krauju žmones maityn (Medis ir sula)" LTR 453/46; pvz., ir Padvarninkų ąžuolų 188a savininkas nekirto, nes tikėjo, kad kertant iš jų bėgs kraujas). Medžiais virtę ir žmonės: "Sako, eglė buvo kadai labai gera ir graži karalienė, užtai ji ir dabar žiemą žaliuoja, o pušis jos sesuo, o ąžuolas, beržas ir uosis jos sūnai" (LMD I 474/753). Dažnai buvo tikima, kad medžiuose, kaip ir vandenyje, akmenyse po mirties atgailauja sielos ("dūšios"): "Kai numiršta žmogus ir būna labai griešnas, tai jį Dievas nesiunčia užkart pragaran, bet liepia pirma žemėje atkentėti, pirmiausiai įkiša jo sielą į medį, ir kai medis rėkia, tai žinok, kad siela išmaldos prašo "čir-čir-čir". Šitai, sako, čirvančių niekam nedaviau, nei ubagams, nei kunigams. Užgirdę žmonės čirenantį medį poterius kalba" (LMD I 474/734); "Jeigu koks medis cypia, tai ne jis cypia, o jame gyvenanti dūšia verkia" (Balys J., 1981, 108 (Nr.1027); "Numirėlio siela apsigyvena medy" (ten pat, 106 (Nr.1007); plg. tikėjimą apie Rukšių Šventgojaus medžius 571). Medis, kurio šaknys žemėje, o viršūnė danguje, yra išraiškinga skirtingų pasaulių jungtis (plg. "Senelis ir senelė išėjo laimės, mato, kad žmonės lipa į medį: Dievas šaukia žmones į dangų. Įlipo ir senis su baba [...]" LTR 1852/45).

Su mitiniu medžių paveikslu susijusios ir šventės, apeigos giriose ar šventovėse prie atskirų medžių (plg. XIII a. minimą šventu laikomą nudžiūvusį Ouse Warpe medį (Dovilų seniūn. 975). Paprasta patarle dar buvo sakoma "Girk dievaitį girioj, o Dievą bažnyčioj" (Krėvė V., 1935. T.2. Nr.307).

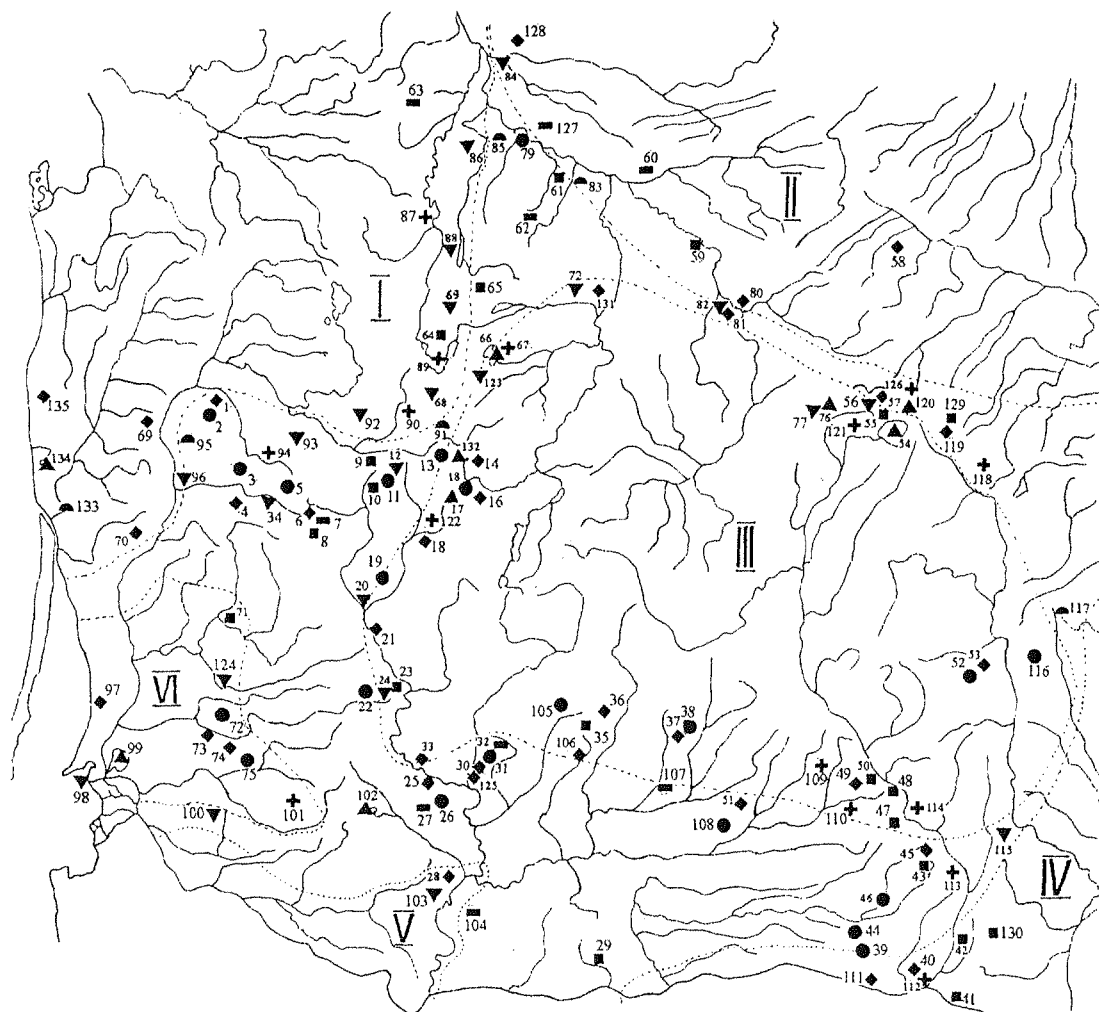
Į katalogą įtrauktos girios skirtingos. Dalis jų, matyt, buvo tarp atskirų genčių, žemių, valsčių, etninių ar teritorinių junginių paribiuose. Šių teritorijų išskyrimo ir mitinio įprasminimo klausimus iškėlė ir aptarė V.Šimėnas, V.Žulkus (Šimėnas V., 1988; Šimėnas V., 1990; Žulkus V., 1989; Žulkus V., 1993). Su jais siejasi ir J.Genio straipsnis apie Vakarų Lietuvos apgyvendinimą (Genys J., 1989).

Nuo kuršiško Keklio į pietus - pietryčius ir į vakarus nuo žemaičių teritorijos žinomas Vėlaičių Vėlaitinės miškas 69, Didžiųjų Mostaičių Peklinės miškas 212, Alko tyro miškas 213*¹. Tenenių apylinkėse nurodomi Ramusiškių šventieji miškai 552. Kiek į pietvakarius - XVI a. žinomas šventas Heyligwaldt miškas 971 (Mannhardt W., 1936, 314), Žygaičių apylinkėse - Dirvėnų Šventgiris 868, Vaitimėnų Stabgirė 895*. Ši miškų juosta tęsiasi rytų kryptimi, ribodama žemaičius iš pietų. Čia paminėtinas šventasis Ventus 925 miškas, Paagluonio Draustinės giria 911*, Pagausančio Karališkoji giria 826, netoliese Draustinės kaimas ir Draustinės upelis 803. Iš rytų ir šiaurės rytų žemaičius ribojusiose teritorijose atkreiptinas dėmesys į 1588 m. žinomą Tendžiogalos Alkagirį 855. Pietrytinė kuršių - šiaurės vakarinė žemaičių riba, kaip pažymi V.Žulkus (Žulkus V., 1987, 29-30; Žulkus V., 1992, 9), I tūkstantmečio pabaigoje - II tūkstantmečio pradžioje

¹ Objektus bei vietas, kurie atskiruose katalogo aprašymuose tik minimi, žymi * ženklukas prie nurodomo to aprašymo numerio.

kito, todėl šventus miškus su tokia riba-dykra sieti problemiška. Vis dėlto ryškiau išsiskiria Plinkšių-Pasruojės miškų masyvas, besitęsiantis pro Lieplaukę, Keturakius, Medingėnų apylinkių ąžuolynus (užfiksuotas Lenkaičių Gojaus miško vardas 247a), šiame ruože ir Vėlaičių miškas 301, antras Tverų apylinkėje Vėlaičių kaimas, Stumbrių Šventinės miškai 288, toliau į vakarus - Alko Šventinės giria 198a.

Kai kurie XIV a. kryžiuočių kelių į Lietuvą aprašymai teikia čia svarbių žinių. Minima Ventus giria 925, matyt, ribojo Veliuoną (Junigendą) iš vakarų bei skyrė nuo žemaičių iš šiaurės, šiaurės vakarų (SRP Bd.1, 184), Sautum 822 skyrė Milžavėnus nuo Vauguvos (ten pat, Bd.2, 687-688), V.Žulkaus nuomone, dažnai minima Asswiote giria 497 skyrė Jaunodavą, Kaltinėnus nuo Kražių (Žulkus V., 1993, 30). Aprašant kryžiuočių kelią į Lietuvą Nr.7, sakoma, kad nuo švento miško Asswiote iki Raudžio upės - 2 mylios (SRP Bd.2, 669). Miškas sietinas su Ašvos ar Ašvijos upe - dešiniuoju Raudžio intaku. Nurodomas nuotolis iki Raudžio - 2 mylios (apie 14 km - žr. Thomas A., 1883, 5) - liudija, kad Asswiote miškas nebuvo pačiame Ašvos upės žemupyje ir neskyrė Jaunodavos nuo Kražių. Be to, pasakojamoji tradicija mena šventą "Ašvytės" girią 555* ir sieja ją su Pakalniškių Alkos kalnu prie Ašvos upės, apie porą kilometrų nuo Jaunodavos į pietvakarius. Čia yra Pakalniškių kapinynas, kiek toliau į vakarus prasideda Laumėnų kaimas. Galimas daiktas, kad čia buvęs Asswiote miškas skyrė Jaunodavą,

IX-XIII a. GENČIŲ RIBOS VAKARINĖJE LIETUVOJE (pagal A. Tautavičių, V. Žulkų)
 I - kuršiai, II - baltai, III - žemaičiai, IV - aukštaičiai, V - skalviai, VI - jotvingiai (?)
 ir REIKŠMINGESNĖS ŠVENTIETĖS GENČIŲ PAKRAŠČIUOSE

● giria, ■ upė, ▲ ezeras, ▽ pelkė, ▼ kalnas, ◆ akmuo, ◆ kaimas,
 + krikščioniška stebuklinga vieta

Sąrašas vietovių ir objektų, minimų antrame paveiksle (skaičius kursyvu - numeris kataloge)

GIRIOS: 2 - Vėlaičių (Kretingos r., 69), 3 - Peklinė (Plungės r., 212), 5 - Alko tyro (Plungės r., 213*), 11 - Šventinė (Plungės r., 198a), 13 - Gojus (Plungės r., 247a), 15 - Vėlaičių (Plungės r., 301), 19 - Šventinė (Plungės r., 288), 22 - Ramusiškių (Šilalės-Šilutės r., 552), 26 -

Šventgiris (Tauragės r., 869), 31 - Stabgirė (Šilalės-Tauragės r., 895*), 38 - Nemaxte (minima XIV a., Raseinių r., 821), 39 - Wentus (minima XIV-XV a., Jurbarko r., 925), 44 - Draustinė (Jurbarko r., 911*), 46 - Karališkoji (Raseinių-Jurbarko r., 826), 52 - Alkagiris (minima XVI a., Raseinių r., 855), 72 - Norkaičių-Potrimpų (Šilutės r., 944), 75 - Heyligwaldt (minima XVI a., Šilutės r., 971), 79 - Gojus (Mažeikių r., 150), 105 - Šventgiris

(Šilalės r., 484a), 108 - Drausgiris (Jurbarko r., *Plėkiai*), 116 - Velniamynės (Radviliškio r.);
UPĖS: 8 - Dievupis (Klaipėdos r., 978), 9 - Alkupis (Plungės r., 285), 10 - Šventupis (Plungės r., 256), 23 - Alka (Šilalės r., 548b), 29 - Šventoji (Jurbarko r., 928), 35 - Alkupė (Šilalės-Tauragės r., 884), 41 - Šventupis (Kauno r.), 42 - Šventupis (Kauno r.), 43 - Draustinė (Raseinių r., 803), 47 - Šventupis (Raseinių r., 811), 48 - Šventupis (Raseinių r., 861), 50 - Alkupis (Raseinių r., 813), 55 - Šventupis (Šiaulių r., 771b), 59 - Alkupis (Akmenės r., 336), 61 - Šventupis-Saldupis (Mažeikių r., 194), 64 - Šventupis (Telšių r., 355), 65 - Juoda (Telšių r.), 71 - Alkupis (Klaipėdos r., 999), 129 - Raganė (Radviliškio r.), 130 - Alka (Kauno r.);
EŽERAI: 17 - Ruškis (Plungės r., 249), 54 - Rėkyva (Šiaulių r., 1010), 66 - Mastis (Telšių m., 430), 76 - Bulėnų (Šiaulių r., 741), 99 - Krokų lanka (Šilutės r., 951), 102 - Draudenių (Tauragės r., 898), 120 - Talša (Šiaulių m., 780), 132 - Rūpužinis (Telšių r., 349), 134 - Kalotės (Klaipėdos r., 984);
PELKĖS: 7 - Dausynų (Plungės-Klaipėdos r., 279), 27 - Tyrelio (Tauragės r., 869*), 32 - Stabo (Tauragės r., 895*), 60 - Pakempinės (Akmenės r., 332), 62 - Paskverblio (Mažeikių r., 151), 63 - Velickos plėšimo (Mažeikių-Skuodo r., 189), 104 - Buveinės (Tauragės r., 877*), 107 - Alkos (Jurbarko r., 922a), 127 - Mažeikių (Mažeikių m., 173);
KALNAI: 12 - Alkos (Plungės r., 186b), 20 - Alkos (Šilalės r., 538a), 24 - Alkos (Šilalės r., 584a), 34 - Žvaginių (Klaipėdos r., 1002), 56 - Alkos (Šiaulių r., 771a), 68 - Dievo kėslo (Telšių r., 446a), 77 - Girnikų (Šiaulių r., 744a), 78 - Paunšvystės (Telšių r., 447), 82 - Ragankalnis (Šiaulių r., 771), 84 - Šventorėlis (Mažeikių r., 171), 86 - Alkos (Mažeikių r., 182), 88 - Panų (Telšių r., 404a), 92 - Alkos-Alkšės (Plungės r., 259), 93 - Alkos (Plungės r., 304), 96 - Dyklius (Klaipėdos r., 992), 98 - Perkūnkavė (Šilutės r., 952), 100 - Alkos (Šilutės r., 941), 103 - Šventkalnis (Tauragės r., 872), 115 - Alkos (minimas XVI a., Kėdainių

r.), 123 - Alkos (Telšių r., 411), 124 - Alkos (Šilutės r., 969), 137 - Alkos (Plungės r., 220);
AKMENYS: 83 - Juodasis, Meitės (Akmenės r., 346), 85 - Velnio, Trobelės (Mažeikių r., 152), 91 - Dievo stalias (Plungės r., 291), 95 - Didysis (Kretingos r., 25), 117 - Velnio, Angelo (Radviliškio r.), 133 - Velnio (Klaipėdos m., 996);
KAIMAI, VIETOVĖS: 1 - Vėlaičiai (Kretingos r.), 4 - Perkūnai (Klaipėdos r.), 6 - Dausynai (Klaipėdos r.), 14 - Vismaldai (Telšių r.), 16 - Vėlaičiai (Plungės r.), 18 - Vėlaičiai (Plungės r.), 21 - Padievaitis (Šilalės r.), 25 - Vaidilos (Tauragės r.), 28 - Lauksargiai (Tauragės r.), 30 - Romės laukas (Šilalės r.), 33 - Laumenai (Šilalės r.), 36 - Vėluikiai (Tauragės r.), 37 - Pagojai (2 kaimai, Raseinių r.), 40 - Ramovė (Jurbarko r.), 45 - Draustinė (Raseinių r.), 49 - Perkūniškė (Raseinių r.), 51 - Paupys-Perkūniškė (Raseinių r.), 53 - Dievogala (Raseinių r.), 57 - Pikuoliai (Šiaulių r., *Jakštaičiai*), 58 - Laumakiai (Šiaulių r.), 70 - Ouse Warpe (minima XIII a., Klaipėdos r., *Dovilų seniūn.*), 73 - Ramučiai (Šilutės r.), 74 - Ramuva (Šilutės r.), 80 - Romučiai (Šiaulių r.), 81 - Raganiai (Šiaulių r.), 97 - Svencelė (Klaipėdos r.), 106 - Auken (minima XIV a., Tauragės r., *Batakiai*), 111 - Veliuona (Jurbarko r.), 119 - Ramulėnai (Radviliškio r.), 125 - Kreiviai-Kryva (Šilalės r.), 128 - Laumės (Latvijos Respublika), 131 - Laumės (Telšių r.), 135 - Girkaliai-Ramučiai (Kretingos r.);
KRIKŠČIONIŠKOS STEBUKLINGOS VIETOS (APSIREIŠKIMAI, STEBUKLAI, STEBUKLINGI PAVEIKSLAI, KT.): 67 - Telšiai, 87 - Žemaičių Kalvarija (Plungės r.), 89 - Lieplaukė (Telšių r.), 90 - Žlibinai (Plungės r.), 94 - Kuliai (Plungės r.), 101 - Degučiai (Šilutės r.), 109 - Raseiniai, 110 - Girkalnis (Raseinių r.), 112 - Seredžius (Jurbarko r.), 113 - Butkiškė (Raseinių r.), 114 - Ugioniai (Raseinių r.), 118 - Radviliškis, 121 - Aukštelkė (Šiaulių r.), 122 - Tverai (Plungės r.), 126 - Jurgaičiai (Šiaulių r.).

Kaltinėnus nuo Medininkų, kol Jaunodava, Kaltinėnai nebuvo pakliuvę į ryškesnę šios žemės politinę ir administracinę įtaką. Jaunodavą ir Kaltinėnus nuo Kražių ir Pašilės iš tikrųjų skyrė miškai prie Raudžio upės, bet čia reikia atkreipti dėmesį į Ašvos upės žemupyje likusį nedidelį Rukšių Šventgojaus miškelį 570 (svarbu ir tai, kad nuo šios vietos, sutekęjus Raudžiui ir Ašvai, upė vadinama kitu vardu - Akmena). Taip pat iš kryžiuočių kelių į Lietuvą Nr.24 ir Nr.28 matyti, kad Viduklę iš šiaurės vakarų ir vakarų riboja šventas *Nemaxte* miškas 821 (*SRP Bd.2, 677, 679*), Kaltinėnus iš pietvakarių - Bartašiškės Perkūniškės giria 464, kuršišką Pilsotą iš rytų - šventa *Ouse Warpe* 975 vietovė, Mėguvą iš pietų - Ramučiai (šios vietovės, galimas daiktas, buvo susijusios su didesniais ar mažesniais miškų masyvais). Nuo Kačaičių, Raguviškių, Keklio žemėje į vakarus plytėjo Laumakių kaimo (Kretingos r.) ažuolynai, į panašų kontekstą tektų įtraukti Mosėdžio apylinkėse rašytinių šaltinių paminėtus šventuosius miškus 118, Laumių Gojų 107b, Norkaičių miškus 944, Alsėdžių apylinkių (Plungės r.) Alsėdinės mišką, kai kurias kitas girias.

Yra ir lokalinių šventų girių, turinčių ryšį su kuriuo nors vienu priešistorinių paminklų kompleksu. Tos nedidelės šventos giraitės siejasi su atskiriomis senovės gyvenvietėmis, pvz., sunaikinti Juodeikių ažuolynai 159 - su Griežės archeologijos paminklų kompleksu, kryžiuočių kelio aprašyme paminėtas šventasis miškas 934a* - su Rambynu, Daubarių 150 Gojai - su Daubarių piliakalniais,

Sauserių ažuolynai 57a - su Sauserių kapinynu bei piliakalniu.

Dar viena grupė - tai girios ir miškeliai, esantys kaimų ar bažnytkaimių apylinkėse, pvz., Dvariškių Šventgiris 484a, Telšių apylinkių Gojus 428, Žalpių Gojus 822*, Kražių Medžiokalnio ažuolynas 659a* ir kai kurie kiti. Šių šventųjų miškų gyvavimas taip pat gali siekti priešistorinius laikus.

KATALOGE APRĄŠOMOS BEI PAMINĖTOS GIROS, MIŠKELIAI

Alk-girės: Didieji Mostaičiai 213*; Labardžiai 246; Tendžiogala 855; Mantviliai 910; Nemakščių seniūn. 823; *Švent-girės*: Alkas 198a; Stumbriai 288; Dvariškiai 484a; Rukšiai 570; Dirvėnai 868; Jokšiai 939; Žem. Naumiesčio seniūn. 971; *Girios, vadinamos Gojais*: Vaineikiai 67*; Laumės 107b; Daubariai 150; Grūstė 157; Jogaudai 237; Lenkaičiai 247a; Pabiržulis 395; Telšių seniūn. 428; Laumenai 536; Šliužai 587; Miškiniai 666; Pašimšė 690; Nemakščių seniūn. 822*; *Perkūn-girės*: Bartlaukis 351; Bartašiškė 464; Perkūniškė 835; Bernotiškė 865; *Karalių girios*: Alkas 198a; Meižiai 331; Pagausantys 826; *Vėl-miškeliai*: Vėlaičiai 69; Vėlaičiai 301; *Ram-miškeliai*: Auksūdys 5*; Pajūrio seniūn. 552; Ramučiai, Ramuva, Šilutės r.; *Kiti*: Laumakiai, Kretingos r.*; Sauseriai 57a; Jedžiotai, Skuodo r.¹; Mosėdžio seniūn. 118; Grūstė 156c*; Juodeikiai 159; Padvarninkai 188a; Alsėdžių seniūn., Plungės r.; Didieji Mostaičiai 212; Vieksnių seniūn. 345*; Žibikai 346*;

¹ Jeigu minimas kataloge nenumėruotas objektas ar vietovė, nurodomas tik jo adresas (pvz., Jedžiotai, Skuodo r.). Duomenų tuomet reikia ieškoti Skuodo r. aprašymuose abėcėlės tvarka "Jedžiotų k." adresu.

Gimbūčiai 490; Jaunodava 497; Pakalniškiai 555*; Patulė, Šilalės r.; Gedruikiai 632*; Kražiai 659a*; Lyduvėnai, Rascinių r.; Nemakščių seniūn. 821, 822; Medininkai, Jurbarko r.; Paagliuonys 911*; Veliuonos seniūn. 925; Vaitimėnai 895*; Bitėnai 934a*; Norkaičiai 944.

MEDŽIAI

Nedaug tėra šventų medžių, susijusių su senojo tikėjimo apeigomis, tačiau gerai žinoma, jog prie storiausių, aukščiausių, senų, drevėtų, gumbuotų, keliakamienių, forma išsiskiriančių medžių jau krikščionybės laikais buvo atliekamos tam tikros apeigos (*Ivinskis Z., 1986, 380-381; Mannhardt W., 1936, 525-529*). Apie tai rašo J. Balys (*Balys J., 1948. T.2, 56-65*), P. Dundulienė (*Dundulienė P., 1979*) ir kiti tyrinėtojai. Tik keli iš žinomų šventų medžių galėjo tokias apeigas matyti dar ikikrikščioniškais laikais: Vieštovėnų Mingėlos ažuolas 305, XIX a. sunykęs Kaušų Rotužės ažuolas 516b, galbūt dar keli. Absoliuti dauguma šventųjų medžių susiję su tradicinėmis apeigomis: aukojimais, maginiais veiksmais ir pan. (Alkas 2c; Joskaudai 18b*; Dišliai 215; Puokė 126*; Plateliai 268; Kaušai 516b; Pakarčemis 675, Andriejaitė 454, kiti).

Akį patraukia daugiausia šalia kelio augančios šventomis laikomos pušys. Lig šiol joms rodoma didelė pagarba, jos puoselėjamos, čia daromi gausūs įžadai (Kegriai 323; Biržuvėnai 353*; Giriškiai 639; Plikšilis 698; Svilė 707;

Girnikai 744b; kt.). Atrodo, kad to priežasties reikia ieškoti minėtuose vaizdiniuose apie pomirtinį sielos ("dūšios") būvį, pirmiausia apie nelaimingų sielų buvimą (skaistyklą) medžiuose. Pvz., prie šventos Kegrių pušies 323 žmonės pamatė prieš savaitę numirusį Urvikį, nemažiau išraiškingas Stungurių ažuolo 845 pavyzdys. Tokių vaizdinių sąsajos su pušimis išryškėja ir kituose motyvuose: sakoma, kad ant pušies buvo kariami baudžiauninkai, kunigas, prie jų buvo vykdomos bausmės, nuosprendžiai, čia žūdavo nelaimingos mergaitės (Svilė 707; Jurgoniškiai 647; Gėluva 807; Balniai 902; Raudonė 916; kt.). Žodžiu, nelaimių ir kančių motyvais imta perteikti senus pasaulėjautos vaizdinius.

Kai kada medžiai minimi pasakojant apie stebuklus ir apsireiškimus tose vietose, kur statytos bažnyčios (Beržoras, Plungės r.), manoma, kad pušis buvo bažnyčios altoriaus atrama (Kegriai 323), prie medžio buvo laikomos sukilėlių mišios (Balniai 902, Oreliškė 670, Galiniai 630). Žinoma keletas įdomių šventviečių, kuriose iš medžio kelmo trykstantis šaltinis laikytas šventu (Mockaičiai 115c, 116; Kražiai 659b). Atkreiptinas dėmesys, kad prisimintuose (daugiausia apie tai, kaip atrodė atskiros šventvietės iki Antrojo pasaulinio karo) dažnai kalbama, jog šventasis kalnas buvo apaugęs ažuolais (Gilaičiai 231a; Leckava 171; Rūdaičiai 53, kt.), prie švento akmens augo ažuolai. Kitur tas vaizdas iš esmės nėra pasikeitęs ir šiandien (Auksūdys 5; Vaineikiai 67; Skaudaliai 61; Kražiai 659a).

KATALOGE APRAŠOMI BEI PAMINĖTI MEDŽIAI

Ažuolai: Alkas 2c; Joskaudai 18b*; Plokščiai 50*; Juodeikiai 160*; Kušlėnai 167; Purvėnai 179; Padvarninkai 188a*; Dišliai 215; Lenkaičiai 247b; Plungė 274a; Vieštovėnai 305; Santekliai 338; Guivėnai 369; Padvariai 396; Pagirgždūtis 398*; Andriejaičiai 454; Ažuolija 460; Bijotai 466; Kaušai 516b; Lembas 538b; Išlynos 648; Kerbedėliai 655; Kražiai 659b; Mosteikiai 667; Pabutkalnis 671; Pakarčemis 675; Reibkalnis 702; Šventragiai 716; Stunguriai 845; Jurbarko r. 899; Balandžiai 901; Raudonė 915a; Šilutės r. 931; Norkaičiai 944*; Mieželiai 989; Veiviržėnai 1001; Telšių r. 348*; **Pušys:** Palanga 71; Lenkimai 108; Šaukliai 132; Daubiškiai 319; Kegriai 323; Vieškinių apyl. 343,344; Biržuvėnai 353*; Gadūnavas 362; Rūdupiai 413; Siraičiai 419; Vilkai 446a*; Padievytis 544a*; Giriškiai 639; Jurgoniškės 647; Oreliškė 670; Pamedžiokalnis 681; Plikšilis 698; Sarapiniškės 703; Svilė 707; Šona 714; Užventis 733*; Girnikai 744b; Gėluva 807; Šiluva 851; Balniai 902; Raudonė 916; Šiurpiškės, Tauragės r.; **Uosiai:** Šakaliai 129; Plateliai 268; Plungė 274b; **Liepos:** Puokė 126*; Plungė 274c; Paeglūnis 885; Raudonė 915b; Bitėnai 934b; Norkaičiai 944*; Juodkrantė 1004*; **Vinkšnos:** Vieškinių seniūn. 345*; Luponiai 758b; Ringiai 888; **Beržai:** Beržoras*, Plungės r.; Luponiai 761; **Eglės:** Padievytis 546; Galiniai 630; **Blindė:** Kalnėnai 906; **Tuopos:** Seredžius 919; **neaišk.:** Babrungėnai 205; Dovilų seniūn. 975.

UPĖS IR UPELIAI

Paprastai išskiriamos tik atskiros upių dalys (versmės, žiotys, sūkuriai, gylės ir kt.). Jos laikytos šventomis ar

priešingai - jų buvo vengiama tikint, kad ten gyvena ar pasirodo tam tikros piktos dievybės. Bet tokių mitologinių bei sakralinių objektų nėra labai daug. Kur kas dažniau upę, upės atkarpą, ištakas ar žiotis ežere, upių santaką matome šalia šventųjų kalnų ar girių, šventi akmenys guli tų upelių vagoje ar pan., tačiau ta upė ar upelis jau nebeišskirti. Tad lieka prisiminti rašytinių šaltinių, istorinių dokumentų užuominas, kad kai kurios upės buvo laikomos šventomis (žr. *Ivinskis Z., 1986, 394-395, 402*). Šventųjų upių, ežerų temą aptaria E.Šturmas (*AL, 26-29*), J.Balys tuos duomenis papildė dar ir tautosakine medžiaga (*Balys J., 1948, T.2, 32-42*).

Tautosaka nurodo ne vieną vandenų (upių, šaltinių, ežerų, pelkių) mitinio įprasminimo detalę. Vanduo čia yra mirusiųjų, jų sielų (dūšių) pasaulis ("Negalima spjauti į vandenį, ypač našlaičiams, nes mirusiems tėvams akis užspjausi [...]") (*Balys J., 1981, 101 (Nr.944)*); "Saulei nusileidus negalima skalbti, nes ten bus dūšios ir mes jas nuvaikysime (ten pat, 102 (Nr.961))". Plg. Platelių ežero 270a ledai žvangėjo, šnarėjo vieni su kitais, ir žmogus, nuėjęs pasisemti vandens, išgirdo iš tų ledynų balsą: "Aš jau atkentėjau, dabar pareis į tūs ledynus urednykas, į mona veit urednyks pareij". Žmogus, išsigandęs balso, parbėgo namo, sėdo ant arklio, nujojęs rado uredninką mirusį, paguldytą "ant lentos". V.Žulkus pažymi ryškų pačių priešistorinių laidojimo paminklų ryšį su vandenimis - upėmis, ežerais, pelkėmis (*Žulkus V., 1993, 24-26*). Vanduo yra taip pat dievų erdvė: "Negalima spjaudyti vandenin, vanduo, sako, yra Dievo

akis" (*LMD I 474/285*); "Yra ežeruose dvasios: tokios ku kai žuvės, ale labai dzidelės žiaunos ir su plaukais" (*LMD I 474/527*); "Seniau velnių būdavo pilnos girios, pilnos balos, ežerai, o jau kur neprieinamos pelkės, tai velnių pati maloniausia vieta" (*LMD I 474/738*). Ypač gyvas ežerų pasaulis - ežerai keliauja, nusileidę "ant vietos" dejuoja, ūkauja, kaukia, kas metai arba nuolat reikalauja aukų.

Katalogo upės ir upeliai skiriasi pagal tai, ar jie (jų dalys) susiję su konkrečia šventviete ir yra to komplekso dalis (Alkas 2a; Skirpsčiai 282; Sūdėnai 63c; Šventoji 75*; Daubariai 150*; Alkupis 452a, Raizgiai 772b, Padievytis 544b, Akmenė 792*, kt.), ar su šventviečių kompleksais ryšio neturi. Pastarųjų pavadinimuose dažnos šaknys: *alk-*, *švent-*, *diev-*, *juod-*. Šios upės ir upeliai siejasi su tarpgentinėmis dykromis, teritorijomis tarp atskirų valsčių ir žemių (teka ar tose vietose išteka). Tokie yra Tirkšlių seniūn. 194, Kejėnų 811, Stonių 580 Šventupiai, Kapstatų 985 Dievupis. Kai kada į katalogą įtrauktos upės ir upeliai priklauso abiem šioms kategorijoms (Naujoji Įpiltis 44a; Alkas 2a; Gargždėlė 11a).

Trečia upių bei upelių grupė, kuri taip pat susijusi su senosios pasaulėjautos vaizdiniais, lokalizuojama kaimuose ar jų pakraščiuose. Nėra tvirtesnio pagrindo jas tapatinti su senosiomis šventvietėmis (pvz., Budriai 84; Jurbarkas 905, Baciai 900, kai kurie kt.). E.Šturmas manė, kad šventos buvo pirmiausia Alkupiais, Šventupiais, Dievupiais vadinamos upės bei upeliai ir išvelgė skirtumus tarp Alkupių ir Šventupių, Šventųjų (*AL, 27-28*).

ALKUPIAI - trumpi lokaliniai šventviečių upeliai, kurių šventumas greičiausiai buvo susijęs su šventomis (vadinamomis Alka, Alku) vietovėmis. ŠVENTUPIAI - ilgesni, jie skiria, riboja valsčius, žemes. Šiandien galima pasakyti, kad Kretingos, Skuodo rajonų ribose tekanti Šventoji 1 skyrė Diuvzarę nuo Mėguvos, Stonių Šventupis 580 Laukuvą iš rytų, Raizgių 772b ar Grimzių seniūn. 640 Šventupiai, atrodo, Šiaulius iš pietų, pietryčių. Kejėnų Šventupis 811 atskyrė žemaičius iš pietryčių pusės (*Žulkus V., 1993, 30*), Vadžgario Šventoji 924 - iš pietų. Skalvą iš rytų ribojo Viešvilės apylinkių Šventoji 928 (*Šimėnas V., 1990, 18*), kuršius iš šiaurės rytų - Tirkšlių apylinkių Šventupis 194, iš pietryčių-rytų - Brizgių Šventupis 355 (V.Žulkus, tiesa, ribą tarp Keklio ir žemaičių Viešvės veda netolima Juodėnų Juodės (Juodupio) upe (*Žulkus V., 1993, 30*)). Įdomu, jog Alkupio kaime Alkupis 452a išteka prie Šventkalnio, iš Giliogirio-Alkų vietovės išteka Norgalvių Šventupis 256, o priešinga - šiaurės kryptimi - čia prasidedantis upelis yra Alkupis (285). Tai iliustruoja, jog pavadinimai su šaknimis *alk-* ir *švent-* įvairavo, galbūt ir keitė vienas kitą. Be to, atkreipus dėmesį į Juodes ir Juodupius (*Žulkus V., 1989, 110-111*), pastebėta, kad jie siejasi su tarpgentinėmis teritorijomis (pvz., Juodupių Juodupis skyrė Mėguvą ir Diuvzarę (*Žulkus V., 1993, 30*), atrodytų, Juodaičių Juodupis tekėjo pietiniame žemaičių žemių pakraštyje.

Įdomūs šventais laikomi upeliai, kurių, kaip ir šaltinių, šventumo priežastimi nurodoma jų tekėjimo kryptis. Labiausiai žinomi upeliai,

tekantys "prieš Saulę", "į rytus", kar-
tais ir "į pietus" (Kretinga 37; Būtingė
73; Kulai I 105; Mačiukai 111; Mockaičiai
116; Baciai 900). Paprastai pirmoji sąly-
ga ("prieš Saulę", plg. "*Akims skaus-
tant, šalteny, prieš saulę tekančiame, akis
mazgojo*" - *Daukantas S., 1993, 65*)
derinama su rytų ar pietų kryptimi
tekančiu upeliu, šaltiniu. Tokių sąlygų,
matyt, reikalavo kalendorinių švenčių
papročiai ir apskritai maginiai veiks-
mai (pvz., gydymasis). Bene geriausiai
žinomas paprotys - Velykų rytą, Saulei
netekėjus, parnešti "į rytus", "prieš
Saulę" tekančio ar tiesiog - "srovingo"
upelio vandens (Rusnė 953*). Turint
omenyje, kad Saulė pateka rytuose tik
per pavasario bei rudens lygiadienius,
matyt, išlikęs pavasarinis Velykų
paproty "persikėlė" iš pastovios
pavasario lygiadienio (03 20-21) datos.
Beje, "į rytus" tekantis šaltinis gali būti
lydimas ir šv. Jono (Simėnai 576), kurio
šventė - vasaros saulėgrįžos metu.
Kadangi šv. Jonas - ne vienintelė krikš-
čioniška figūra, siejama su šventais
upeliais, šaltiniais (plg. šv. Marijos šal-
tiniai), apeiginiams tikslams vanduo iš
aptariamų šventų upelių galėjo būti
vartojamas įvairių švenčių metu.
Mažiau, bet taip pat žinomos, ir "į
pietus" tekančio vandens nepaprastos
ypatybės. Plg. Ugionių 857 šaltinio
vandenį, kai: "*vanduo kada pradėjo kilti
į viršų, tas geras vanduo, ir ypač į pietus,
į pietus, į Saulės pietų kryptį*" (V.V.) ir iš
pietų: "*Šaltinis, kuris teka iš pietų (iš
dvylikos) pusės, yra stebuklingas. Jeigu
su to šaltinio vandeniū plausi akis, akys
pagys*" (LTR 5106/57). Galbūt "saulės
kryptis" pietuose susijusi su vidur-
vasariu, saulėgrįžos laiku? (Plg. prie
pietų pusėn tekančio Uogučių šaltinio

296 stovi šv. Jono koplytstulpis). Šioje
byloje didelę reikšmę turi ir bendros
Saulės, šviesos, rytų šalies sąsajos,
kurių sakralumo faktas išskyla ne vien
kalendorinėse apeigose.

Yra upelių, tekančių į rytus, laiko-
mų šventais, nors tai aiškinama kitais
motyvais arba visai nemotyvuojama
(pvz., Žviliai 611; Kengiai 813, kt.).

KATALOGE APRAŠOMI BEI PAMINĖTI UPELIAI, UPĖS

Švent-upės: Kretingos r. 1; Tirkšlių
seniūn. 194; Norgalviai 256; Akmenės
seniūn. 317; Brizgiai 355; Padievytis 544b;
Stoniai 580; Grimzių seniūn. 640;
Padubysis 672; Tytuvėnų seniūn. 718;
Raizgiai 772b; Kejėnai 811; Žemygala 860;
Viešvilės seniūn. 928; *Alk-upiai, Elk-upiai,*
Olk-upiai: Skirpsčiai 282; Eivydai 219;
Stalgėnų seniūn. 285; Alkas 2a; Gargždelė
11a; Naujoji Įpiltis 44a; Kerėžiai 324*;
Papilė 336; Suginėčiai, Akmenės r.;
Pagirgždūtis 400; Alkupas 452a; Paezeris
548b; Palėkinis 678; Kengiai 813; Raseinių
seniūn. 836; Viduklės seniūn. 858;
Veiviržėnų seniūn. 999; Pabambiai 884;
Kunigupiai: Platelių seniūn. 263; Darbėnų
seniūn. 8; *Švento Jono upeliai*: Kurmaičiai
39; Bubių seniūn. 739; Dautartai 802;
Ivangėnai 874; *Vel-upiai*: Vinkšnėnai 788;
Šiluva 849; Veliuona 926; Tauragės r. 861;
Vėlu-upiai: Žarėnų seniūn. 450; Godlaukis
808; Žem. Naumiesčio seniūn. 972; Ožnu-
gariai 883; *Pekt-upiai*: Raseinių seniūn.
837; Nemakščių seniūn. 824; Ramoniškiai
949; *Perkūn-upiai*: Bubių seniūn. 738;
Daugirdėnai 801; Tauragės seniūn. 894;
Krauj-upiai: Švėkšnos seniūn. 960; Gedru-
kiai 632; *Pikt-upiai*: Piktupėnai 947;
Drežiai 976; Kerbedžiai 519; Spraudaičiai
577; Šapnagai 779; Žygaičių seniūn. 898*;
Nemuno senvagės: Smalininkai 920;
Bitėnai 935; *Kitos*: Kražiškiai 165; Žviliai

611; Didkiemis 480; Kaušai 516c; Lau-
kuvos seniūn. 535; Pupėnai 700a*; Draus-
tinė 803; Baciai 900; Endriejavo seniūn
978; Kapstatai 985; Laumės 107a*; Padie-
vytis 544a; *Atskiros upių dalys*: Žem.
Kalvarija 308; Kesiai 326*; Sūdėnai 63c;
Lendimai 42*; Genčiai 14; Kalnalis 26;
Laiviai 40*; Salantai 55c*; Šventoji 75*;
Budriai 84; Daubariai 160*; Gricžė 155;
Repšiai 185; Laižuvos seniūn., Mažeikių
r.; Santekliai 339; Gandinga 225*;
Biržuvėnai 352; Jokšai 371; Vedriai 602;
Kražių seniūn. 657; Kražiai 660; Ariogala
795; Jurbarkas 905; Veliuona 925*; Šilutės
r. 930; Pakalnė 945; Rusnė 953*; Sakūčiai
955; Švėkšna 962; Vilkų kampas 970; Ak-
menė 792*; Babrungėnai, Plungės r.; *Upės
kilpa*: Seda, Mažeikių r.; *Brastos*: Dapšiai
148*; Genčiai 13c; *Tiltai*: Negirva 820.

ŠALTINIAI, VERSMĖS

Šaltiniai - labai dažni senųjų švent-
viečių kompleksų elementai, daugelio
jų šventumą reikia kildinti iš prieš-
istorinių senųjų gyvenviečių ir kapi-
nynų naudojimo laikų. Didesnį dėmesį
šventiesiems šaltiniams skyrė ir jų bylą
papildė svarbiais duomenimis Latvijos
tyrinėtojai (žr. *Уртаис Ю.В., 1985;*
Urtans J., 1995). Lietuvoje šventi
šaltiniai ar buvusios jų vietos nėra
tyrinėtos.

Aprašyti Senosios Įpilties 59*
Ugionių 857, Kaltinėnų 507, Paplie-
nijos 403, Luponių 759b, Vilkų lauko
607, Simėnų 576, Seredžiaus 918, kiti
šaltiniai - piliakalnių teritorijoje, Pa-
juodupių 44b, Maironių 665*, Gin-
tališkės 233 šaltiniai - kapinynų bei
pilkapyno aplinkoje. Kita šaltinių dalis
iš pirmo žvilgsnio nėra greta prieš-
istorinių paminklų, tačiau aiškiai

priklauso platesniam mitologinių ir
sakralinių objektų kompleksui ir,
galima manyti, buvo susijusi su senojo
tikėjimo apeigynu, kultu dar iki krikš-
čionybės įvedimo Žemaitijoje (Jos-
kaudai 18b*; Račiai 182*; Luoba 109*;
Alkas 2c; Padvarninkai 188b; Leckava
171*; Grūstė 156a*; Kražiai 659c, Pakapė
401b, Gvaldai 496*, Pasruojė 404b, kiti).
Dar kiti į katalogą įtraukti, paminėti
šaltiniai trykšta kaimuose, bažnyt-
kaimuose ar netoli jų: Truikiniai 137;
Visgaudžiai 145; Mockaičiai 116, 117;
Kretinga 37; Kantaučiai 239; Raseiniai
839; Puželiai 887, nors tai vėlgi
nereiškia, kad šventais jie imti laikyti
per paskutinius kelis šimtus metų.
Greičiau taip tektų kalbėti apie kai
kuriuos šaltinius, kurie nėra laikomi
šventais, nors jų vanduo vartojamas
gydyti, gaminti maistui ar pan. (Kirkai
162; Mockaičiai 117; Salantai 56; Svilė
708, Kamščiai 512, kt.).

Padavimai, tikėjimai šaltinius sieja
su įvairaus rango dievybėmis,
mitinėmis būtybėmis (šv. Marija -
Joskaudai 18b*, Ugioniai 857, Laima -
Luponiai 759b, Laume - Biržuvėnai 353,
velniais - Perkūniškė 834), su kitu
(požeminiu) pasauliu, ten vedančiu
keliu (Luoba 109*, Dovainiai 218, kt.),
reikšmingas jų tapatinimas su
šventovėmis (pramegusios bažnyčios
įvaizdis - Kriokliai 327, Virmėnai 447*
Grūstė 156c). Plg. apie Gintališkės
šaltinį 233 žinomas padavimas, kad
žmonėms su kunigu netgi pavyko
ištraukti ten nugrimzdusios bažnyčios
paveikslą ir jis buvo atneštas į
Gintališkės bažnyčią.

Plačiai žinomi pasakojimai, kad
šaltinio vanduo buvo vartojamas kaip
vaistai, magiška priemonė ir pan.

Dažniausiai tokiu vandeniu gydomas silpnos, traiškanojančios, pūliuojančios akys, juo taip pat plaunamos ligotos kojos, žaizdos, šaltinio akmenukai malšina dantų skausmą, dažnai tas vanduo ir geriamas. Taip gydomas skrandžio, vidaus ligos, psichiniai sutrikimai (Saugailiai 843). Be to, vanduo gali atjauninti senus (Biržuvėnai 353, Uogučiai 296). Neretai švento šaltinio vanduo atstoja šventą (pašvęstą) Sekminių, Devintinių, Žolinės vandenį (Joskaudai 18b*, Ugioniai 857).

Šaltinių vanduo žmogui gali teikti laimę (Luponiai 759b), šlakstant tuo vandeniu javus, būsiąs didesnis jų derlius (Pakapė 401b), tai esąs Gyvybės vanduo (Krapštikiai 242c, Kulskiai 244b).

Nėra galutinai pamirštas senas monetų aukojimo į šaltinius paprotys (plg. Paplienija 403, Senoji Įpiltis 59*, Ugioniai 857, Raguviškiai 54b). Jos metamos į šaltinį tik atėjus arba jau nueinant ("tokia Dievui auka" - Seredžius 918). Antra, iš esmės užmiršta auka šaltiniams - tai juostelių, kaspinių, smeigtukų, karolių aukojimas davus įžadą. 1978 m. J.Šliavas tokį kaspinėį rado prie Joskaudų šaltinio 18b* užrištą ant medžio.

Įdomu, jog gegužės mėn. prie kai kurių šaltinių buvo renkamosi giedoti gegužinių ("mojavų") giesmių. Galbūt tai labiau lėmė faktas, kad prie tų šaltinių stovi koplytėlės (Račiai 182*, Raguviškiai 54b, Joskaudai 18b*), tačiau reikėtų turėti omenyje ir faktą, jog tomis giesmėmis pirmiausia buvo meldžiama lietaus, jog šaltinių sąsaja su lietumi (lietų teikiančiu Perkūnu) ryški. Plg. "Vasarą, kai būdavo didelės sausros ir ilgai nelydavo lietus, sakydavo, kad reikia nueiti prie šaltinio, kur

trykšta iš žemės, ir ką nors ten palikti - duonos ar pinigėlių bei paprašyti Dievo, kad atsiųstų lietų" (Šliavas J., 1979).

KATALOGE APRAŠOMI BEI PAMINĖTI ŠALTINIAI, VERSMĖS

Teka "į rytus", "prieš Saulę", "į pietus": Kretinga 37; Būtingė 73; Kulai I 105; Mačiūčiai 111; Mockaičiai 116; Plokščiai 272a; Uogučiai 296; Simėnai 576; Ugioniai 857; Pailgotis 553b (iš rytų); *(teka į rytus, bet tai nepažymima)* Pajuodupiai 44b; Račiai 182*; Maironiai 665*; Rudaičiai 992*; *trykšta iš po akmenų:* Senoji Įpiltis 59*; Pelėkiai 49*; Joskaudai 18b*; *Švento Jono:* Uogučiai 296; Nerimdaičiai 388; Betygala 798; Seredžius 918; *Magdės:* Kaltinėnai 507; Raseiniai 839; *Kiti:* Alkas 2c; Kartena 28,29; Raguviškiai 53b; Salantai 56; Augzeliai 79; Klauseikiai 100; Luoba 109*; Truikiniai 137; Visgaudžiai 145; Grūstė 156a*, 156c; Kirkai 162; Ketūnai 163c; Kražiškiai 164; Leckava 169*, 171*; Padvarninkai 188b; Seda*, Mažeikių r.; Senmiestė 190; Dovainiai 218; Beržoras 208; Gintališkė 233; Kantaučiai 239; Krapštikiai 242c; Kulskiai 244b-c; Lubardžiai 245; Mikytai 253c (?); Paburgė 257; Plokščiai 272b; Varkaliai 300; Vilkai 306b; Žem. Kalvarija, Plungės r.; Būtingė 74; Mockaičiai 115c, 117; Alkiškiai 318*; Kriokliai 327; Plungė 274c*; Biržuvėnai 353; Gailiškės 363; Pakapė 401b; Pasruojė 404b; Paplienija 403; Šaltupiai 423; Telšių seniūn. 429; Virmėnai 447*; Vismaldai 449; Apvaršuva 456*; Gvaldai 496*; Kamščiai 512; Vilkų laukas 607; Kražiai 659c; Svilė 708; Jurgaičiai 751*; Luponiai 759b; Šakynos apyl. 778; Ariogala 794; Gėluva 806; Kalniškiai 810; Perkūniškė 834; Saugailiai 843; Pakalniškiai 912b; Pašiliai 913; Inkakliai 938; Vilkų kampas 969*; Puželiai 887; Sniegoniškė I 892.

EŽERAI, KŪDROS, AKIVARAI

Žemaitijoje, kitaip nei Aukštaitijoje, didesnių ežerų nedaug, tačiau beveik kiekvienas turi svarbių pasakojamosios tradicijos detalių. Įdomu, jog su konkrečiomis šventvietėmis aiškiai susijusi ar vien mitinius įvaizdžius atspindi grupė ežerų vandenskyros kalvynuose, pelkėse, iš kurių išteka didesnės upės: Venta (Veniai 730), Virvytė (Pabiržulis 393), Dubysa (Raizgiai 772a), Mišc (Vydeikiai 303), Yžnė (Padievytis 544a), Tenenys (Paežeris 548a), Babrungas (Plateliai 270a) ir kt. Ežerai vandenskyrose atspindėjo senuosius mitinius įvaizdžius (Lopaičiai 249; Šiaulių seniūn. 781; Telšiai 430, Bulėnai 741). Dalis į katalogą įtrauktų paminėtų ežerų matomi platesniuose šventviečių kompleksuose (Alsėdžių seniūn. 199b*; Benaičiai 7c; Laumės 107a; Šilai 425*, Vilkai 446b, Platelių seniūn. 261, Bilioniai 474, kai kurie kiti), taip pat tokiuose ežeruose žinomos atskiros šventos vietos: Beržoro ežero šv. Jono (Beržoras 207), Platelių ežero Medveidžio seklumos (Plateliai 270a), Platelių ežero giliausia vieta (Plateliai 270a), tame pačiame ežere Kunigupio 263 žiotys ir Lūkšto ežere Varnelės upelio ištakos 437 bei kt. Reikia paminėti ir trumpas protakas: tai Kliokio ir Salotės ežerų protaka (šalia kurios yra Alkos kalnas 376), Lūkšto ir Biržulio protaka Varnelės upeliu, kurią pasakojamoji tradicija nurodo kaip buvusią šventą (Šerpaičiai, Telšių r.). Pasakojama, kad Sedulos upelyje, jungiančiame Sedulos ežerą ir Varduvos upę (Seda 187), nuskendo bažnyčios

varpas. Tokie pasakojimai siejami ir su Plungės 272, Batakių 863, Tytuvėnų 721 kūdromis, Šiaulių 780 Talšos ežeru (taip pat su Kražių Kražantės upės dalimi 661).

Varpams, jų skambesiu, skambėjimo laikui gausiuose tikėjimuose suteikta įvairių reikšmių (plg. *Vyšniauskaitė A., 1961, 136*). Varpų skambesys, jo aidas ar rezonansas vandenyje (paminėtų vandenų prie bažnyčių, kuriuose, sakoma, yra nuskendę varpai, pavyzdys gerai tai iliustruoja) lėmė, kad ten "paskendo" varpai. Svarbiausia - dėl tos pačios priežasties tokiu motyvu buvo pažymėta ir nemaža ežerų, ežerėlių, pelkių, upelių, atskirų jų dalių, su kuriomis iš seno buvo siejami vaizdiniai apie požeminį pasaulį, vandenų dievybių, sielų - "dūšių" buvimą. Tokios samplaikos motyvai, pvz., Talšos ežero 780 atveju: pagal padavimą ežere nuskendę varpai, ir ežeras kasmet reikalauja aukos. Nuskendę varpai padavimuose išmeta ant kranto virves, už kurių žmonės bando traukti, nors varpo ištraukti nepavyksta (*Balys J., 1949, 55*). Lygiai taip išmesta virve, kaspiniu sau aukas vilioja ir vandenyse būnantys skenduoliai (*Handwörterbuch, 983*). Daugelis varpų-skenduolių padavimuose savo įprasminimu artimi ar net tapatūs skaistyklėje kenčiančių "dūšių" įvaizdžiui: varpai sapnuojasi, prašo už juos atlaikyti mišias, ateiti su procesija jų gelbėti (atlaikius mišias jie nurimsta (pvz., Tytuvėnai 721)), varpai dejuoja po vandeniu, plg. Sedos apylinkių Balyno ežeras 186 dejuoja: "Ai, ai" ir pasiima auką. Skenduoliai varpai šaukiasi pagalbos, kyła, bet niekada jų nepavyksta išgelbėti. Tad

skendusių varpų motyvas dažnai nurodo senąsias šventvietes (išskirtos, apeiginės vietos prasme).

Paskendę varpai, taip pat kunigai, kurie, važiuodami pas ligonį, su savimi vežėsi Švenčiausią sakramentą, gali iškilti ir kaip vandenų dievybių paveikslai (plg. dažnai "ežero dvasiai" atstovaujančio jaučio tapatinimą su varpu mįslėse).

Reikėtų paminėti ir prasmegusių pirčių ežerėliuose (Pamedinčiai 260, Žem.Kalvarija 313*), šaltiniuose (Račiai 182*), prie šventų akmenų (Mačiūkiai 110, Naujoji Įpiltis 44c) motyvą. Tai, jog Žem. Kalvarijoje tokia vieta žinoma šalia priešistorinio kapinyno, Užpelkiuose (298*) - greta Dovainių kapinyno, iš kurio į muziejus yra patekę V-XIII a. dirbinių, verčia atkreipti dėmesį į tai, jog mirusiojo vėlė turinti iškęsti "čysčių", t.y. tapti švari (plg. vėlės matomos baltos. Latvių tikėjime sakoma, jog mirusiajam karste po pagalve reikia padėti vantą, kad jis švariai išsipėręs galėtų eiti dangun (LLT 21025)). Ar ne tokių įvajzdžių lydėtas vietas žymi po žeme prasmegusių pirčių motyvas? Pasak žmonių, tose pirtyse bedieviai-nusidėjėliai lig šiol periasi. Beje, Užpelkiuose tokia pirtis nuskendo Peklos kalne 298, kurio pietinėje papėdėje esanti loma išlaikė Čysčiaus pavadinimą.

KATALOGE APRAŠOMI BEI PAMINĖTI EŽERAI, KŪDROS, AKIVARAI

Pikt-ežeriai: Gelučiai 635; Platelių seniūn. 261; Kaušėnai 240; *Laum-ežeriai, balos:* Platelių seniūn. 262; Laumės 107a; Kuršai 378a; Kirnės II; 521; *Merg-ežeriai,*

balos: Gelučiai 634; Ganiprava 631; Benaičiai 7c; Paragaudis, Šilalės r.; *Pekl-ežeriai, akys:* Dišliai 216; Alsėdžių seniūn. 199b*; Žerniai 315; *Kiti:* Kašučiai 30b; Beržoras 207; Lopaičiai 249; Plateliai 270a; Sedos seniūn. 186; Meiziai 330; Antkalnė 349; Brazdeikiai 354; Karšteniai 375; Kungiai 377; Pabiržulis 393,394; Šaukštelis 424; Šilai 425*; Telšiai 430; Varnių seniūn. 437,438; Vilka 446b; Bilioniai 474; Padievytis 544a*; Vabalai 596; Aukštiškė 616b; Pamedžiokalnė 680; Pupėnai 700a; Vaiguvo seniūn. 727; Veniai 730; Jonelaičiai 750; Šiauliai 780; Šiaulių seniūn. 781; Užpelkiai 732; Bulėnai 741; Pašvinės 770a; Dirvėnai 869; Žygaičių seniūn. 898; Plaušvariai 948; Rūgaliai 951; Kalotė 984; Priekulės seniūn. 990; Seda 187*; Tytuvėnų seniūn. 720; *Ežerų protakos:* Seda 187; Šerpačiai, Telšių r.; Kliokai 376*; *Akivarai:* Klausgalvai 31; Skaudaliai 61; Kalnyčiai 506; *Kūdros:* Truikiniai 138; Alkas 198c; Plungė 273; Žem.Kalvarija 312*; Buišiai 356*; Didieji Burbiškiai 358*; Pagirgždūtis 398*; Bijotai 470*; Upyna 595; Šaukėnų seniūn. 710; Tytuvėnai 721; Girnikai 744a; Trauleiniai 785; Pavamblis 914; Batakiai 863; Greižėnai 873; Juknaičiai 941; Vainutas 964; Šiliškės 341; Asteikiai 146; *Kuršių marios:* Juodkrantė 1003; Ventė 965 (sekluma);

PELKĖS

Pelkės ir pelkaitės senajame tikėjime panašios į ežerus. Kai kurios iš pelkių, atrodo, praeityje ir buvo ežerai (pvz., menami buvę Vaitimėnų Stabo 895*, Stonių Šventpelkės ežerai 580*). Rietavo seniūn. Dausynų pelkės 279, Dirvėnų Tyrulio pelkės 869*, Vaitimėnų Stabgirės pelkės 895* yra minėtoje dar I-IV a. archeologines kultūras, vėliau iš esmės žemaičius ir

kuršius skyrusioje tarpentinėje dykroje. Be to, į šiaurę nuo Platelių, Bartuvos-Minijos-Ventos baseinų takoskyroje kuršiško Keklio atskirus teritorinius junginius, matyt, skyrė Mikytų 253a*, Užpelkių Tyrelio pelkės 297a, Ventos ir Bartuvos tarpupyje - Senmiestės pelkė 189; iš rytų Laukuvą, Bilionis ribojo Stonių Šventpelkė 580*. Galimas daiktas, tokiam kontekste reikėtų kalbėti ir apie Kamanų pelkių sritį (pvz., Pakempiniai 332).

Kalbant apie pelkes kaip atskirų šventviečių dalis, reikia pabrėžti, kad vandenys (ežerai, ežerėliai, upės, šaltiniai, taip pat pelkės) veik be išimčių aptinkami priešistoriniuose šventviečių kompleksuose (Auksūdys 6a*; Mačiūkiai 250; Mikytai 253a*; Alsėdžiai 199b, Pašilė 688, Vaitimėnai 895*, Žvirblaičiai 316*, Pagirgždūtis 398*) bei vėlesnėse "slaptose" šventvietėse, nors pastaruoju atveju pelkės pirmiausia turi tam tikrą apsauginę paskirtį (pvz., Šilalė 135b; Budriai 83; Kerbedėliai 656; kitos). Ne visada pelkės kaip mitologiniai ir sakraliniai objektai turi pasakojamosios tradicijos detalių, pvz., nebuvo jokio pagrindo manyti, kad pelkės Šatos upės aukštupyje (Šliktinė 113) praeityje siejosi su senojo tikėjimo apeigomis, o 1938 ir 1971 m. čia, į pietvakarius nuo Mikytų piliakalnio, buvo rasti gausūs į tas pelkes sumestų (įleistų?) dirbinių lobiai. Prisimenant duomenis iš Latvijos Kuršo, atrodo, kad tai būdingi kuršių aukojimai (plg. *Latvijas PSR archeologija, 1974, 185*).

KATALOGE APRAŠOMOS BEI PAMINĖTOS PELKĖS

Alkos pelkės, durpynai: Rūdaičiai 53*; Mikytai 253a*; Laugiriškiai 663; Sirvydai

705; Taubučiai 922; *Kipš-pelkės:* Degsnė 627; *Velėk-pelkės:* Lašiškė 530*; Genčiai 13b*; Gumbakiai 321; Senmiestė 189; *Peklos pelkės:* Užpelkiai 298b*; Alsėdžių seniūn. 199b; *Švent-pelkės:* Mediškiai 385*; Stoniai 580*; *Kitos:* Auksūdys 6a*; Šatilgalis 64; Palanga 72b; Gedrimai 90; Jedžiotai, Skuodo r.; Laumės 107b*; Šliktinė 113; Gauryliai 151; Grūstė 156d; Mažeikiai 173; Krapštikiai 242a; Rietavo apyl. 279; Užpelkiai 297; Žvirblaičiai 316*; Pakempiniai 332; Luokės seniūn. 383; Muitaičiai, Telšių r.; Paežerė 397; Ruišėnai 415c; Varnių seniūn. 437*; Juodainiai 501; Lapkalis 529; Nedojęs 541; Rubaičiai 568; Audeniai 615; Kerbedėliai 656; Opškalis 669; Pakėvis 676; Bulėnai, Šiaulių r.; Rimeikiai, Šiaulių r.; Šiluvos seniūn. 847; Šiluva 853; Dirvėnai 869*; Endriūšiai 903; Viešvilės seniūn. 929a; Gaideliai 937; Rusnė 954; Saugų seniūn. 956; Traksėdžiai 963.

DAUBOS

Senajoje pasaulėjautoje daubos artimos vandenims, dažnai jos pačios - nedidelės užpelkėjusios lomos, nedaug besiskiriančios nuo įprastinių pelkių. Įdomiausias iš kataloge aprašytų daubų - jų spiečius Šilalės krašte (Alkupis 452c, Balsiai 461, Drobūkštaliai 483, Laukuvos seniūn. 531, Pajūralis 551, Paupynis 562b, Šiaudaliai 585), o tarp jų - kelios daubos, susijusios su priešistoriniais kapinynais (Šiaudaliai 585, Pajūralis 551, Paupynis 560b). Krinta į akis universalus tose daubose Velykų rytą prasmegusių karčemų motyvas. Tai gerai ir kaimyniniuose kraštuose žinomas padavimas, kitose Lietuvos vietose gana retas. Tokio padavimo populiarumo Žemaitijoje šaknų galbūt net verta ieškoti vyskupo M. Valančiaus

blaivybės sąjūdyje (nusidėjeliui atstovauja bedievis girtuoklis). Vis dėlto įdomiausias šių daubų, kaip ir kitų šventviečių faktas yra religiniai-pasaulėžiūriniai lūžiai. Pvz., apie Šiaudalių Karčemvytę 585 pasakodami žmonės, matyt, dar dvejoja, ar ten nuskendo bedievių karčema, ar bažnyčia; apie Alkupio kaimo Šventkalnio pašonėje esančią daubą 452c padavimas pasakoja, kad ten prasmego bedieviai, o pačioje XX a. pradžioje L.Kšivickis apie "Šventkalniadaubę" dar rašė taip, tarytum jos buvusio šventumo aureolė jam buvo žinoma (*Крживицкий Л., 1909. 123*); Ruišėnų dauboje 415b Velykų rytą nugrimzdo šv. Onos bažnyčia ir, pasak padavimo, kadaise dar buvo į kaimą atėjusi maldininkė, kuri toje vietoje, kur stovėjo bažnyčia, meldėsi. Plg. Krikščionišką "cūdauną" vietą ant Račių Alkos ar Aukos kalno 182, kur, pasak padavimo, prasmego Kūčių vakare besiperiantys pirtyje žmonės; garsųjį Jurgaičių Kryžių kalną 751, kur Velykų rytą į žemes dėl gyventojų nuodėmių prasmego bažnyčia ir pan.

Kitas, nors ir atspindinčias senuosius mitinius įvaizdžius daubas, retai kada yra pagrindas sieti su archeologinių paminklų kompleksais ar atskirais paminklais (plg. Stirbaičiai 286; Šlepečiai 293; Naručiai 254; kt.). Kai kurios daubos dar buvo tapusios tradicinių senojo tikėjimo švenčių vietomis (pvz., Senmiestė 191).

KATALOGE APRASOMOS BEI PAMINĖTOS DAUBOS, LOMOS

Alko duobės: Kūbakiai 243; Palendriai 828; *Veln-duobės*: Vigantiškiai 445; Brizgiai 355*; Lembas 539c; Butvilai 624; Pagirgž-

dūtis 673; Vainagai 728; Naujininkai 881*; *Kipš-daubės*: Naručiai 254; Šlepečiai 293; *Kitos*: Sauseriai 57b,c; Mockaičiai 115b*; Ketūnai 163a; Senmiestė 191; Pamedinčiai 260a-b; Platelių seniūn. 261*,264; Stirbaičiai 286; Užpelkiai 297b*; Ruišėnai 415b; Alkupis 452c; Balsiai 461; Drobūkštėliai 483; Laukuvos seniūn. 531; Pajūralis 551; Paupynis 560b; Pavarsėdis 561; Sen.Obelynas 573(?); Šiaudaliai 585; Tūbučiai 594*; Smulkiškė 844; Rusnė 953; Juodkrantė 1004*; Grigaičiai 236.

PIEVOS, LAUKAI

Dažniausiai tai šventų vietovių elementai (aikštelės miškuose, pvz., Joskaudų miške 18b; Lendimų Šventosios upės lankos 42 ir pan.). Žinoma gana daug vietovių, apibūdintų kaip "laukas", "dirva" ir vadinamų Alkomis, Perkūniškiais. Ne visada aišku, ar tai nuorodos į upelių pakrantėse, pamiškėse buvusias šventvietes, ar tai arimais virtę kalnai, sunykusių girių ir miškelių vietos (pvz., užfiksuota nemažai "dirvų", "laukų", vadinamų Perkūnkalniais, Saulėkalniais (VK)). Raganinių, Kipšinių pievų, matyt, neįstengta visų suregistruoti, nes jų, ko gero, turėtų būti kiekviename kaime.

KATALOGE APRASOMOS BEI PAMINĖTOS PIEVOS, LAUKAI

Alka, Alkas, Oikas: Dalgai 211; Kairiškiai 322; Telšių r. 347, 348; Dirmeikiai 359; Nevarėnai 389; Pabiržulis 392b; Ubiškė 435; Visginai 448; Biržų laukas 475*; Lembas 539b; Paežeris 548c; Domeikiai 629; Liubišiškiei 664; Gilvydžiai 743; Švėkšna, Šilutės r.; *Perkūniškė*:

Drobūkščiai 361; Šloviai 426; Biloniai 471; Adomaičiai 612; Gerdžiogalikė 637; Daineliai 799; Lygiai 816; Milaičiai 879; *Kitos*: Joskaudai 18b; Jundulai 99; Lendimai 42; Vabalai, Skuodo r.; Griežė 154; Purvėnai 181; Beržvaitis 209; Pupiniai 411; Lapkalis 528; Paupynis 560a; Šliužai 586; Užkalniai 787; Mockaičiai 880; Kalniškiai 982.

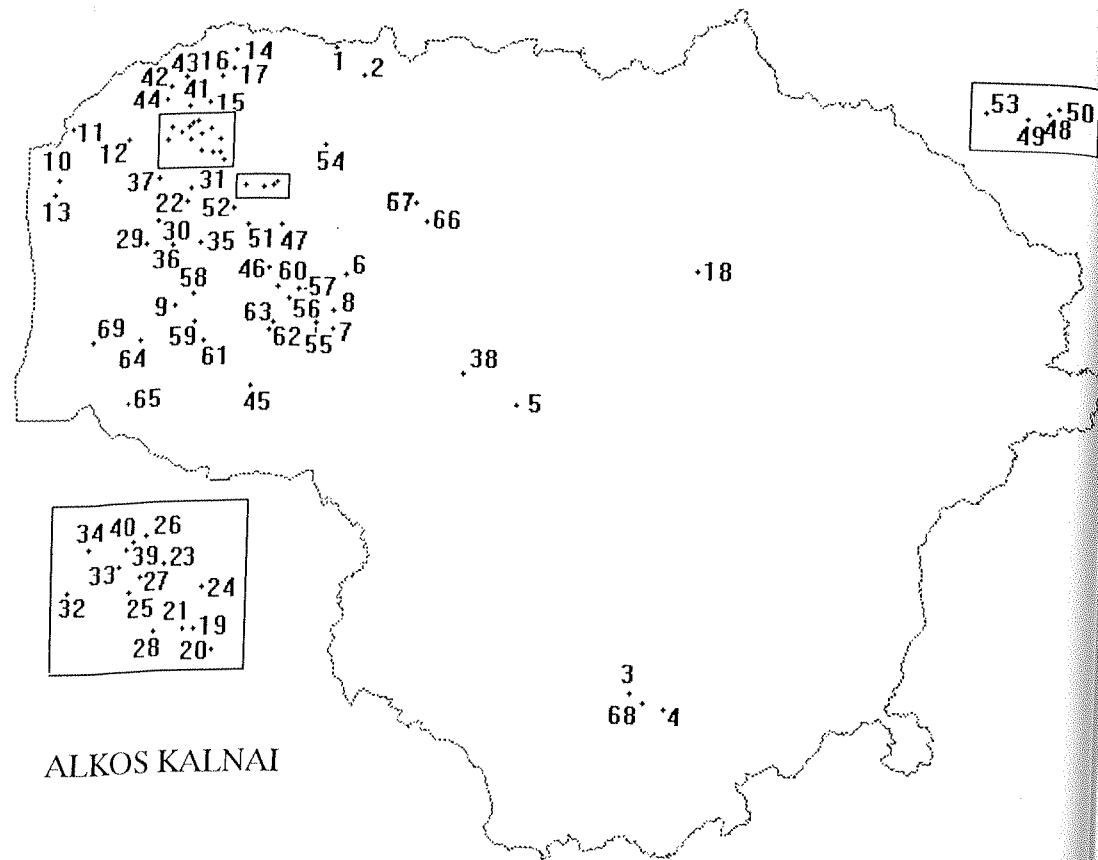
KALNAI

Nenuostabu, kad kalvotojoje Žemaitijoje kalnų, susijusių su senojo tikėjimo apeigomis, labai daug. Be abejo, žinoma tik dalis tikrųjų šventkalnių, nes apie daugelį vietovių stinga duomenų. Tautosakoje kalnas turi simbolinę reikšmę - jis jungias žemę su dangumi, esąs arčiausiai dangaus (patarlė sako: "*Dievas traukia kalnan, o kipšas pakalnėn*" LTR 5564/186; žr. Gilaičiai 231a; Padievaitis 543; Treigiai 589). Vakarinėje Lietuvoje kalnai, kalvynai ir pakilumos yra vienos būdingiausių senųjų šventviečių. Kalnuose, kaip pasakojama, pasirodydavo dievai ir dievybės (plg. Vilkų Dievo krėslo kalnas 446a; Barstyčių Raganos kalnas 80).

Nemaža Žemaitijos šventkalnių siejasi su archeologinių paminklų kompleksais, atskirais piliakalniais, kapinynais arba yra praeityje tankiai apgyvendintose teritorijose (Naujoji Įpiltis 44b; Visvainiai 307; Šarnelė 289; Rūdaičiai 53; Ėgliškiai 10; Gandinga 224; Leckava 171; Alsėdžiai 200; Puokė 126; Mikytai 253a; Eivydai 220; Uogučiai 294; Vadagiai 196; Žem.Kalvarija 312; Apuolė 76; Karūžiškė 514, Griguliai 491, Pakalniškiai 827b, Antininkai 455, kiti). Nemaža šventkalnių yra pelkėtose,

nuošaliose vietovėse - tai, matyt, liudija šių šventviečių gyvavimą po krikščionybės įvedimo Žemaitijoje (Užupiai 299; Račiai 182; Latveliai 329, Mažasis Palūkštis 384). Tačiau dalis jų, priešingai, yra iškilūs, aukščiausi apylinkių kalnai, nuo kurių atsiveria platūs reginiai. Atmetus ryškiai su vėlesnėmis tradicinėmis apeigomis susijusias vietas (Joninių, Kartuvių, kai kuriuos kitus kalnus) ir atsižvelgiant į šventviečių tradicijas, reikėtų pasvarstyti dėl tų šventviečių gyvavimo ikikrikščioniškais laikais.

Žemaitijoje išsiskiria ALKOS KALNŲ grupė. Tai pažymėjo jau L.Kšivickis XX a. pradžioje (*Крживицкий Л., 1909. 90*), M.Alseikaitė-Gimbutienė, rašiusi, jog Alkos kalno pavadinimas "prieš akis pastato senovės šventą vietą" (*Alseikaitė-Gimbutienė M., 1943a, 3*; taip pat žr. *Alseikaitė-Gimbutienė M., 1943, 67*). Matyt, šitai ir Simonui Daukantui dar XIX a. leido taip apibūdinti senąjį tikėjimą: "*Turėjo dar taip pat už šventus aukurus, arba altorius, ant kalnų, kuriuos vadino auko kalnais, arba alko kalnais, ir viešpiliais [...]*" (*Daukantas S., 1993, 104*). Apžvelgiant duomenis iš visos Lietuvos, matyti, kad labiausiai į rytus nuo pagrindinio Alkos kalnų spiečiaus nutolęs Budrionių (Panevėžio r.) Alkos kalnas, į pietryčius - XVI a. istoriniame šaltinyje paminėtas Pernaravos (Kėdainių r.) Alkos kalnas (*Спрогис И.Я., 1888. 4*). Be to, pietryčių Lietuvoje žinomi du Alko kalnų vietovardžiai Daugų apylinkėje ir ten pat Maldzytakalnis Alkos vienkiemyje (Rytų Lietuvos Alko salas ežeruose tapatinti su Alkos kalnais nėra pagrindo). Į šiaurę nuo pagrindinio

ALKOS KALNAI

Pav. 3. 1. Kesiai, Akmenės r.; 2. Alkiškiai, Akmenės r.(?); 3. Lelionys, Alytaus r.; 4. Andriūnai, Varėnos r.; 5. Pernarava, Kėdainių r.; 6. Daugėlišké, Kelmės r.; 7. Gudeliai, Kelmės r.; 8. Plūsčios, Kelmės r.; 9. Užvėnai, Klaipėdos r.; 10. Joskaudai, Kretingos r.; 11. Naujoji Įpiltis, Kretingos r.; 12. Alkas, Kretingos r.; 13. Rūdaičiai, Kretingos r.; 14. Dapšiai, Mažeikių r.; 15. Pabradumė, Mažeikių r.; 16. Vadagiai, Mažeikių r.; 17. Račiai, Mažeikių r.; 18. Budrioniai, Panevėžio r.; 19. Alsėdžiai, Plungės r.; 20. Eivydai, Plungės r.; 21. Makščiai, Plungės r.; 22. Pakerai, Plungės r.; 23. Getaučiai, Plungės r.; 24. Kubakiai, Plungės r.(?); 25. Uogučiai, Plungės r.; 26. Šarnelė, Plungės r.; 27. Visvainiai, Plungės r.; 28. Vilkai, Plungės r.; 29. Didieji Mostaičiai, Plungės r.; 30. Vieštovėnai, Plungės r.; 31. Dīlbsiai, Plungės r.; 32. Gilaičiai, Plungės r.; 33. Mačiūkiai, Plungės r.; 34. Mikytai, Plungės r.; 35. Alka, Plungės r.; 36. Užupiai, Plungės r.; 37. Vydeikiai, Plungės r.; 38. Betygala, Raseinių r.; 39. Gudaliai, Skuodo r.; 40. Padegimė, Skuodo r.; 41. Puokė, Skuodo r.; 42. Erkšva, Skuodo r.; 43. Gedrimai, Skuodo r.(?); 44. Vabalai, Skuodo r.; 45. Siaurkampis, Tauragės r.; 46. Mažasis Palūkstis, Telšių r.; 47. Pabiržulis, Telšių r.; 48. Ruišėnai, Telšių r.; 49. Muitaičiai, Telšių r.; 50. Sakalai I, Telšių r.; 51. Kliokai, Telšių r.; 52. Saušilis, Telšių r.; 53. Rubežaičiai, Telšių r.; 54. Leilėnai, Telšių r.; 55. Antininkai, Šilalės r.; 56. Pakalniškiai, Šilalės r.; 57. Rupšiai, Šilalės r.; 58. Lembas, Šilalės r.; 59. Pajūralis, Šilalės r.; 60. Karūžiškė, Šilalės r.; 61. Paežeris, Šilalės r.; 62. Gaidėnai, Šilalės r.; 63. Griguliai, Šilalės r.; 64. Vilkų kampas, Šilutės r.; 65. Juknaičiai, Šilutės r.; 66. Jusaičiai, Šiaulių r.; 67. Raizgiai, Šiaulių r.; 68. Alka, Alytaus r.(?); 69. Alka, Šilutės r.(?).

Alkos kalnų spiečiaus Žemaitijoje - vadinamieji *Elku kalni* Latvijos Kurše (*Šturms E., 1936*). Su chronologiškai anksčiausiais archeologijos paminklais galėtų būti siejami Alkos kalnai Uogučiuose (čia III-V a. kapinynas), Eivyduose (čia išlikę greičiausiai III-IV a. pilkapių) - abu Plungės r., netoliese Akmenių, Perkūniškės pilkapių (su II-IV, II-III a. palaidojimais), istoriniuose dokumentuose nurodomas Daugėliškės dvaro Alkos kalnas (Kelmės r. - *Спрогис И.Я., 1888. 4*). Bet dauguma Alkos kalnų sietini su vidurinio bei vėlyvojo geležies amžiaus paminklais (Naujoji Įpiltis 44b; Alsėdžiai 220; Rūdaičiai 53; Šarnelė 289; Mikytai 253a; Puokė 126; Gudeliai 641, Pabiržulis 392a, Griguliai 491, Karūžiškė 514, Juknaičiai 941, Vilkų kampas 969, kt.). Antininkų Alkos kalnas yra netoliese to paties kaimo kapinyno, kur randama V-XIII a. radinių, Pakalniškių Alkos kalnas - šalia Pakalniškių kapinyno, kur aptinkama V-XI a. radinių, Vilkų kampo Alkos kalnas - netoliese kapinyno, kur rasta III-IX a. dirbinių.

Alkos kalnai - dažniausiai aukščiausi apylinkių kalnai (Rūdaičiai 53, Erkšva 87, Puokė 126, Alsėdžiai 220, Gilaičiai 231a, Pakalniškiai 555, Antininkai 455), arba kalnai, nuo kurių atsiveria platūs reginiai (Eivydai 220, Vilkai 306a, Padegimė 121). Taip pat tai kalnai didesniųjų upių ištakų iš ežerų vietovėse (Vydeikiai 303, Paežeris 584a) ar retkarčiais nežymios, menkos kalvelės upių santakose (Kesiai 326, Lembas 538a), ežerų pusiasaliuose (Mažasis Palūkstis 384), visai nuošaliose, sunkiai prieinamose vietose (Didieji Mostaičiai 213, Užupiai 299). Be

to, keletas iškilų Alkos kalnų (Alkas 2b, Vilkai 306a, Puokė 126, kai kurie kiti) (kaip ir kitais vardais vadinami šventkalniai (Girnikai 344a, Vilkai 446a, Alsėdžių seniūn. 199a)) yra vandenskyrų kalvynų viršūnės (siauresnės ar platesnės vandenskyros - tai ruožai, neturintys upių; kalvotose vietose vandenskyrinės linijos eina kalvagūbrių keteromis, upių vagos prasideda netoli viena kitos priešinguose keteros šlaituose - *Lietuvos TSR fizinė geografija, 215*). Su tradicinėmis po krikščionybės įvedimo Žemaitijoje gyvavusiomis šventvietėmis sietini nuošalūs, sunkiai prieinami Alkos kalnai, nors Alko kaimo Alkos kalno 2b pavyzdys (žr. *Valančius M., 1972. T.I, 86-87*) rodo, kad ir iškilieji, aukščiausieji Alkos kalnai galėjo būti dar tradicinių apeigų vietos po oficialaus krikščionybės įvedimo. Istoriniai šaltiniai, aprašydami senojo tikėjimo liekanas po krikščionybės įvedimo Žemaitijoje, išvardindami tebegarbinamus kraštovaizdžio objektus, mini "alkus", pvz., 1573 m. Wolfenbuettelio bibliotekos Postilės rankraštyje sakoma: "[...] *kaukus Apidemes, Kalnus Alkus, upes Akmenis Eitwarius Perkuna melsti a garbinti [...]*" (žr. *Ivinskis Z., 1986, 394-395*). Atrodytų, kad buvo žinomos ir skiriamos atskiros vietos, vadinamos alkais. Galima spėti tais minimais "alkais" buvus Alkos kalnus, matyt, Alkomis vadintuose miškuose. Be to, kai kurie šventkalniai, galimas daiktas, prarado Alkos vardą, ėmus juos vadinti epitetais. Toks, atrodo, yra Alkupių Šventkalnis 452b, šalia kurio išteka Alkupis. Visais analogiškais atvejais kalnas taip pat turi Alkos

vardą. Alkų kaimo paribyje iškilus šventkalnis, vadinamas Liepkalniu, arba Agaudų vardu (199a) - atskira vandenskyros kalvyno viršūnė; kaimo pavadinimas rodo, kad jis galėjo būti vadinamas Alkos kalnu. Minėtini keli kalnai, vadinami vien Auko, Aukos kalnais (Galvyčiai 223; Pabradumė 175). Sprendžiant iš to, kad paprastai painiojami abu Aukos bei Alkos vardai, čia turėjo būti žinomas dar ir Alkos kalno vardas.

Iš kitų šventkalnių paminėtini PERKŪNKALNIAI. Turint omenyje, jog dievo Perkūno vardas dažnai charakterizuoja kone visą senąjį tikėjimą ir dievus, Perkūnkalnių nėra daug. Juodeikių 161b, Pikelių 176, Jurgoniškių 645, Užvenčio 733 Perkūnkalniai galbūt labiau panašūs į tradicines šventvietes. Svarbesni - Ėgliškių Perkūnkalnis (*Donnersberg*) 10 - piliakalnio dalis, Pakalniškių Perkūnkalnis 827b, kuris sietinas su netolimu to paties kaimo kapinynu, sunaikintu vežant žvyrą, Akmenių Perkūnkalnis 614 - irgi su priešistoriniais kaimo laidojimo paminklais.

KIPŠKALNIAI - šventkalniai, matyt, vadinami Velnio epitetu, žinomu daugiausia vakarinėse Lietuvos vietovėse (panašiai kaip čia Velnio epitetas Pikčius, plg. Pikčiakalnius). Tačiau Kipškalnius sieti su priešistoriniais paminklais nėra pagrindo, galbūt išskirtinis tik Kipšų dvaro Kipškalnis, kur prasidėjo "Velnio kelias" - ozas-pylimas 786a su mitologiniais akmenimis viršuje, vedantis į Laumakius - "Laumės dvarą", kur šalia Ventos ir Žaigės upių santakoje yra buvęs Visdergių senojo geležies amžiaus pilkapynas ir ankstyvųjų viduramžių senkapiai.

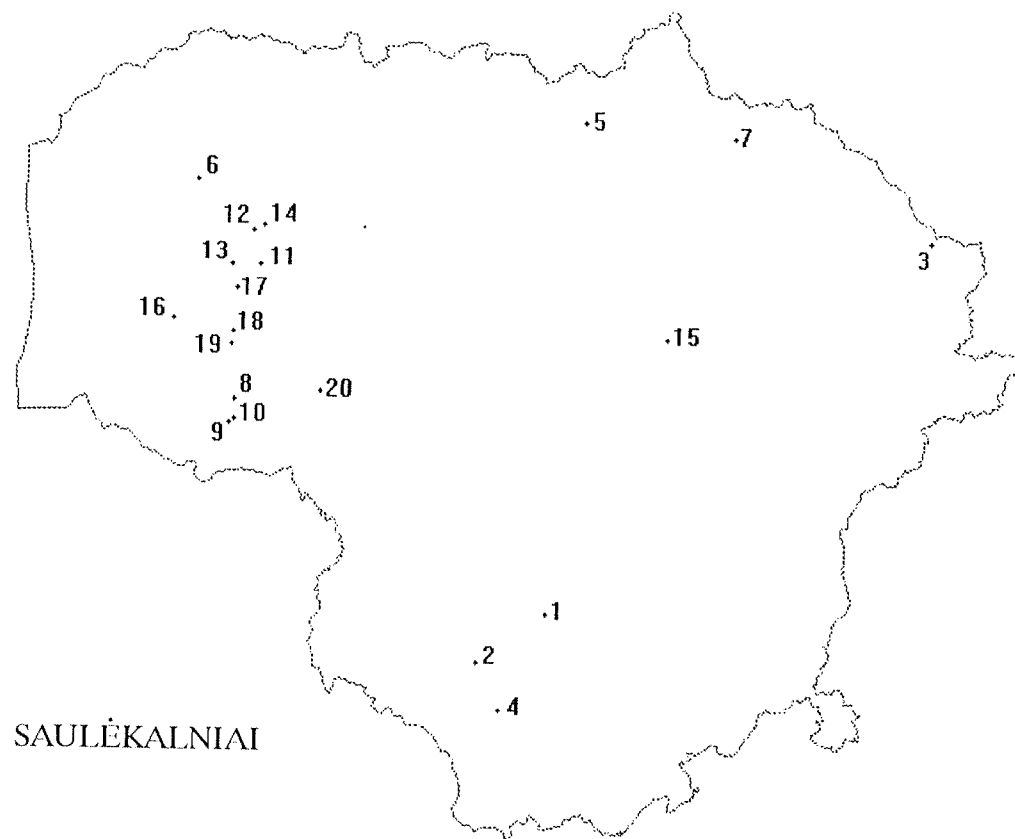
Žinoma kalnų, vadinamų mitinių lietuvių sakmių būtybių vardais - tai KAUKO, LAUMIŲ, RAGANŲ KALNAI.

Be abejonės, su senuoju tikėjimu jie susiję skirtingai. Kauko kalne gali gyventi kaukas (Gudaliai 93), ant Kiaukalių Kauktynės kalnelio 520, pasak padavimo, stovėjo bažnyčia, kurioje žmonės meldamiesi net "kaukdavo". Kol kas sunku spręsti apie Kauko kalnų paskirtį.

Nemažai žinoma Laumės kalnų. Laumė ar laumės dažnai figūroja padavimuose apie kitas vietas (upelius, ežerus, akmenis), kalnuose jos paprastai gyvena (plg. Laumenai 537), ant Laumės kalno gali būti švenčiamos Kupolės (Kuršai 378b, Sianteliai 574) ar pan.

Dauguma Raganos kalnų - Kupolių šventės vietos, raganos ar čerauninkai, pasak padavimų, ten rinkdavosi, dainuodavo ar pan. Kupolės, matyt, vyko ir apleistuose piliakalniuose po krikščionybės įvedimo (Gedminiškė 488, Vedriai 601, Pašatrija 405a). Atskiras padavimų apie Ragankalnius motyvas - ragana ant to kalno buvusi sudeginta (plg. Vydmantai 442), bet paprastai ir šis motyvas sutinkamas kartu su pasakojimais apie vienoje ar kitoje vietoje besirinkusias raganas, vykusius raganavimus (plg. Riešketai 567, Barstyčiai 80).

Keliuose Lietuvos regionuose žinomi SAULĖKALNIAI vadinami kalnai, bet gausiausia jų Vidurio Žemaitijoje. Jūros upės baseino Saulėkalnius reikėtų sieti su VI-XIII a. žemaičių kultūra, to meto gyvenvietėmis, kapinytais. Pvz., Indijos Saulėkalnis 503 yra į šiaurę nuo piliakalnio, į pietus nuo Žvilių kapinyno. Kaip Kupolių

SAULĖKALNIAI

Pav. 4. 1. Birštonas; 2. Žuvintai, Alytaus r.; 3. Raminavas, Zarasų r.; 4. Meteliai, Alytaus r.; 5. Teterviniai, Pakruojo r.; 6. Pučkoriai, Plungės r.; 7. Stasiūniečiai, Rokiškio r.; 8. Norkaičiai, Tauragės r.; 9. Beigeriškės, Tauragės r.; 10. Dvarelis, Tauragės r.; 11. Bartlaukis, Telšių r.; 12. Daktariškė, Telšių r.; 13. Gelzyčiai, Telšių r.; 14. Simutiškė, Telšių r.; 15. Radžiūnai, Ukmergės r.; 16. Sauslaukis, Šilalės r.; 17. Laukuvos seniūn. (Sauliškės), Šilalės r.; 18. Drižičiai, Šilalės r.; 19. Indija, Šilalės r.; 20. Lenkčiai, Jurbarko r.(?).

šventės vietos, Saulėkalniai žinomi padavimuose be "raganų" motyvų. Kalbėdamas apie garsųjį latgalių šventkalnį - Kraslavos *Sauleskalns*, V.Urtanas, beje, mini analogiškus paminklus Žemaitijoje (*Urtans V*, 1961, 57).

Iškilus AUŠRINĖS KALNAS (Kaušai 516a) - platesnėje šventoje vietovėje, viduriniame bei vėlyvajame geležies amžiuje tankiai apgyvendintoje teritorijoje (šalia - Pagrybio, Kaušų kapinytai). Su naujai išaiškintu Paparčių Pilies kalnu, šalia kurio rasta vidurinio geležies amžiaus žvaigždžiakojė lankinė segė, sietusi netoli už Varduvos upės aukštupio pelkių dunksantis Paparčių Auškalnis 122, dabar vadinamas tik Aukštkalniu.

MERGAKALNIAI, BOBKALNIAI Žemaitijoje nėra taip paplitę, kaip Rytų Lietuvoje. Tai įdomūs šventkalniai, dalis jų liudija apie ten vykusius merginų, moterų susiejimus, apeigas, pvz.,

karan einančių vyrų palydų, žuvusių vyrų apraudojimo (Griguliai 492, Vabalai 142). Mergos, bobos, panos šių kalnų pavadinimuose gali byloti apie įvairius dalykus - kaip minėta, apie tam tikras apeigas, lygiai taip pat - apie laumes, raganas tuose kalnuose (pasakose raganos vadinamos bobomis, sakmėse laumės - mergomis, plg. Šilų Panų kalną 425). Ant Stirbaičių Boblaužės (t.y. paleistuvės) kalvos 287, pasak padavimo, stovėjo bažnyčia, Pasruojės Panų kalno 404a vidus vaizduojamas kaip bažnyčia - su šventųjų statulėlėmis ir vyskupais, kunigais, panomis-vienuolėmis. Visus Bobkalnius, Mergkalnius apibūdinti, įvesti į bendrą Lietuvos, taip pat kaimyninių kraštų kontekstą kol kas nėra galimybių. Labai įdomus Didžiųjų Burbiškių Moteraičio 358 atvejis - tai įtvirtintas piliakalnis; pasak padavimų, čia gyveno milžinė Laumė, čia prasmegusi bažnyčia. Kalnas gavęs pavadinimą nuo čia vykusių vyrų palydų į karą ar net nuo to, jog kalnas primena gulinčią moterį (!). Beje, Pakalniškių Mergikalnis ir Perkūnkalnis 827a-b yra greta, juos skiria pelkėta loma.

Tam tikrą vaidmenį senajame tikėjime galėjo turėti BŪGNŲ, NABORO KALNAI, nors pasakojamoji tradicija mena tik patį veiksmą - rinktis ant tų kalnų buvo kviečiama būgnais. Įdomūs GAIDKALNIAI, GAIDPILĖS: ant Salantų Gaidžio kalno 55a - Žvainių ankstyvojo geležies amžiaus pilkapiai ir XV(XIV ?)-XVII a. kapinynas. Su Dovainių kaimo vidurinio ir vėlyvojo geležies amžių laidojimo paminklais sietina Dovainių Gaidpilė 217, su suardytais Mockaičių panašaus laikotarpio laidojimo paminklais sietinas Mockaičių Gaidkalnis 115a.

KARTUVIŲ KALNUS yra pagrindo sieti su paskutiniaisiais amžiais, kada šie kalnai buvo saulėgrįžos šventės - Kupolių - vietos. Kartuvių pavadinimas - epitetas, atrodo, kilo iš karčių statymo per Kupoles tradicijos ir imtas aiškinti "korimais". Kitaip nesuprantama, kam padavimuose minimas egzekucijos scenas reikėjo rengti kažkur laukuose, neretai ant aukščiausių apylinkių kalnų (Plateliai 267; Rotinėnai 281). Kitur tose "liūdnoose" vietose Kupolės tebebuvo švenčiamos dar šiame amžiuje (Rinkšeliai 842, taip pat plg. Užubaliai, Rokiškio r.; Kudynai, Radviliškio r.; kt.). Kai kurios padavimų apie tuos kalnus detalės taip pat labai primena Kupolių šventės papročius - baidyklės ar pamėklės skandinimą, tikėjimus, jog tądien vienas žmogus turi nuskęsti - vandenys pasiima sau auką. Plg. Palangos m. dalyje Šventojoje ties ten buvusiu Kartuvių kalnu 75 (pasak kuršininkų - *Karu kalnu*) kasmet turėdavo nuskęsti žmogus.

Žinoma BAŽNYTKALNIŲ, KOPLYČKALNIŲ, kurie taip pavadinti dėl pasakojimų apie ten stovėjusias ir prasmegusias bažnyčias (Bažnyt-kalniai, Kopytkalniai, ant kurių yra stovėjusios kopyčios bei bažnyčios, šventkalniais kataloge nelaikomi).

Suregistruoti ir šventkalniai, kurių pavadinimai neatspindi jų sakralumo (pvz., Platelių Asmino, Jazmino kalnas 266, Alsėdžių seniūn. Liepkalnis 199a; Aukštagirės Taburkalnis 457, Girnikų kalnas 744a) arba yra visiškai unikalūs (Vilkų Dievo kreslo kalnas 446a). Be to, pagal pasakojamąją tradiciją šventkalniai neretai yra ir šiuo metu kaip PILIAKALNIAI saugomi kalnai. Dažnas iš jų

neturi aiškesnių piliakalniams būdingų įtvirtinimų (plg. Gaudučiai 12; Paparčiai 122; Lieplaukalė 248). Kai kurie padavimai apie piliakalnius gali byloti ir apie šventvietes stambių administracinių centrų ribose, pvz., Girgždutės gūbrio 394 atveju: vienoje gūbrio dalyje yra piliakalnis, gynybiniai įtvirtinimai, o kitame - nedidelė užpelkėjusi kūdra, apie kurią žinoma daugybė padavimų apie prasmegusią bažnyčią. Be to, kažkur čia dar iki Pirmojo pasaulinio karo augo ir labai senas, gumbuotas ažuolas, prie kurio, kaip pasakojama, kunigas atvažiuodavo laikyti mišių. Kurmaičių Pilalės 37 tyrinėjimai tarytum nurodė ant kalno buvus šventvietę, pats kalnas buvo apsaugotas supilto pylimo, iškasto griovio.

Pasakojimai apie šventąją ugnį, degintas aukas piliakalniuose (Auksūdys 4; Apuolė 77; Dapšiai 148; Gricė 153; Jautakiai 159; Gyvoliai 320; Kereziai 324; kt.) daugeliu atveju, matyt, mena tradicines apeigas po krikščionybės įvedimo (apleistuose piliakalniuose (plg. ir Birutės kalno 70 atveji)), arba šventosios ugnies motyvu imta iliustruoti kažkokios konkrečios istorinės vietos senovę, praeitį. Pasakojimai apie kapinynus, kapines, įrengtas ant kalnų, kalnelių, kartais siejami su bažnyčiomis - tai vietos išskirtinumo, šventumo raiška "bažnyčios" motyvu (Pūckoriai 276, Žem. Kalvarija, Plungės r.; Gudaliai 94; Gandinga 226, 227; Skroblė, Plungės r., kt.).

KATALOGE APRAŠOMI, PAMINĖTI KALNIAI

Alkos, Aukos, Auko kalnai: Alkas 2b; Joskaudai 18a; Naujoji Įpiltis 44b;

Rūdaičiai 54; Erkšva 87; Gedrimai 89; Gudaliai 91; Padegimė 121; Puokė 126; Vabalai 141; Dapšiai 148; Pabradumė 175; Račiai 182; Vadagai 196; Alkas 186b; Alsėdžiai 200; Didieji Mostaičiai 213; Dilbsiai 214; Eivydai 220; Galvyčiai 223; Getaučiai 230; Gilaičiai 231a; Kubakiai 243*; Makščiai 251; Mikyčiai 253a; Pakerai 259; Šarnelė 289; Uogučiai 294; Užupiai 299; Vydeikiai 303; Vieštovėnai 304; Visvainiai 307; Vilkai 306a; Žem. Kalvarija 311; Alkiškiai 318; Kesiai 326; Kliokai 376; Leilėnai 380; Mažasis Palūkstis 384; Mučiai 387; Pabiržulis 392a; Rubežaičiai 412; Rūdupiai, Telšių r.; Ruišėnai 414; Sakalai I 416; Saušilis 418; Antininkai 455; Gaidėnai 487; Griguliai 491; Karūžiškė 514; Lembas 538a; Paežeris 584a; Pajūralis 550; Pakalniškiai 555; Rupšiai 571; Daugėliškė 626; Gudeliai 641; Plūščios 699; Jusaičiai 752; Raizgiai 772a; Betygala 797; Siaurkampis 890; Juknaičiai 940; Vilkų kampas 969; Užvėnai 997; *Perkūnkalniai:* Ėgliškės 10; Juodeikiai 160; Pikeliai 176; Eivydai 221; Gomaliai 368; Patulė, Šilalės r.; Akmeniai 614; Jurgoniškės 645; Užventis 733; Trauleiniai 783; Luponiai 758a; Pakalniškiai 827b; Rusnė 952; Dausynai 974; *Laumės kalnai, Laumkalniai:* Kalniškiai 374; Jonaičiai 372; Kuršai 378b; Gulbės, Šilalės r.; Laumenai 537; Milaičiai 540; Siauteliai 574; Žadeikiai 609; Mažrimaičiai 942; Milaičiai, Tauragės r.; *Raganos kalnai:* Grūšlaukė 17; Barstyčiai 80; Notėnų seniūn. 120; Purvėnai 180; Plungė 274d; Godeliai 234; Vydeikiai 302; Ožtakiai 390; Vydmantai 442; Kanapukai 513; Riešketai 567; Tūbučiai 593; Aukštiškiai 616a; Raganiai 771; Čiūteliai 936; Juodkrantė 1005; *Kaukalniai:* Gudaliai 93; Babrungas 204; Kartupėnai, Jurbarko r.; *Pikėikalniai:* Ylakių seniūn. 97; Trumplaukė 139; *Kipškalniai:* Peleniai 694; Šona 713; Rusinai 993; Urkuvėnai 786a; *Saulės kalnai, Saulėkalniai:* Pūckoriai 278;

Bartlaukis 350; Daktariškė 357; Gelžyčiai 366; Simutiškė 421; Drežiai 482; Indija 503; Laukuvos seniūn. 533; Sauslaukis 572; Beigeriškiečiai 864; Dvarelis 870; Norkaičiai 882; Lenkčiai 909; *Šventkalniai*: Mediškiečiai 385; Mileikiai 386*; Pabalvė 391; Alkupas 452b; Bilioniai 473; Pakražantis 677; Gilandviršiai 872; Svencelė 995; *Bažnytkalniai, Kopytkalniai*: Žvirblaičiai 316; Juodeikiai 161; Pūčkoriai 277; Šateikiai 292; Kesiai 326*; Palukojis 679; Pupėnai 700b; Vaišviliškiai 729; Raudiškės 701; Sarapiniškės 704; Žalpiai 735; Pašvinė 770b; Veluona*, Jurbarko r.; *Gojaus, Gajaus kalnai*: Dvarviečiai 86; Rotinėnai 280; Šarnelė 290; Getautė 367; Jomantai 499; *Bobkalniai, Mergakalniai, Panų kalnai*: Stropeliai 62; Kyvaičiai 241; Stirbaičiai 287; Kruopių seniūn. 328; Didieji Burbiškiai 358; Drobūkščiai 360; Pasruojė 404a; Sarakai II 417; Šilai 425; Apvaršuva 456; Burbiškės 477; Griguliai 492; Požerė 564; Lapkalis 527; Gedminai 633; Stirbaičiai 578; Šiaudaliai 584; Trumpaniai 591; Tūjainiai 594; Vaikių laukas 599; Skogalis 706; Taučiai 782; Pakalniškiai 827a; *Verksmų, Raudų, Ašarių, Kauktynės kalnai*: Gudaliai 92; Luoba 109; Vabalai 142; Kalniškiai 238; Plateliai 262; Kaltinėnai 508; Kiaukaliai 520; *Šatrijos kalnai*: Rimoliai, Mažeikių r.; Paburgė, Plungės r.; Babrungėnai, Plungės r.; Skyplaičiai, Plungės r.; Medsėdžiai, Plungės r.; Pašatrija 405a; Paežeriai 768; Žem. Kalvarija 310; *Kartuvių kalnai*: Šventoji 75; Leckava 170; Gegrėnai 229b; Plateliai 267; Rotinėnai 281; Žem. Kalvarija 313; Aukštagirė 459; Gulbės 494; Antaniškės 613; Kalviai 652; Užventis 734; Lyduvėnai 815; Rinkšeliai 842; Bartninkai 933; *Gaidžio kalnai, Gaidkalniai*: Salantai 55a; Mockaičiai 115a; Dovainiai 217; Gintalai 364; Beržė 465; Laumenai, Šilalės r.; Juodainiai 502; Pavėžupis 692; Vabalai 597; Krikliai 755b; *Vištkalniai*: Krikliai 755a; Naukaimis 819; *Būgnų, Naboro kalnai*: Grūstė 156b; Gurava 643;

Kiti: Benaičiai 7a; Pajuodupis 44b; Apuolė 76; Paparčiai 122,124; Dilbikiai 85; Šatės 128; Udraliai 140b; Nevočiai 119; Mikyčiai 114; Kruopiai 103; Grūstė 156a,158; Alsėdžių seniūn. 199a; Baltmiškis 206; Buožiai 210; Gandinga 224; Krapštikiai 242b; Medsėdžiai 252; Užpelkiai 298; Plateliai 266,270b,c,d; Gilaičiai 231b,c,232; Žem. Kalvarija 312; Latveliai 329; Kaušai 516a; Gilaičiai 231b,c,232; Šiuraitiai, Plungės r.; Gintalai 365; Juodėnai 373; Kuodžiai 379; Lieplaukė 381,382; Luokės seniūn. 383*; Milcikiai 386; Pakapė 401a; Pašatrija 405a*; Pavandenė, Telšių r.; Pieliai 410; Ruišėnai 415a; Skirmantiškė 422; Vieškėnai 443; Vigantiškiai 444; Virmėnai 447; Vilkai 446a; Žasūgalas 451; Alkupas 452d; Aukštagirė 457; Bardžiai 463; Bijotai 470; Dapkiškė 478; Juodainiai 500c; Kalnėnai 505; Karūžiškė, Šilalės r.; Laukuvos seniūn. 534; Padievytis 545, 547; Payžnys 554a; Palokystis 559; Prapymas 565; Tūbinės 592; Tūbučiai 594; Badauskiai 618; Gineikiai 638; Jurgoniškiai 646; Išlynos, Kelmės raj.; Karklėnai 653; Kerbedėliai 654; Kražiai 659a; Pečiuliai, Kelmės r.; Tytuvėnai 722; Šunikiai 715; Girnikai 744a; Linartai 757; Sodeliukai 777; Agelaičiai 791; Kuisiai 875; Paagliuonys 911; Užbaliai 923; Viešvilės seniūn. 929b,c; Bitėnai 934a; Rudaičiai 992; Juodkrantė 1004; Preila 1006; Raudiškės 950; Jonaičiai 940; Kražių seniūn. 658.

Saugomi kaip piliakalniai (ten degino aukas, degė šventa ugnis ir pan.): Auksūdys 4; Apuolė 77; Dapšiai 148; Griežė 153; Lieplaukalė 248; Nausodis 255; Žem. Kalvarija 309; Palanga 70a; Gyvoliai 320; Kerežiai 324; Bilioniai 473; Simėnai 575; Kreiviai 523; Treigiai 589; Biržų laukas 475; Gegužiai 489; Padievaitis 543; Padievytis 544c; Pakisys 556; Gudeliai 642; Kalniškiai 649; Paspastis 686; Bubiai 740; Jurgaičiai 751; Luponiai 758a; Rekčiai 774; Betygala 797; Gėluva 805; Ižiniškiai 809; Naukaimis 818; Raseiniai 838;

Seredžius 917; Naujininkai 881; Šiūpariai 958; Kalotė 983; Veiviržėnai 1000; Žvaiginiai 1002; Pagirgždūtis 398; (*stovėjo bažnyčia*): Mikyčiai 112; Martynaičiai 43; Paparčiai 122; Begrėnai 229a; Papilė 334; Skroblis, Plungės r.; Buišiai 356; Didieji Burbiškiai 358; Bukantiškė 621; Bumbuliai, Kelmės r.; Burbaičiai 622; Pagryžuvis 674; Papiliai 684; Pažvarkulis 693; Normančiai 767; Akmeniškiai 932; Vilkų laukas 608; (*rinkosi raganos*): Leckava 169; Pašatrija 405a; Gedminiškė 488; Vedriai 601; *Kiti*: Gaudučiai 12; Negarba 45; Senoji Įpiltis 60; Pašimšė, Kelmės r.; Kartupėnai, Jurbarko r.; Palanga 70a; Pavėžupis 692.

Kapeliai, kapinynai (stovėjo bažnyčia, buvo aukojama): Leckava 171; Pūčkoriai 276; Stirbiškė 579; Švytriškė 717; Noliškiai 766; Ringuvėnai 775; Paluknys 832; Pabambiai 884*; Požerė 563; Senmiestė, Mažeikių r.; Kvietiniai 986; Tučiai 434; *Kiti*: Kurmaičiai 38; Ugioniai 856; Paegliuonis 885; Žem. Kalvarija, Plungės r.

AKMENYS

Šventviečių tradicijoje akmenims tenka didelė reikšmė, dažnai jie yra atskiros šventvietės ar platesnių šventviečių sudedamosios dalys. Palyginti su kitais mitologinio pobūdžio paminklais, apie Lietuvos šventuosius akmenis yra nemažai darbų. Tai apibendrinanti archeologo P. Tarasenos knyga "Pėdos akmenyje" (PA), naujais tyrinėjimais paremti V. Urbanavičiaus straipsniai (Urbanavičius V., 1972; Urbanavičius V., 1979, kt.), R. Matulio studija "Istoriniai akmenys" (IA), apie juos rašė ir J. Mickevičius (Mickevičius J., 1958; Mickevičius J., 1958a), A. Tautavičius (Tautavičius A., 1966), B. Dakanis (Dakanis B., 1984),

V. Daugudis (Daugudis V., 1992) ir kiti autoriai.

Senieji mitiniai įvaizdžiai ir apeigų, aukų pobūdis rodo šventųjų akmenų sąsają su Velnio (ar Velino-pirmiausia požemio, mirusiųjų pasaulio dievybės) ir Perkūno pasireiškimo erdve. Su akmenimis susiję ir senieji vaizdiniai apie pomirtines sielų keliones, jų buvimą akmenyse, po jais: "Dūšios pakūtavoja ant žemės: vienu dūšios pakūtavoja akmenyse, kitų medžiuose, skenduolių vandenyje" (Balys J., 1981, 100 (Nr.922)); "Jei į akmenį nusimušei koją, tai sukalbėk "Amžiną atsilį", nes po tuo akmeniu atgailoja siela ir ji nori, kad už ją pasimelstum" (ten pat, 103 (Nr.974)). Kai kurie akmenys yra "suakmenėję žmonės" (plg. "Seniau žmones paversdavo vilkolakiai į medžius, į akmenis [...] LMD I 474/775).

Akmenys tikėjimuose artimi augalams, žmogui. Jie augo ("Akmuo ir be šaknų auga" - LKŽ T.1, 83): "Pirmiausia akmenis iš dangaus metė - vienus anksčiau, kitus vėliau. Ir jie augo lygiai kaip žmonės, labai nežymiai. Paskui, kaip Jezus vaikščiodamas po žemę apsidauži nagus ir kojas, sako: "Sustokit, biauzybės, augti". Ir tie daugiau nebeauga" LMD I 474/592). Kiti akmenys yra dangiškos kilmės: "Akmenys išėjo iš ora, iš debesų. Pirmiau prieš Kristaus atėjimą visa mūsų žeme, visas ors buvo apsiausts vynu [vienu] akmeniu [...] LTR 1790/64; plg. Lapynų Buveinės akmuo 877). Ryški akmenų sąsaja su derlumu, vaisingumu, šventųjų akmenų įdubimuose susirinkęs vanduo esąs gydantis. Šventviečių akmenys taip pat yra vietos, jungiančios skirtingas žemės, požemio,

dangaus erdves, mirusiųjų, dievų ir žmonių pasaulius. Tai iliustruoja pėduotieji akmenys: dievai atsiranda žemėje ten, kur akmuo, nuo akmens jie nužengia į dangų (plg. Mekų akmuo 763), dingsta po akmeniu ar akmenyje.

Į katalogą įtraukti pavieniai akmenys, kartais jų poros, bet yra ir didesnių grupių (Kerežių akmenų ratas 325, Petrikaičių 695, Vaitimėnų 895* keliolikos akmenų eilės, labai tikėtina, kad ir Purmalio "paleoastronominę sistemą" 991 iš 7 akmenų reiktų vertinti pirmiausiai kaip šventovę). Krinta į akis, kad kataloge aprašomi akmenys yra didžiuliai, didingi rieduliai (Kačiaičiai 25; Mikytai 253b; Plauskiniai 271; Šašaičiai 291; Naujoji Įpiltis 44c; Geidžiai 152; kt.) ir nedideli, gerokai mažesni už greta aptinkamus akmenis. Dažnas iš tų šventųjų akmenų nėra ar nebuvo didesnio nei maždaug 1,5-2,5 m skersmens (Mačiūčiai 110; Tauzai 136; Maironiai 665, nemažai akmenų su įdubomis, dubenimis). Kalbant apie aptariamų akmenų vietą kraštovaizdyje, dažniausiai matyti jų ryšys su vandenimis: upeliais, upėmis (Genčiai 13a; Akmenė 792, Keberkščiai 518, Tauralaukis 996, Padievaitis 542), ežerais (Kalotė 984, Padievytis 544d), pelkėmis (Senmiestė 189*; Lašiškė 530, Petrikaičiai 695, Vaitimėnai 895*), pelkėtomis daubomis (Mockaičiai 115b; Genčiai 13b), šaltiniais (dažnai jie laikomi šventais; Senoji Įpiltis 59; Joskaudai 18b*; Pelėkiai 49). Kai kurie akmenys guli tiesiog upelių vagose ar kyšo upelių krantuose (Laičiai 40,41; Salantai 55c,d; Eivydai 222; Lembas 539a). Bet yra akmenų ir ant kalnų viršūnių, kalnų šlaituose (Mikytai 253b; Vėžaliai 731,

Gerbėniškė 636), laukuose (Pelėkiai 49; Plauskiniai 271; Raguviškiai 54a; Kaimalė 650, Pavaiguvis 692). Patraukia akį kai kurie akmenys, gulintys nuošaliuose vietose, gūdžiuose miškuose ar sunkiai pereinamose pelkėse (Visgaudžiai 144; Viršilai 143; Pašilė 688, Šaukėnų seniūn. 709); šiais atvejais, matyt, lemiamos reikšmės turėjo tai, kad šventvietės gyvavo po krikščionybės įvedimo. Tai iliustruoja ir dauguma vadinamųjų cilindrinų aukurų su plokščiadugniais dubenimis (Šilalė 135b,c; Pubžibiai 275; Budriai 83; Ersla 88).

Visi į katalogą įtraukti, aprašomi bei minimi akmenys susiję su senojo tikėjimo ir tradicinėmis apeigomis arba su jais siejami tam tikri mitiniai įvaizdžiai (pvz., po akmenimis dega pinigai, pasirodo liepsnos ir t.t.). Kai kurie iš šventųjų akmenų aiškiai priklauso priešistorinių paminklų kompleksams: jie yra piliakalnių, senovės gyvenviečių (Imbarė 20,21; Senoji Įpiltis 59; Kačiaičiai 25; Kartena 27; Apuolė 78; Luponiai 786d,787a, Šereitlaukis 957, Purmaliai 991), laidojimo paminklų (Tauzai 136; Prysmančiai 52; Maironiai 665, Junkilai 644, Vaitikaičiai, Kelmės r., Kaštaunaliai 515) teritorijoje ar artimiausioje aplinkoje. Daug šventųjų akmenų yra šventkalniuose - tai akmenys su dubenimis, įdubomis (Naujoji Įpiltis 44b*; Ėgliškiai 10*; Alkas 2e; Vilkai 306a*), "pėdomis" (Mikytai 253b; Sarapiniškės 704*), smailiadugniais dubenimis (Jusaičiai 752*), plokščiadugniais dubenimis (Udraliai 140a), lygia plokštuma (Joskaudai 18a*). Daug kataloge aprašomų akmenų yra kaimuose, sodybose, laukuose, prie kelių (Smilgiai 283; Paežerės Rūdaičiai 258; Alsėdžiai 201; Kaimalė 650).

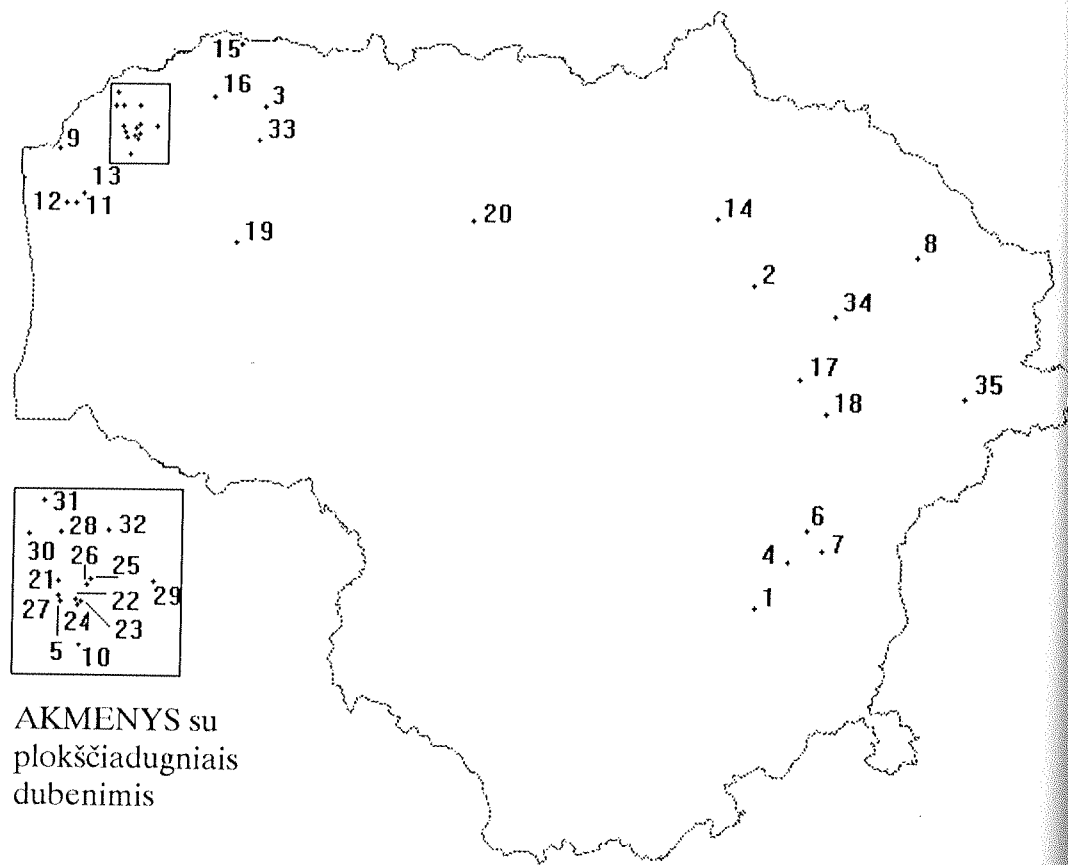
Nors V.Daugudžio "preliminari" šventviečių klasifikacija (tai mitologiniai akmenys ir medžio bei akmenų statiniai - *Daugudis V., 1992, 51*) kelia abejonių, reikia sutikti, kad šventieji akmenys išsiskiria iš visų mitologinių bei sakralinių objektų. Juos reiktų vertinti platesniame šventos vietos kontekste ir neretai kaip turinčius tam tikrą funkciją paskirtį šventvietėje (pvz., altoriaus ar pan.).

Šventųjų akmenų ir jų aplinkos identifikacija su šventvietėmis visada kelia daug klausimų ir abejonių. Būdingas Šaukėnų apylinkių Skaistgirio miško Martyno akmens 709 pavyzdys - reiktų jį sieti su Kalniškių-Ramučių piliakalnio gyvavimu ar ne? Nuo piliakalnio akmuo nutolęs per 2,5 km. Šiame amžiuje akmuo žmonėms, gyvenantiems maždaug už 4-6 km, žinomas, vietiniai čia ateidavo sirgdami, nelaimės išvengti, atsiskeldavo akmens nuoskalą, meldavosi. Taigi šventvietė tebegyvuoja iki mūsų laikų, bet ar tai Kalniškių piliakalnio žmonių šventvietė?

Reikia turėti omenyje ir dar vieną aplinkybę - diegiant krikščionybę, lengviausia buvo naikinti medžius, akmenis. Apie tai ne tik spėliojama, bet šį faktą mini ir jėzuitų pranešimai (*Lebedys J., 1976, 211*). Tai galėtų liudyti ir plačiai P.Tarasenos aprašyti užkasti Kluonalių akmenys 34 (*PA, 54-55*). Kunigas A.Kašarauskas dar praeitame šimtmečiuose rašė apie Varnių katedros šventoriuje surinktus "stabakūlius", kurie buvę žmonių garbinami (*ten pat, 11*). Be to, akmenys dažnai nukentėdavo nuo ūkininkų, statybininkų veiklos - jie juos užkasinėjo, skaldė, sprogdino.

Šventieji akmenys bus grupuojami, skiriamaisiais požymiais pasirenkant akmenų padėtį kraštovaizdyje, vietą konkrečioje šventvietėje, išvaizdą, mitinį įprasminimą ar kt. Čia bus paminėtos tik kelios svarbesnės ir ryškiau Žemaitijoje išsiskiriančios šventųjų akmenų grupės.

AKMENYS SU GAMTINĖMIS, ĮVAIRIŲ DYDŽIŲ BEI FORMŲ ĮDUBOMIS. Akmens kaip aukuro paskirtį patvirtina didesnės ar mažesnės gamtinės, retkarčiais kiek žmogaus padailintos, pagilintos įdubos. Didelės pailgos gamtinės įdubos šventųjų akmenų viršuje, atrodo, atitiko jau vėlesnę akmenyse iškalimų dubenų paskirtį. Svarbūs čia Kunigiškių Šv.Jono akmens 525a aplinkos tyrinėjimai, parodę, kad akmuo sietinas su Pakisio piliakalnio naudojimu (akmenį nuo piliakalnio skiria Kisės upelis), o šventvietė čia gyvavo dar ilgai po oficialaus krikščionybės įvedimo. Analogiškos įdubos yra ir Senosios Įpilties 59; Mačiūkių 110; Kaušų 517, Lembo 539a akmenyse. Tikėtina, kad panašias įdubas turėjo ir sunaikinti, dingę akmenys ant Naujosios Įpilties 44b*; Ėgliškių 10*; Vilkų 306a* šventkalnių, taip pat Imbarės 23c, Sedos 188c akmenys. Jau gerokai įvairuoja Kašučių 30a; Plokščių 50; Senkų 58; Skaudalių 61*; Vaineikių 67; Paparčių 123 akmenų įdubos (tai, matyt, akmenys - aukurai, bet nelydimi jokios pasakojamosios tradicijos). Nustatyti šventviečių su akmenimis, turinčiais įvairių dydžių bei formų įdubas gyvavimo laiką - sunku (pvz., Alko akmuo 2c siejasi su vyskupo M. Valančiaus minima šventviete ant Alkos kalno 2b reformacijos-kontreformacijos laiku, o

AKMENYS su plokščiadugniais dubenimis

Pav. 5. 1. Vilnius; 2. Katina, Anykščių r.; 3. Skuodiškės, Mažeikių r.; 4. Švedai, Vilniaus r.; 5. Šilalė, Skuodo r. (plokščiadugnis dubuo iškaltas ne cilindro formos aukure); 6. Pikeliškės, Vilniaus r.; 7. Sakališkės, Vilniaus r.; 8. Lūžai, Zarasų r.; 9. Sūdėnai, Kretingos r.; 10. Gargždė, Kretingos r.; 11. Klibiai, Kretingos r.; 12. Padvariai, Kretingos r.; 13. Voveraičiai, Kretingos r.; 14. Kirdiškiai, Kupiškio r.; 15. Žibininkai, Mažeikių r.; 16. Renavas, Mažeikių r.; 17. Trumponiai, Molėtų r.; 18. Paduobužė, Molėtų r.; 19. Pubžibiai, Plungės r.; 20. Kutiškiai, Radviliškio r.; 21. Igariai, Skuodo r.; 22, 23. Šaukliai, Skuodo r.; 24. Šaukliai, Skuodo r. (?); 25, 26. Šerkšniai, Skuodo r.; 27. Šilalė, Skuodo r.; 28. Udraliai, Skuodo r.; 29. Brotykai, Skuodo r.; 30. Budriai, Skuodo r.; 31. Puodkaliai, Skuodo r.; 32. Ersla, Skuodo r.; 33. Petraičiai, Telšių r.; 34. Stabulankiai, Utenos r.; 35. Reškutėnai, Švenčionių r.

Kašučių akmuo 30a sietinas su į šiaurės vakarus nuo jo esamais I tūkstantmečio laidojimo paminklais). Šiaurės Vakarų Lietuvoje žinomus cilindrinis aukurus su plokščiadugniais dubenimis galima bandyti kildinti iš čia minimų akmenų su įdubomis tradicijos. Viršilų 143, Vaineikių 60a, Tauralaukio 996

akmenys - tarsi tų cilindrinų aukurų bei juose iškaltų dubenų pirmtakai (apie tai toliau).

AUKURŲ SU PLOKŠČIADUGNIAIS DUBENIMIS Žemaitijoje žinoma 23 (Rytų Lietuvoje-11, Vidurio Lietuvoje-1), Latvijoje - 6(?) (Caune A., 1974). Šie Žemaitijos aukurai nebūna aukštesni

kaip 90-100 cm, viršutinės jų plokštumos - ne didesnė kaip 100-130 cm. Dubenys yra plokščiais dugnais, jų skersmuo nuo 18 iki 57 cm, gylis - iki 17 cm. 1970-1971 m. V. Urbanavičiaus tyrinėjimai leido teigti cilindrinis aukurus su plokščiadugniais dubenimis stovėjus po krikščionybės įvedimo Žemaitijoje gyvavusiose senosiose šventvietėse, nurodant jų klestėjimo laiką - XVI a. antrąją pusę - XVII a. pradžią (Urbanavičius V., 1993, 18).

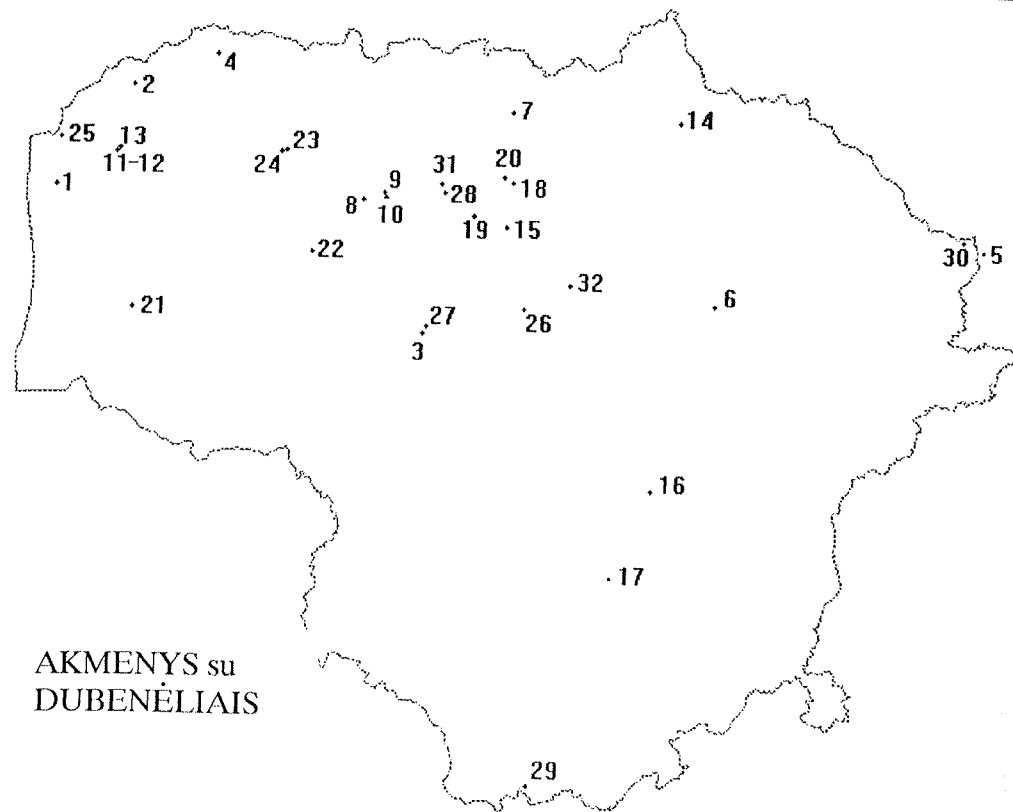
Atkreiptinas dėmesys į Vaineikių akmenį 67 su 44-55 cm skersmens ir 6-13 cm gylio įduba, Tauralaukio akmenį 996 su 27-30 cm skersmens ir iki 12 cm gylio įduba, šventu laikomą Viršilų akmenį 143, kuris yra 134-136 cm skersmens, 58-60 cm aukščio. Vaineikių, Tauralaukio akmenų įdubos yra plokščiadugnių dubenų prototipai, o Viršilų akmuo rodo, kad šventieji akmenys gali turėti cilindrinų aukurų pavidalą. Be to, Gargždės aukuras su plokščiadugniu dubeniu 11b yra prie Alkupio ištakų (o Alkapis su šventvietėmis į pietus nuo jo sietinas su Imbarės administracinio politinio centro gyvavimu), Puodkalių aukuras 125 sietinas su gerai įtvirtintu to paties kaimo piliakalniu Erlos ir Bartuvos santakoje.

Katalikų Bažnyčia neturėjo aki-vaizdžios įtakos cilindrinų aukurų su plokščiadugniais dubenimis formai ir paskirčiai (galimą poveikį nurodo V. Urbanavičius - Urbanavičius V., 1977, 86). Apie tai byloja ir pirmi patikimi duomenys apie bažnyčiose, koplyčiose XVII-XVIII a. buvusius akmenis švęstam vandeniui laikyti: Ketūnų koplyčios, statytos XVII a. viduryje, toks akmuo yra vos 46 cm skersmens,

35 cm aukščio, 17 cm skersmens (viršuje) ir 6,5 cm (dugne) - t.y. siaurėjančiu 14 cm gylio dubeniu. Užlieknių akmuo bažnyčioje, pakliuvęs iš XVII-XVIII a. kaimo koplyčios, yra 57 cm skersmens, 44 cm aukščio, į dugną siaurėjančiu 25 cm skersmens, 10 cm gylio (vėliau pagilintu iki 25 cm) dubeniu. Vieninteliu Katalikų Bažnyčios sugestijos cilindriniam aukurams požymiu galbūt galima būtų laikyti tik faktą, kad šiuose akmenyse imama kalti kiek siauresnius dubenis, ir aukurai tampa šiek tiek mažesni. Tai iš esmės iliustruoja gausiausias šių akmenų spiečius Mosėdžio apylinkėse. Čia matomas ir visoje Šiaurės Vakarų Lietuvoje randamiems aukurams būdingas dydis bei dubenų skersmuo ir jau pakitęs (plg. Budriai 83, Ersla 88).

Aukurai su plokščiadugniais dubenimis yra būdingi šiam kraštui po oficialaus krikščionybės įvedimo, bet tokios tradicijos ištakų reikia ieškoti dar ankstesnėje - kuršiškoje šventviečių tradicijoje. Apie tai užsimena ir šiuos paminklus tyrinėjęs V. Urbanavičius (Urbanavičius V., 1977, 87). Aukurų bei bažnyčios naudotų akmenų su dubenimis švęstam vandeniui "sąveiką" turėtų nurodyti tyrinėjimai ateityje.

Šiaulių, Kelmės, Raseinių rajonuose žinomas vienas kitas AKMUO SU SMAILIADUGNIU DUBENIU. Tai vieno iš pagrindinių šių paminklų spiečiaus, paplitusio Pakruojo, Pasvalio, Joniškio rajonuose, vakarinis - pietvakarinis pakraštys. Tiesa, vienas akmuo su smailiadugniu dubeniu, šiek tiek kitoks negu įprasti tokios rūšies akmenys, buvo ir Skuodo r. Puokės k. (dabar yra

AKMENYS su
DUBENĖLIAIS

Pav. 6. 1. Ankštakai, Kretingos r.; 2. Apuolė, Skuodo r.; 3. Dapkaičiai, Raseinių r.; 4. Dapšiai, Mažeikių r.; 5. Drūkšiai (Baltarusija); 6. Dvarionys, Anykščių r.; 7. Gaižiūnai, Pakruojo r.; 8. Gošteliskės, Šiaulių r.; 9, 10. Jakštaičiukai, Šiaulių r.; 11, 12, 13. Imbarė, Kretingos r.; 14. Kadarai, Biržų r.; 15. Kleboniškės, Radviliškio r.; 16. Laukagalys, Kaišiadorių r.; 17. Mergiškės, Trakų r.; 18. Moniūnai, Pakruojo r.; 19. Paežeriai, Radviliškio r.; 20. Paežeriai, Pakruojo r.; 21. Papjauniai, Šilutės r.; 22. Pavaiguvis, Kelmės r.; 23, 24. Pavirvytis, Telšių r.; 25. Pelėkiai, Kretingos r.; 26. Senkoniai, Kėdainių r. (?); 27. Šnipaičiai, Raseinių r.; 28. Šniūraičiai, Radviliškio r.; 29. Švendubrė, Varėnos r.; 30. Tilžė, Zarasų r.; 31. Žadžiūnai, Šiaulių r.

A.Samausko rinkinyje Paparčiuose, žr. 127). Tarp akmenų su smailiadugniais dubenimis yra šiek tiek besiskiriančių forma ir išvaizda - tokio

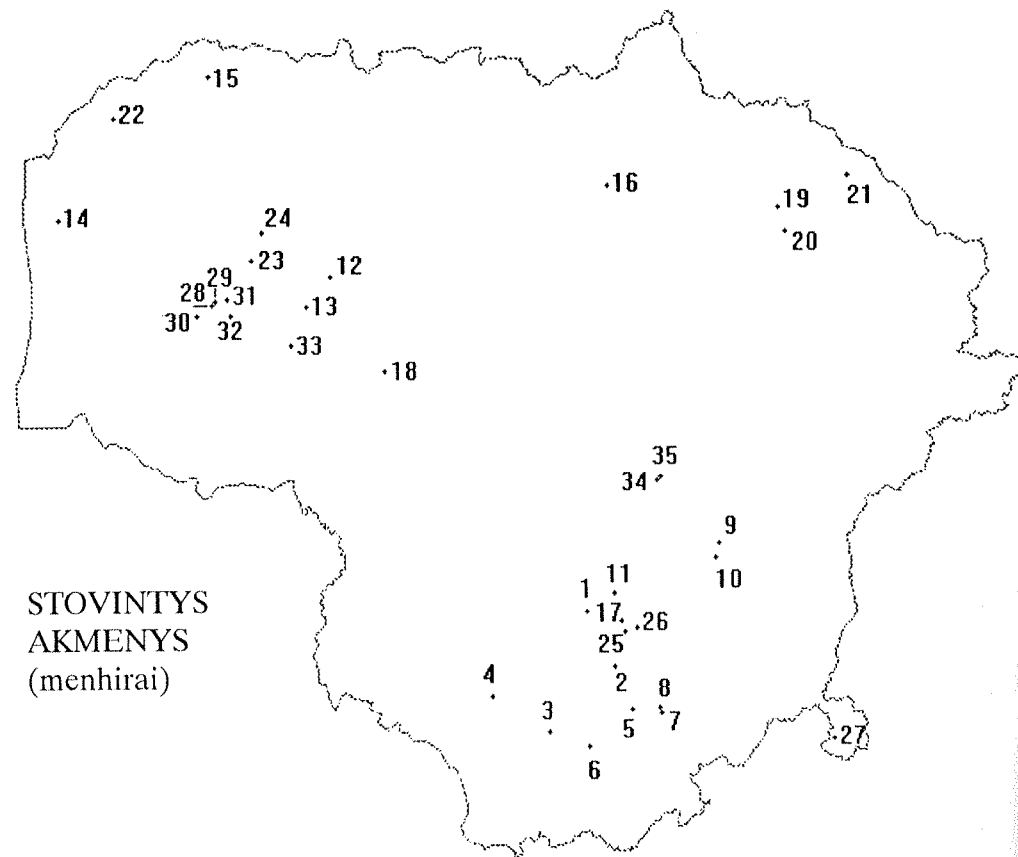
pat dydžio, plokščiu, kartais nulygintu viršumi akmenys turi kitokį (kitokiu būdu?) iškalną ar išsuktą dubenį (pvz., Tryškiai 432b; Lyduvėnai 814, Rinkšeliai 841).

Įdomūs šventieji akmenys - AKMENYS SU MAŽAISIAIS DUBENĖLIAIS. 1984 m. B.Dakanio pateiktas sąrašas (*Dakanis B., 1984*) gerokai kito, atsirado patikslinimų. J.Urtanas, B.Dakanis Lietuvos ir Latvijos akmenis su dubenėliais pagrįstai sieja su analogiškais paminklais Estijoje (*Уртанс Ю.В., 1987, 72; Dakanis B., 1984, 109*). Akmenų su dubenėliais Estijoje atsiranda I tūkstantmečio pr. Kr. viduryje ar antrojoje pusėje (*Льугас В.А., 1970, 18; Уртанс Ю.В., 1987, 71*); jų atsiradimas siejamas su "germaniškos

kultūros apraiškomis" ar įtakomis I tūkstantmečio pr. Kr. (*Льугас В.А., 1970, 44*). Aprašytus bei paminėtus Pelėkių 49, Ankštakių 3, Imbarės (Žvainių) 21, 23a akmenis su dubenėliais reikėtų sieti su Vakarų baltų pilkapių kultūros I tūkstantmečio pr. Kr. pilkapynais (Pelėkių - su Sūdėnų, Ankštakių - su Kvecių, Imbarės (Žvainių) - su Žvainių (Salantų)), Imbarės akmenį su dubenėliais 21, buvusį apie 300 m į šiaurės rytus nuo Imbarės piliakalnio - su to piliakalnio apgyvendinimu I tūkstantmečio pr. Kr. pirmoje pusėje (*Daugudis V., 1992, 57*), Jakštaičių (kitur vadinamus Jonelaičių) akmenis su dubenėliais 746, 747 - su Sauginių piliakalnio apgyvendinimu I tūkstantmečio pr. Kr. pabaigoje - pirmaisiais amžiais po Kr., Apuolės akmenį 78, buvusį apie 60 m į rytus nuo piliakalnio - su Apuolės piliakalnio apgyvendinimu pirmaisiais amžiais po Kr. Be to, netoli Dapkaičių bei Šnipaičių akmenų su dubenėliais 800, 854 žinoma Kupsčių senovės gyvenvietė, kurioje rasta retušuotų skelčių, žeberklų ašmenėlių, smulkių dirbinių, keramikos, iš tų pačių Kupsčių į muziejų pateko dalis titnaginio kirvio (lėšio pjūvio) su šlifavimo žymėmis ir akmeninio kirvio pentis (*Dakanis B., 1984, 109; VAK 38/47-49*). Šie, taip pat kai kurie kiti duomenys apie Lietuvos akmenis su dubenėliais leistų juos datuoti naujuoju žalvario - ankstyvuoju geležies amžiumi (I tūkstantmetis pr. Kr.), kai kurie akmenys su dubenėliais, atrodo, sietini su senojo geležies amžiaus (I-IV a.) paminklais ar jų kompleksais (tai pažymi ir B.Dakanis - *Dakanis B., 1984, 109*).

Akmenų su dubenėliais Lietuvoje išvaizda, dubenėlių dydis, skaičius skirtingi. Jie yra arba paprasti, niekuo neišsiskiriantys rieduliai (tiesa, kartais didžiausi apylinkėse), arba plokšti, didelėmis kartais nuolaidėjančiomis viršutinėmis plokštumomis. Dubenėliai ant akmenų aptinkami ir viršutinėse, ir šoninėse plokštumose. Nėra galutinai aišku, ar dubenėliai buvo išgręžti, išsukti ar išgludinti. Dubenėliai būna kaip "lėkštelės" ir gilesni - kaip "skylutės". Atrodo, kad abiejų tipų dubenėliai gali būti sutinkami ir ant to paties akmens (pvz., Pelėkių akmens 49 dubenėliai lėkšti, jų ant akmens sėte nusėta, bet tarp jų yra ir vienas gilus didžiausio skersmens dubenėlis - "skylutė"). Dubenėlių skersmuo įvairuoja, dažniausiai jie 3-6 cm skersmens, taip pat mažesni bei didesni - iki 10 cm skersmens (kartais ir "pėdos" akmenyse panašėja į mažuosius dubenėlius (Mikytai 253b, Prystovai 51, Tauralaukis 996)). Dubenėlių skaičius akmenyse įvairus - nuo kelių iki bene 89 (Pelėkių akmenyje 49). Atrodo, dažniausiai akmenys su dubenėliais buvę prie vandens (upių, upelių), jų slėniuose, slėnių aukštumose, taip pat laukuose.

Tarp vadinamųjų AKMENŲ SU "PĖDOMIS" yra "pėduotų" akmenų, nors jie jokių pėdų neturi (Mockaičiai 115b, Salantai 55c, Benaičiai 7b, Kunigiškiai 525b). Taip pat yra akmenų, kurių "pėdos" - mažos, gražios duobutės, labiau panašios į mažuosius dubenėlius (Mikytai 253b, Prystovai 51, Tauralaukis 996) ar įdubimus, negu į žmonių ar gyvulių pėdų atspaudus (Maloniškiai 5, Mačiūkiai 110, Šiluva

Pav. 7. 1. Noreikiškės, Prienų r.; 2. Pivašiūnai, Alytaus r.; 3. Jociūnai, Alytaus r.; 4. Mergalaukis, Alytaus r.; 5. Geidukonys, Varėnos r.; 6. Masališkės, Varėnos r.; 7. Akmuo, Varėnos r.; 8. Jakėnai, Varėnos r. (?); 9. Šiauliškės, Vilniaus r. (?); 10. Pylimai, Vilniaus r. (?); 11. Varkalės, Kaišiadorių r.; 12. Petrikaičiai, Kelmės r.; 13. Kražiai, Kelmės r.; 14. Kluonaliai, Kretingos r.; 15. Repšiai, Mažeikių r.; 16. Moliūnai, Pakruojo r.; 17. Intuponys, Prienų r.; 18. Geišiai, Raseinių r. (?); 19. Kamajai, Rokiškio r.; 20. Mikniūnai, Rokiškio r.; 21. Junkūnai, Rokiškio r.; 22. Krakės, Skuodo r.; 23. Varniai, Telšių r. (?); 24. Stabinė, Telšių r. (?); 25. Jurgionys, Prienų r.; 26. Migliniškės, Trakų r.; 27. Dieveniškės, Šalčininkų r.; 28, 29. Ivoniškiai, Šilalės r.; 30. Kuliškiai, Šilalės r.; 31. Kaštaunaliai, Šilalės r.; 32. Padievytis, Šilalės r.; 33. Bijotai, Šilalės r.; 34, 35. Liukonys, Širvintų r.;

850). "Pėduotų" akmenų grupėje bus akmenys su suaugusių žmonių, vaikų pėdomis (Purvėnai 178, Ramučiai 337; Svirkančiai 340; Balskai 862, Maironiai 665), gyvulių, dažniausiai kanopinių galvijų - karvių, jaučių pėdomis (Kartena 27, Plungė 273, Gūvainiai 495). Labai daug akmenų su "pėdomis" yra sunaikinta, apie juos liko tik skurdžių žinių arba žinomas vien jų buvimo faktas.

Absoliuti dauguma akmenų su "tikrais" gyvulių, žmonių pėdų atspaudais, dažniausiai kaip ir kaimyniniuose kraštuose (plg. Latvijoje - Уртанс Ю.В. 1988, 94), neturi ryšio nei su priešistorinių paminklų kompleksais, nei netgi su kaimavietėmis ir sody-

bomis. Jie paprastai yra nuošaliuose, pelkėtose, negyvenamose vietovėse (Bilioniai 472, Šeduviškė 712, Žalpai 859), bet vienas kitas iš jų susijęs su laidojimo paminklais (Tauzai 143, Junkilai 644, Vaitkaičiai, Kelmės r., Maironiai 665, Lyduvėnai 814). Matyt, tai ryškiausia būtent mitologinių objektų grupė, nes kalbėti apie senąsias apeigas tokiose šventvietėse ne visada yra pagrindas.

Žemaitijos "STOVINČIUOSIUS AKMENIS" (MENHIRUS) gali reprezentuoti vadinamieji stabakūliai. Stabakūlio varde išliko senasis pavadinimas "stabas" ar "stabis" (kuris Vakarų baltams reiškė akmenį (Zinkevičius Z., 1984, 286) ir vėlesnis - žemaitiškas "kūlis", kuris, beje, laikomas kuršių kalbos palikimu žemaičių tarmėje (*ten pat*, 349)). Kitas klausimas, ar "stabių" kadaise vadinti vien šventais laikomi akmenys, tam tikra akmenų grupė (rūšis). O taip, atrodo, leidžia manyti faktas, jog daugelis šiandien žinomų vietovardžių su šaknimi *stab-* - tai šventų akmenų, vietovių, kur tie akmenys guli, pavadinimai. Reikia paminėti, kad, kunigo A. Kašarausko pranešimu, liaudies garbinami stabakūliai dar XIX a. buvo bažnyčios nainkinami (*PA*, 11). Jų mažai ir žinoma. Iš nuotrupų sunku ką nors daugiau apie juos pasakyti.

Įdomus į istorinės Laukuvos žemės ribas (žr. *Žulkus V*, 1987, 28 (Pav.2)) patenkantis tokių akmenų spiečius (Kuliškiai 524; Ivoniškiai 504 (du akmenys); Kaštaunaliai 515; Padievytis 544d). Pasakojimuose bene apie visus tokius akmenis akcentuota, kad tai - suakmenėję žmonės. Kai šie padavimai nežinomi (ar neužliksuoti), ir

pačius akmenis kaip menhirus problemiška indentifikuoti (o jeigu jie dar nuvirtę!). Išlikusiems Žemaitijos menhirams atstovauja tik Krakių akmuo 101, iš nuotraukų žinoma Repšių 184, Kluonalių 34 akmenų išvaizda, iš aprašymų - Padievyčio 344d, Petrikaičių 695, kai kurių kitų. Žinomos kelios pirmiausia rūpimos šių akmenų (ryškiai atspindinčių tikėjimus apie sielų-"dūšių" buvimą, atgailavimą akmenyse) sąsajos su laidojimo paminklais - Kaštaunalių kapinyne (daugiausia ištirta VII-VIII a. kapų) stovėjo Kaštaunalių Stabakūlis 515, apie 100 m į šiaurės vakarus nuo Petrikaičių akmenų eilės, kasant rūšį, buvo atkastas žmogaus su ietigaliu ir žirgo kapas. Paskutiniai paminėti Petrikaičių akmenys, atrodo, bus buvę kartu ir paleoastronominio pobūdžio paminklas, o tai yra būdinga Vakarų Europos menhirų ypatybė (kartu su jų išvaizda, padavimais).

Žemaitijos menhirų pavadinimas "stabakūliai" (plg. Krakės 101, Kaštaunaliai 515) juos suartina su analogiškais paminklais Baltarusijoje, atrodytų, jotvingiškosiose žemėse (A. Levkovas iš žodžio *stabas* kildino menhirų *Сцяпан*, *Сцеи камен* pavadinimą (Ляukoу Э.А. 1992, 139-140)).

Yra keli, tarytum niekuo ypatingu neišsiskiriantys akmenys, apie kuriuos taip pat žinomi padavimai, kad jie - suakmenėję žmonės (Benaičiai 7a, Šereitlaukis 957, atrodo, keli tokie akmenys buvo ir tarp Petrikaičių menhirų).

AKMENYS LYGIA VIRŠUTINE PLOKŠTUMA tarp šventųjų akmenų palyginti dažni. Toks faktas leidžia kalbėti apie

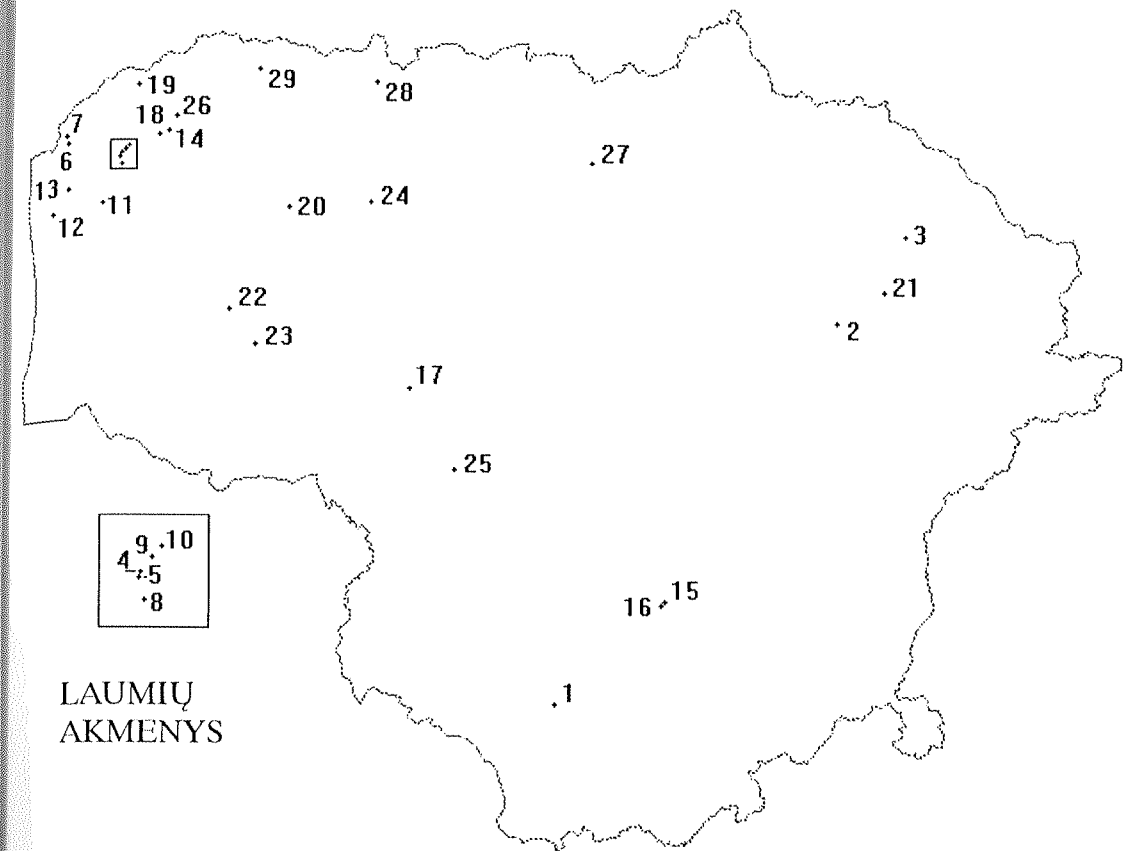
akmens-altoriaus paveikslą. Šiaurės Vakarų Lietuvoje žinoma akmenų nedidelėmis, maždaug 80-100 cm ilgio, 40-60 cm pločio lygiomis viršutinėmis plokštumomis. Tyrinėjimai prie Imbarės piliakalnio pašlaitėje gulinčio Imbarės akmens 20 V. Daugudžiui leido ten buvusią šventvietę datuoti I tūkstantmečio pabaiga - II tūkstantmečio pradžia (Daugulis V, 1990, 64). Salantų akmuo 55b yra Gaidžio kalno teritorijoje, prie Aukšūdžio akmens 7 matoma akmenimis grįsta piltuvėlio pavidalo duobė, akmenų grindinėlis (beje, analogiškas akmuo guli tame pačiame miške, pirmoje "Kūlių pilalės" vietovėje (Aukšūdis 6a*). Persisvėręs Benaičių akmuo 8c* guli šventkalnyje; apie jį žinomas padavimas, kad čia senovės lietuviai degino aukas. Šie akmenys labiau panašūs į funkcinis kultui reikalingus įrenginius (stalelius, galastuvus ar kažką panašaus). Be to, yra kelis kartus didesnių akmenų lygia plokštuma (Prystovai 51), kai kurie akmenys turi į akmens kraštą nueinančius latakus (Žibikai 346), gamtines (Tamošaičiai 893) ar žmogaus padirbtas pakopas (Žibikai 346). Iš pirmo žvilgsnio į tokius akmenis panašūs keli žinomi "STALAI".

Žmonės "Velnio stalu" vadina vieną iš Vaitimėnų akmenų 895, "Dievo stalu" - didingą Šašaičių akmenį 291. Atrodo, kad tokie epitetai minimiems akmenims kluvo pirmiausia ne dėl jų išvaizdos, bet dėl jų paskirties - Šašaičių "stalas" lygios plokštumos neturi! Galima manyti, kad bent paskutiniu metu tų šventviečių gyvavimo laikotarpiu ant jų buvo dedamos aukos (maisto?). Ant Vaitimėnų "stalo"

aukas dėti dar šiame amžiuje buvo liepiama vaikams (Jorudas K.A., 1992).

Apie AKMENIS-"KRĖSLUS" Žemaitijoje nėra daug žinių. Išskirtinis visos Lietuvos mastu - Padievaičio Velnio sostas 542 su išgludinta patogia įduba sėdėti ir pasidėti rankoms. Akmens aplinkos tyrinėjimai leidžia manyti jį buvus vienu Padievaičio šventvietės elementu. Ši šventvietė sunyko XIV a., apleidus piliakalnį (Urbanavičius V, 1972). Visai kitoks yra Vaitimėnų "Krivio sostas" 895* (dėl jo pavadinimo autentiškumo tenka abejoti). Šis akmuo primena ne visai atskleistą knygą, sėdėti jame patogiu, sėdintysis žiūri tiesiai vakarų kryptimi. Vargu ar tai atsitiktinumas, bet, deja, archeologiniai tyrinėjimai čia atsakymo nedavė. Yra akmenų, apie kuriuos pasakojama, kad ant jų sėdėdavo Velnias, bet ne visada tie akmenys turi ryškesnę įdubą. Galbūt įdomesnis Plauskinių akmuo 271, kurio šone yra patogi sėdėti įduba, bet žmogus ten šiaip sau neišsėdės - per aukštai nuo žemės, o Mačiūkių 110 akmens įduboje žmogui sėdėti patogiu, atrodo, kad tai gamtinė, kiek pagilinta, sėdėjimui pritaikyta įduba.

AKMENYS-"LOVOS" - didelė Šiaurės Vakarų Lietuvos įdomybė. Labai gaila, kad šiandien jiems atstovauja tik Senosios Įpilties akmuo 59, Benaičių "lovų" 8b,d turimi tik piešiniai. Iš esmės tų akmenų įdubos panašios į aukščiau aprašytų akmenų didesnes gamtines įvairių formų įdubas. Galbūt akmenys-"lovos" galėtų būti aptariami būtent tos akmenų grupės kontekste. Bet Laukžemės apylinkėse, Senosios Įpilties politinio administracinio centro ribose bei netolimoje Benaičių

LAUMIŲ AKMENYS

Pav. 8. 1. Parečėnai, Alytaus r.; 2. Mozūriškės, Anykščių r.; 3. Davainiai, Zarasų r.; 4,5. Salantai, Kretingos r.; 6. Benaičiai, Kretingos r.; 7. Naujoji Įpiltis, Kretingos r.; 8. Imbarė, Kretingos r.; 9,10. Laiviai, Kretingos r.; 11. Kartena, Kretingos r.; 12. Pryšmančiai, Kretingos r.; 13. Tūbausiai, Kretingos r.; 14. Mikytai, Plungės r.(?); 15,16. Noreikiškės, Prienų r.; 17. Palendriai, Raseinių r.; 18. Mačiūčiai, Skuodo r.; 19. Guntinas, Skuodo r.; 20. Biržuvėnai, Telšių r.(?); 21. Nolėnai, Utenos r.; 22. Palokystis, Šilalės r.; 23. Pakoplyčis, Šilalės r.; 24. Urkuvėnai, Šiaulių r.; 25. Pakalniškiai, Jurbarko r.; 26. Kruopiai, Skuodo r.; 27. Vilūnaičiai, Pakruojo r.; 28. Kerežiai, Akmenės r. (?), 29. Mažeikių seniūn.

šventoje vietovėje žinoma šių akmenų grupelė (Benaičiai 7b,d; Senoji Įpiltis 59; Grūšlaukė 16) rodo savitų šventviečių

tradiciją. Visi tie akmenys vadinti "lovomis", nors tai ne lovos ir ne gultai. Žemaitijoje kai kurie akmenys lygiu paviršiumi - "tikros lovos", tačiau tokio pavadinimo jie neturi. Panašu, jog, kaip ir "stalų" (savo išvaizda nebūtinai "tikrų stalų"), taip ir akmenų-"lovų" (savo išvaizda nebūtinai "tikrų lovų") pavadinimai žymi apeiginę (ar galbūt mitinę) jų paskirtį. Svarbu, kad apie visas šiandien žinomas "lovas" pasakojama, jog ten gulėjusios moteriškos dievybės (Ragana, Laumė) ar mitinės būtybės (Ponia, Karalienė), kurios išguli įdubas akmenyse.

Paminėtos "lovos" iš dalies susijusios su LAUMIŲ AKMENŲ GRUPE

(padavimai sako, kad "lovose" gulėjo arba netoliese skalbė savo skalbinius laumės). Kitas bendras visiems šiems akmenims požymis - išskirtinė jų sąsaja su upeliais, upėmis, šlapiomis, pelkėtomis vietomis (Kartena 27; Salantai 55c, d; Mačiūkiai 110; Laiviai 40, 41; Naujoji Įpiltis 44c; Pryšmančiai 52; Guntinas 95; kt.). Lyginant su visa Lietuva, Žemaitijoje didelis Laumių akmenų spiečius, ypač įspūdinga akmenų grupelė Salantų apylinkėse. Benaičių 8d, Naujosios Įpilties 44c, Imbarės 23b akmenys priklauso platesnėms šventoms vietovėms, Pryšmančių akmuo 52 turi ryšį su kaimo priešistoriniais laidojimo paminklais, Kartenos 27 - su piliakalniu, Laivių akmuo 41, gulintis Bubino upelyje - su Erlėnų (Laivių) piliakalniu ir Laivių kapinyne (Laumės akmuo guli Bubino upelyje - tarp kapinyno ir piliakalnio). Analogiškoje padėtyje ir Laivių 40, Salantų 55c,d akmenys - Salanto upelyje, už kurio į šiaurės vakarus - negyventos žemės, yra tik iškilį Alko šventvietė 2a-e. Į Laumių akmenis panašūs ir pavieniai Žemaitijos šventieji akmenys upeliuose, nors Laumių vardu nevadinami (Eivydai 222; Gandinga 225; Pailgotis 553, Kaušai 517). Pastebimas visų šių akmenų panašumas į J.Voigto aprašytus Prūsijos Kurkės (*Curche*) akmenis (Voigt J., 1827, 589-590).

Nedaug žinoma AKMENŲ SU ŽENKLAIŠ. Plačiai žinomas Paparčių, Skuodo r. "Saulės" akmuo su rašmenimis, nors tas "runų" įrašas labai primena griovelius girnų akmenų viršuje. Daug įdomesnis unikalus Paragių akmuo su dubeniu bei raštaženkliais 333. Pavaiguvio 691 ir,

matyt, Apuolės 78 akmenys rodo, kaip vėlesniais laikais šventi akmenys virsdavo riboženkliais ar įgydavo kitą panašią paskirtį. Dapšių akmuo su "Saulėmis" 147 panašus į tokios išvaizdos akmenis Vakarų Europoje, siejamus su specialia paskirtimi (ankstyvaisiais malūnais ar jų pirmtakais - *Denkmalpflege, 1989, 67 (foto)*).

KATALOGE APRAŠYTI, MINIMI AKMENYS, AKMENŲ GRUPĖS

Velnio: Genčiai 13a,b; Senmiestė 189*, Kulskiai 245; Plauskiniai 271; Mockaičiai 115b; Pelėkiai 49; Gūvainiai 495; Kunigiškiai 525b; Siraičiai 420; Varnių apyl. 437*; Lembas 539c*; Payžnys 554b; Dauginiai 625; Kušleikiai 662; Žadžiūnai 789; Šiluva 852; Eivydai 222; Gandinga 225; Urkuvėnai 786b; Tauralaukis 996; Kalotė 984; **Laumės, laumių, deivių akmenys:** Kartena 27; Benaičiai 7d; Imbarė 23b; Salantai 55c,d; Laiviai 40,41; Naujoji Įpiltis 44c; Pryšmančiai 52; Tūbausiai 65; Guntinas 95; Kruopiai 102; Mačiūkiai 110; Mažeikių seniūn. 172; Kerežiai 325; Biržuvėnai 353*; Palendriai 829; Pakoplyčis 557; Pakalniškiai 912a; Urkuvėnai 786c; Palokystis 558; Mikytai 253b; **Perkūno, Perkūnijos akmenys:** Butvilai 623; Vėžaliai 731; Luponiai 758b; Lelėnai 987; **Martyno akmenys:** Pargirgždūtis 399; Šaukėnų seniūn. 709; **Suakmenėję žmonės: (menhirai)** Krakės 101; Repšiai 184; Bijotai 467; Varnių m. 440; Kuliškiai 524; Ivoniškiai 504; Kaštaunaliai 515; Padievytis 544d; Kražiai 660; Petrikaičiai 695; Stabinė, Telšių r.; Kluonaliai 34; Geišiai 804 (?); (**paprasti, neišsiskiriantys**) Šereitlaukis 957; Benaičiai 7a.

Aukurai su plokščiadugniais dubenimis: Padvariai 46; Klibiai 32; Gargždelė 11b;

Sūdėnai 63a; Voveraičiai 68; Brotykai 82; Budriai 83; Ersla 88; Igariai 96; Puodkaliai 125; Šaukliai 130a,b, 131; Šerkšniai 133,134; Šilalė 135b,c; Udraliai 140a; Renavas 183; Skuodiškiai 193; Žibininkai 197; Pubžibiai 275; Petraičiai 409; **Akmenys su smailiadugniais dubenimis, "miniatiūriniais" plokščiadugniais:** Puokė 127; Tryškiai 432b; Budriūnai 619; Dimgailiai 628; Kaimalė 651; Pašakarnis 687; Plekaičiai 697; Šeduviškė 711; Tolučiai 724,725,726; Bubių seniūn. 736,737; Jusaičiai 752*; Kuršėnai 753; Kybarčiai 754; Luponiai 760; Maniūšiai 762; Pakapė 769; Šakyna, Šiaulių r.; Trauleiniai 784; Lyduvėnai 814; Rinkšeliai 841; **Akmenys su įvairiomis įdubomis (taip pat aiškiau necharekterizuotomis):** Imbarė 23c; Naujoji Įpiltis 44b*; Alkas 2d; Kašučiai 30a; Plokščiai 50; Senkai 58; Skaudaliai 61*; Vainekiai 67; Paparčiai 123; Seda 188c; Ėgliškės 10*; Vilkai 306a*; Kunigiškiai 525a; Verdainė 966; Smilgiai 284; Paragiai 333; Šūkainiai 427; Bijotai 468; Kaušai 517; Švėkšna 961;

Akmenys su dubenėliais: Imbarė 21,23a; Pelėkiai 49; Ankštakiai 3; Apuolė 78; Jedžiotai 98; Dapšiai 149; Pavirvytis 407,408; Pavaiguvis 691; Gošteliškiai 745; Jakštaičiukai 746,747; Žadžiūnai 790; Dapkaičiai 800; Šnipaičiai 854; Papiuynys 946; **Su "pėdomis":** Sūdėnai 63b*; Barstyčiai, Skuodo r.; Krapštikiai 242a*; Kulskiai 245; Maloniškiai 5; Grikšai 15; Kartena 27; Klibiai 33; Bobeliškis 81; Tauzai 136; Kuineliai 104; Purvėnai 178; Alsėdžiai 201; Eivydai 222; Gandinga 225; Mikytai 253b; Plungės m.; Smilgiai 283; Mockaičiai 115b; Prystovai 51; Pelėkiai 49; Svirkančiai 340; Ketūnai 163d; Papilė 335; Ramučiai 337; Biržuvėnai 353*; Pavandenė 406; Telšiai 431; Tryškiai 433; Alkupas 453; Biloniai 472; Didkiemis 481; Dvariškiai 484b; Džiaugėnai 485; Eitvydaičiai 486; Gudirviai 493; Žerniai 314; Gūvainiai 495; Jomantai 498; Juodainiai 500b; Kalvaliai 509; Kamščiai 511; Košiai 522; Kunigiškiai

525b; Lašiškė 530; Reistrai 566; Šiaudaliai 583; Tautvilai 588; Vabalai 598; Vidgiriai 603-605; Burbaičiai 622*; Gerbeniškė 636; Junkilai 644; Kaimalė 650; Kušleikiai 662; Maironiai 665; Nagirbiai 668; Pašilė 688; Pikeliai 696; Sarapiniškė 703*; Šaukėnų seniūn. 709; Šeduviškė 712; Vaitkaičiai, Kelmės r.; Jonelaičiai 749; Luponiai 759a; Mekiai 763; Noliškiai 764; Žadžiūnai 789; Lyduvėnai 814; Dapkaičiai 800; Šiluva 850; Žalpiai 859; Klangiai 907; Veliuona 927; Balskai 862; Kuturiai 876; Varniškiai, Šilutės r.; Nikėlai 943; Aisėnai 973; Eidukai 977; Jurjonai, Klaipėdos r.; Medsėdžiai 988; Tauralaukis 996; Vaiteliai 998; Treigiai 590; Barboravas 462; Sredžius 918*;

Lygia plokštuma: Benaičiai 7e*; Auksūdys 6a*, 6b*; Imbarė 20; Salantai 55b; Prystovai 51; Joskaudai 18a*; Žibikai 346; Mockaičiai 115b; Vaitimėnai 895*; Rinkšeliai 840; **"Lovos":** Benaičiai 7b,d; Grūšlaukė 16; Senoji Įpiltis 59; Antsieniai 202; **"Sostai", "kėdės", "krėslai":** Mačiūkiai 110; Plauskiniai 271; Vegeriai 342; Žasūgala 451*; Lembas 539a; Luponiai 758c; Vaitimėnai 895*; Padievaitis 542; **Ilgi akmenys ("balnai", "karstai"):** Raguviškiai 53a; Visgaudžiai 144; Lašiškė 530; Jurjonai 981; **Su ženklais:** Paragiai 333; Apuolė 78; Dapšiai 147; Kvesčiai 526; Vaitkaičiai 600; Badauskiai 617; Pavaiguvis 691; Paparčiai, Skuodo r.; Ratkūnai, Šiaulių r.; Palendriai 830; Šiluvos seniūn. 848*; Varlaukis, Jurbarko r.; Eidukai 977; **Kiti:** Dupulčiai 9; Joskaudai 18b*; Kačiai 25; Padvariai 47; Imbarė 24; Kusai 106; Geidžiai 152; Ketūnai 163b; Kražiškiai, Mažeikių r.; Laižuvos seniūn. 168; Mažeikių seniūn., Mažeikių r.; Petraičiai 177; Tirkšlių seniūn. 195*; Atlaužai 203; Gečiai 228; Gilaičiai, Plungės r.; Kūbakiai 243*; Paežerės Rūdaičiai 258; Plateliai 269; Šasaičiai 291; Uogučiai 295; Kretinga 35; Griežė, Mažeikių r.; Viršilai 143; Senmiestė 192; Kesiai 326*; Šilalė 135a; Tryškiai 432a; Paplienija 402;

Pašatrija 405b; Aukštagirė 458; Bučiai 476; Dargaliai 479a,b; Gvaldai 496; Keberkščiai 518; Požerė 562; Pailgotis 553a; Rubinavas 569; Stirbiškė 579*; Šarkai 581; Vytogala 606; Žašinas 610; Galvydiškė, Kelmės r.; Gineikiai 638*; Kubiliai, Kelmės r.; Panūdžiai 682; Paplūščiai 685; Pašimšė 689; Tytuvėnų seniūn. 719*; Čibirikai 742; Jonelaičiai 748a,b; Noliškiai 765; Raudondvaris 773; Akmenė 792; Molavėnai 817; Ariogalos seniūn. 793; Skirmantiškė, Raseinių r.; Šienlaukis 846; Gilandviršiai 872*; Lapynai 877; Žygaičių apyl. 897; Tamošaičiai 893; Šilutės r. 931*; Bitėnai 834a*; Vilky kampas 969*; Bijotai 469; Kalotė 984; Purmaliai 991; Rusinai 994; Endricjavo seniūn. 979; Genaičiai 98.

KŪLGRINDOS, OZAI, KELIAI

Šiuos objektus toli gražu nevisada galima sieti su viena ar kita šventvieta. Bet, pvz., nuo Alkupių Šventkalnio 452b* kūlgrinda prasidėjo, kūlgrinda iš Šiauduvos (žr. 344c*) vedė Payžnio kalno link (didžiausias Payžnio kalnas - vadinamasis Pakievės kalnas 554a). Įdomus ir Sūdėnų Velnio takas 63b* - kaip tik toje vietovėje Šventoji upė, "reikalaujanti ant metų žmogaus", t.y. skandina žmones.

Išskirtini keli OZAI, su kuriais buvo sieti mitiniai įvaizdžiai apie didelę jėgą turintį Velnią - "kraštovaizdžio pertvarkytoją". Urkuvėnų apylinkių Kipšų - Laumakių ozas 786a, vadinamasis Velnio takas, vedė į Laumakių pelkynus, kur netoliese buvo tyrinėjamas Visdergių senojo geležies amžiaus pilkapynas ir XV-XVI a. senkapiai. Paminėtinas į šiaurę nuo Tytuvėnų

prasidedantis ir ties Bubiais-Aukštelke pasibaigiantis ozas-ledyninis pylimas 719, vadinamasis Velnio takas ar Rūža, apipintas padavimais kone visose vietovėse, per kurias eina.

Įdomūs ir KELIAI: Kengių Deivėkelis 812, Eržvilko seniūn. Perkūnkėlis 904. Galima manyti, kad bent pirmasis turėjo apeiginę paskirtį. Eržvilko seniūn. senkelis, atrodo, veda pro kažkokią miglotai menamą šventvietę ir dėl to gavo Perkūnkėlio pavadinimą.

KATALOGE APRAŠYTOS, MINIMOS KŪLGRINDOS, OZAI, KELIAI

Sūdėnai 63b; Šilalė 135b*; Daubariai 150*; Latveliai 329*; Alkūpis 452b; Padievytis 344c*; Varnių seniūn. 437*; Šiauliai 780*; Urkuvėnai 786a; Tytuvėnų seniūn. 719; *Keliai*: Kengiai 812; Pakalniškiai 827b*; Eržvilko seniūn. 904.

APEIGŲ VIETOS KAPINYNUOSE, PILIAKALNIUOSE

Apie kai kurias šventvietes leidžia kalbėti tik archeologiniai atradimai. Dažniausiai kapinynuose randamos apeiginės, aukų duobės. Tos duobės, kaip nustatoma tyrinėjimų metu, esti arba vienalaikės su kapinyno kapais, arba iškastos vėliau, matyt, tam tikrų mirusiųjų pagerbimo apeigų metu (Pagrybis 549, Kukiai 166, Vidgiriai 967, Janapolė 370). Atrodo, kad apeiginės duobės būdingos kuršiškiems kapinynams (plg. *Latvijas PSR archeologija, 1974, 185*). Tarp apeigų vietų kapiny-

nuose ir piliakalniuose ryškiau išsiskiria savitas Užpelkių akmenų vainikas su apeiginėmis duobėmis (66), Dauglaukio apeiginės duobės (867), Donkalnio židiny (371).

KATALOGE APRAŠYTOS KAPINYNUOSE, PILIAKALNIUOSE TIRTOS APEIGŲ VIETOS

Imbarė 20; Užpelkiai 66; Palanga 70; Daubariai 150*; Kukiai 166; Gintališkė, Uogučiai, Plungės r.; Kurmaičiai 37; Varniai 439; Janapolė 370; Pagrybis 549; Vidgiriai 967; Lieporiai 756; Sauginiai 776; Dauglaukis 867.

KAIMAI, VIENKIEMIAI

Kataloge paminėta ir daug kaimų, vienkiemų, kurių pavadinimai atspindi senąją pasaulėjautą (pvz., Pagojai, Padievaitis). Tokie vietovardžiai dažnai susiję su platesne, dar priešistorine šventa vietove ar atskiromis šventvietėmis (kalnais, ežerais, pelkėmis), todėl svarbūs. Deja, nevisada tuose kaimuose senosios šventvietės išlikusios, nors yra pagrindo teigti, kad jos ten buvo.

KATALOGE MINIMI KAIMAI, VIETOVĖS, KURIŲ PAVADINIMAI SUSIJĘ AR SIEJAMI SU SENAJA PASAULĖJAUTA

Alkas, Auksūdys, Laumaliai, Perkūnkaimis (žr. Salantai), Vėlaičiai, Žyneliai, Kretingos r.; Perkūnate, Latvijos Resp. (žr. Sūdėnai 63c*); Barstyčiai, Laumaičiai,

Laumės, Skuodo r.; Auksūdys, Mažeikių r.; Alkas, Alkai, Laumalenkos (žr. Platelių seniūn.), Vėlaičiai (du kaimai), Plungės r.; Alkiškiai, Laumėnai, Pagojai, Ramučiai, Vėlaičiai, Akmenės r.; Alkeniūnai (436), Šerpaičiai, Vismaldai, Telšių r.; Lauksargis, Maldūnai, Padievaitis, Padievytis, Kriviškiai (544c*), Kreiviai, Romės laukas, Upyna, Šventai (žr. Žadeikiai), Šilalės r.; Perkūniškė (614*); Deiviai, Dievoniai, Ramučiai, Pagojis, Šventragiai, Kelmės r.; Pykuoliai (žr. Jakštaičiukai), Laimėnai (žr. Vizdergiai), Laumakiai, Raganiai, Ramučiai, Šermoniai (755b*), Šiaulių r.; Aušrinė, Šventragis (796), Dievogala, Draustinė, Kaukėnai, Perkūniškė (825), Pagojis (keturi kaimai), Pagojai (du kaimai), Perkūniškė, Pikčiūnai, Piktaičiai, Ramučiai, Raseinių r.; Ramovė, Kaukėnai (908), Veliuona, Jurbarko r.; Batakiai, Alkiškiai (868), Perkūniškė (871), Lauksargiai, Perkūniškė (891), Vaidilos, Tauragės r.; Alka, Ramučiai, Ramuva, Žyniai, Šilutės r.; Dausynai, Perkūnai, Svencelė, Klaipėdos r.

BAŽNYČIOS, KOPLYČIOS

Kataloge aprašyta daugybė objektų - kalnų, akmenų, šaltinių, kurių aplinkoje yra krikščioniškų kulto statinių, memorialinių paminklų ir pan. (Naujoji Įpiltis 44b; Joskaudai 18b; Raguviškiai 54; Pasruojė 404 ir t.t.). Įvairiais būdais šventės, apeigos, maginiai veiksmai buvo papildomi krikščioniškais elementais. Dėl tos priežasties kataloge atsirado ir duomenų apie kai kurias bažnyčias, koplyčias, stebuklingus paveikslus ar statulas, iš pirmo žvilgsnio neturinčius nieko bendra su senosiomis šventomis vietovėmis. Pasakojimai apie tas bažnyčias, koplyčias dažnai atitinka duomenis

apie ikirikščioniškais laikais gyvavusias šventvietes. Kai kurios garsios stebuklingos krikščioniškos vietos galėjo būti ir svarbesnės senojo tikėjimo šventovės (pvz., Tverai, Plungės r.; Požerė, Šilalės r.; Girkalnis, Raseinių r.; Aukštelkė, Šiaulių r. - vandenskyros kalvynuose, o tai viena ryškesnių iškilios senosios šventvietės geografinių ypatybių).

KATALOGE APRAŠYTOS, MINIMOS VIETOS, KUR STEBUKLINGU BŪDU PARINKTA VIETA BAŽNYČIAI, KUR BAŽNYČIOSE BŪTA STEBUKLINGŲ PAVEIKSLŲ IR PAN.

Kretingos m.; Barstyčiai, Truikiniai, Vaičiai, Skuodo r.; Grūstė, Lėlaičiai, Užlieknė (195), Mažeikių r.; Alsėdžiai, Beržoras, Kantaučiai, Kuliai, Stalgėnai, Žlibiniai, Žem. Kalvarija, Tverai, Plungės m. Plungės r.; Lieplaukė, Ubiškė, Pavandenė, Kėstaičiai, Telšiai, Varniai, Telšių r.; Laukuva, Požerė, Varsėdžiai, Šilalės r.; Kražiai, Pašiaušė, Pašilė, Tytuvėnai, Kelmės r.; Aukštelkė, Šiaulių r.; Butkiškė, Girkalnis, Raseiniai, Šiluva, Raseinių r.; Sėdžiūnai, Šimkaičių seniūn. (921), Jurbarko r.; Tauragės m.; Degučiai, Šilutės r.

PABAIGOS PASTABOS

Knyga, skirta Žemaitijoje žinomoms šventvietėms aptarti, deja, negali ryškiau jų išskirti iš visos Lietuvos šventviečių (kelios išimtys - Alkos kalnai, Saulėkalniai, Laumių akmenys). Dėl tos priežasties keblu kalbėti apie kontekstą, apie savitą senojo tikėjimo pobūdį šiame krašte.

Tai lieka tolesnių tyrinėjimų uždavins.

Darbe aprašyta ar paminėta daugiau kaip 1000 Žemaitijos šventviečių, įvairių jų kompleksų. Tai maždaug 350 kalnų, 250 akmenų, 100 upelių, upių dalių, 80 medžių, 50 ežerų ir ežerėlių, 50 šaltinių, 50 girių, miškelių, taip pat nemažai pievų, daubų, pelkių. Dauguma jų lokalizuoti kaimo tikslumu, maždaug pusė - visiškai tiksliai.

Dalis aprašytųjų šventviečių gyvavo ikirikščioniškais laikais, dalis buvo įkurtos, naudojamos jau po krikščionybės įvedimo.

Ir duomenys apie senąjį tikėjimą, pasaulėjautą, ir pateikta gausi sakinė, pasakojamoji tradicija apie senąsias šventvietes verčia manyti jas buvus skirtingas pagal tai, su kokiomis dievybėmis jos sietos, kokios dievybės ten pasirodydavo, kada ir kokios ten buvo švenčiamos šventės bei atliekamos apeigos. Šventvietes tektų sieti (sąlyginai) su dangaus skliautu, žeme, vandenimis, miškais, skirtingais tam tikrų jų galių pasireiškimais, atskirais dievais bei dievybėmis.

Pasitvirtino spėjimas, jog kuršių ir žemaičių šventvietės didžia dalimi buvusios panašios (kalnai, akmenys ir šaltiniai giriose, miškeliuose); tarp viso didelio aprašyto regiono šventviečių pastebėta nedaug skirtumų. Reikia manyti, kad tai lėmė iš esmės vienodos tų genčių gamtinės-geografinės sąlygos, bendras senojo tikėjimo klodas (pamatas), ant kurio viduriniame geležies amžiuje formavosi savitos kuršių bei žemaičių gentys. Galima spėti, kad vėlyvajame geležies amžiuje čia savo vaidmenį vaidino ir kuršių - žemaičių ryšiai.

Svarbiausi kuršių, žemaičių genčių šventviečių elementai - tai miškas, vanduo, kalnas. Netenka abejoti, kad didelę reikšmę vaidino ir ugnis, kūrenama nuolat ar tik švenčių metu. Dažnai šventvietėse žinomos atskiros vietos (tam tikri akmenys, medžiai), siejamos su dievybėmis ar mirusiais. Apeigos mirusiesiems buvo atliekamos ir laidojimo paminklų ribose (to meto kapinėse).

Dalis šventviečių gyvavo "savoje" žmonių erdvėje, aptinkamos piliakalnių, senovės gyvenviečių, kaimų teritorijoje, netolimoje aplinkoje. Dalis - "svetimoje" žmonėms erdvėje. Šioms geriausiai atstovauja šventvietės, nuo senovės gyvenviečių, piliakalnių skiriamos vandeny: upelio, pelkės, ežero. Taip tenka apibūdinti ir daugelį šventviečių miškuose nepaisant to, ar jos miške pasirinktos po krikščionybės įvedimo, ar ikirikščioniškais laikais. Be to, kai kurios šventvietės žinomos tarp "savos" ir "svetimos" erdvės arba šalia tokios ribos, pvz., upelyje.

Sunkus uždavinys - nustatyti aprašytų šventviečių svarbą (tam tikras jų pasiskirstymas pagal grupes, pagal gyvavimo laikotarpius buvo paminėtas). Manyti, kad senojo tikėjimo šventvietė galėjusi būti tam tikras religinis centras, leistų jos išskirtinė gamtinė, "kultūrinė" padėtis, jos išvaizda, ypatumai, krikščionybės laikais žinomas jos garsas. Tokius kriterijus atitinka aprašytos šventvietės vandenskyrose (pirmiausia šventkalniai miškuose), šventvietės politinių-administracinių centrų teritorijoje ar aplinkoje (šventkalniai, šventi akmenys, šaltiniai), didingi, pasižymintys nepaprastais ypatumais gamtos kūriniai, laikyti šventais, buvę kulto vietomis (kalnai, akmenys, šaltiniai, ežerai), plačiai žinomos krikščioniškos stebuklingosios vietos. Kartais šie kriterijai tarpusavyje sudaro įvairius derinius. Daugelis aprašytų šventviečių, matyt, buvo įkurtos ir naudojamos atskirų bendruomenių (kai kada galbūt net šeimų).

Katalogą sudaro keturiolikoje rajonų ir dviejuose respublikinio pavaldumo miestuose žinomų šventviečių aprašai. Rajonai ir miestai aprašomi ta tvarka, kokia buvo rengiamas šis darbas: Kretingos rajonas, Palangos miestas, Skuodo, Mažeikių, Plungės, Akmenės, Telšių, Šilalės, Kelmės, Šiaulių, Raseinių, Tauragės, Jurbarko, Šilutės, Klaipėdos rajonai ir Neringos miestas (Kuršių nerija).

Duomenys iš atskiro rajono pateikiami geografiniu principu, abėcėlės tvarka pagal kaimų ar seniūnijų pavadinimus (remiamasi iki 1996 m. galiojusiu administraciniu-teritoriniu Lietuvos suskirstymu, vartojamos galiojusios pavadinimų formos). Šventvietės numeruojamos eilės tvarka, o atskiri komplekso komponentai - raidėmis (pvz., 5a, 5b, 5c ir t.t.). Kataloge be numerių palikti objektai, kurie tyrinėtojų nepagrįstai laikomi šventvietėmis. Taip pat nenumuojami kai kurie neaiškūs objektai. Aprašymuose stengiasi pagal turimus duomenis pirmiausia nurodyti objekto paminklosauginį statusą iki 1995 m. (pvz., *Alkos kalnas (buvo saugomas kaip alkakalnis Av-1152)*), jo geografinę situaciją, dydį, ypatumus, ribas, padavimų, pasakojimų motyvus, tikėjimus, tam tikras istorines ar istoriografines žinias. Norėta atspindėti ir tyrinėjimų, jeigu jie kada nors vyko, rezultatus, taip pat nurodyti šaltinius, labiausiai informatyvią literatūrą. Jeigu aprašas parengtas remiantis daugeliu šaltinių, kelių auto-

rių duomenimis, ir pačiame apraše stengiasi trumpai nurodyti, iš kur paimti duomenys (pvz., PADAV. Ant kalno stovėjo bažnyčia (Statkevičius V., 1987) arba: "Naktį pro akmenį žmonės bijo citi" (1964 m., LII). Tikslios nuorodos, kokiais duomenimis paremtas aprašymas, yra tik jo pabaigoje (L. STATKEVIČIUS V., 1987, 36 arba: Š. 1964 m. LII ZV., AS 301/46). Šios schemos nesilaikyta kataloge minint objektus, saugomus archeologijos paminklus - piliakalnius, kapinynus, nes daugumos jų aprašymai yra žinomi iš Lietuvos archeologijos atlaso (LAA) ar kitų šaltinių.

Jeigu tarp šaltinių nurodoma vien archeologinės žvalgomosios, tyrinėjimų ekspedicijos ataskaita, saugoma Lietuvos istorijos instituto Archeologijos skyriuje (pvz., Š. 1964 m. LII ZV., AS 301/46), tuomet joje yra užfiksuota rūpima žinia ar duomenys apie objektą, kitais metais vykę objekto žvalgymai, tyrinėjimai nenurodomi. Visų šaltinių, naudotos literatūros sąrašas pateikiamas katalogo pabaigoje. Aprašymuose pilna tik "Rajono gamtos, istorijos ir kultūros paminklų katalogo" ir "Archeologinių tyrinėjimų Lietuvoje" nuoroda (pvz. ATL 1982 IR 1983 METAIS. V., 1984, 63) ir tais atvejais, jeigu šaltinis - vien tik archyve saugoma ar žurnale paskelbta nuotrauka (pvz. L. JAUNOJI KARTA, 1933 II 12 (NUOTR.)).

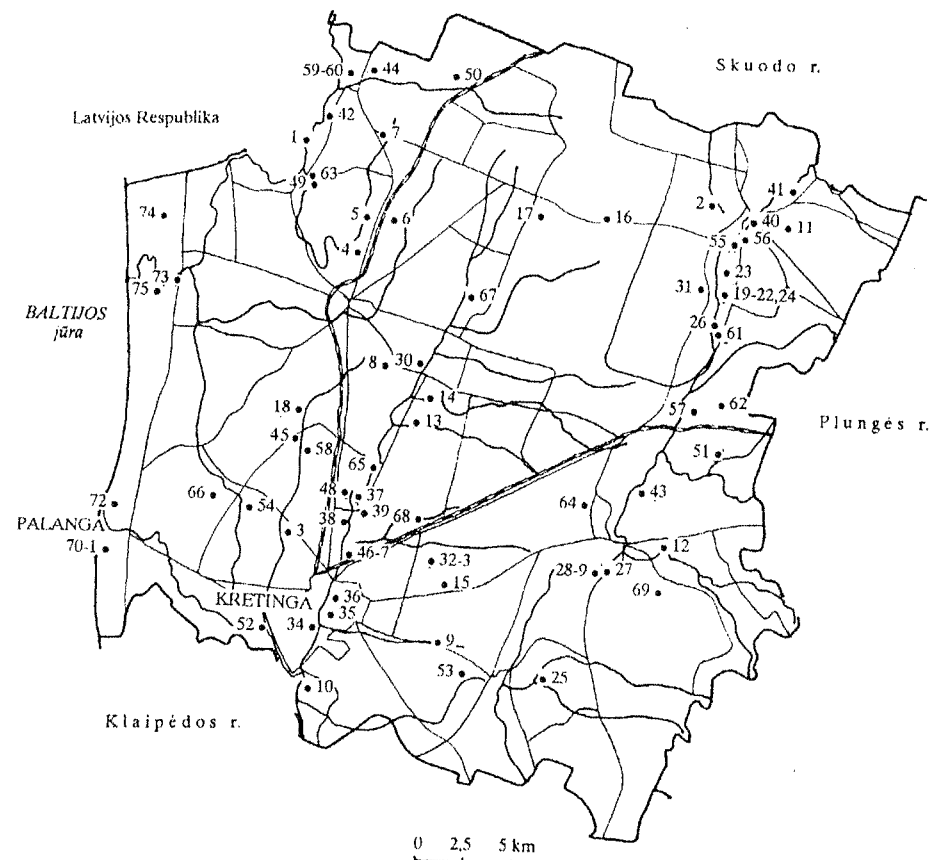
Šventviečių aprašymuose, minint kitus kultūros paminklus ar objektus, taip pat naudojami paminklų sąrašuose žinomi jų numeriai, adresai, nors

pastarieji nevisada tiksliai sutampa su vartojamais archeologinėje literatūroje. Aprašymuose vartojami tradiciniai terminai: akmenis amžiaus gyvenvietė, senovės gyvenvietė, piliakalnis, pilkapis, kapinynas, senkapiai (viduramžių kapinynas), kūrgrinda, taip pat šventa giria, medis, upė, ežeras, šaltinis, pelkė, dauba, pieva, akmuo, akmuo su pėda, akmuo su dubeniu, šventvietė, šventkalnis (prigiję terminai *alkvietė*, *alkakalnis* klaidino, nes ne visos Žemaitijoje žinomos senojo tikėjimo šventos, kulto vietos yra vietovėse, vadinamose Alkomis, ne visi šventkalniai čia vadinami Alkos kalnais).

Katalogo žemėlapiai su lokalizuo-tomis šventvietėmis buvo parengti re-

miantis kariniais topografiniais žemėlapiais M 1:10 000 (1 cm = 100 m). Toks mastelis išlaikytas ir visuose katalogo žemėlapiuose. Deja, šiuose žemėlapiuose neatsispindi paskutiniojo dešimtmečio vietovių pokyčiai (nugriauti ar pastatyti namai, nutiesti ar sunaikinti keliai, įrengti karjerai, iškirsti miškų plotai ir t.t.).

Į žemėlapių ištraukas įvesti lietuviški kaimų (pvz., Luponiai), vandenvardžių (pvz., *Platelių ež.*) pavadinimai, smulkūs mitologiniai-sakraliniai objektai pažymėti maža rodykle ir užrašu (pvz., ← akmuo), didesni - nubraižant jų ribas (teritorijos plotą) ir užpildant pažymėtą plotą smulkiais taškučiais.

KRETINGOS RAJONAS

1. ŠVENTOJI UPĖ išteka Skuodo r. (žr. Nr.118), Akmenos (Dangės), Minijos, Bartuvos bei Šventosios upių takoskyroje. Teka ŠV Kretingos r. pakraščiu, Šventojeje (Palangos m. dalis) įteka į Baltijos jūrą, 74 km ilg. Ir Livonijos, ir kryžiuočių dokumentuose, dalijantis kraštą, Šventoji upė ne kartą minima: "Heiligena" (1328 m.), "Heilige Aa" (1426 m. siena upe brėžiama nuo žiočių iki pat ištakų - Salys A., 1930). PADAV. A. Šventosios upės vandenu krikštijo "šventą vaikeli", kuris šaukšteliu sėmė jūrą. Kunigą, pasiteiravusį, kodėl semias jūrą, - vis tiek neišsėmias, vaikelis paklausė, ar šis žinąs, kas yra šventa Trejybė. Kunigas vaikeliui negalėjo atsakyti (V.V.). B. Sakoma, kad Šventosios upėje ties Benaičiais ir Lendimais (Nr.42) buvo krikštijami žemaičiai (VAK). C. Važiavo per upę kunigas ir joje nuskendo. Todėl žmonės ją pradėjo vadinti Šventąja upe (VUB F213-137/23). Žinoma su atskiromis upės dalimis susijusių tikėjimų (Nr.63c,75).

Š. LTR 2103/2; VAK 19/174; VUB F213-137/23; V.V. L. SALYS A., 1930, 82-84; VARDYNAS, 169.

ALKAS (IMBARĖS SENIŪNIJA)

Alko (arba Alkos, Alko sodos - Būga K., 1924) kaimo apylinkės - tai Akmenos (Dangės), Šventosios, Bartuvos takoskyra. Salantų mieste, kuris

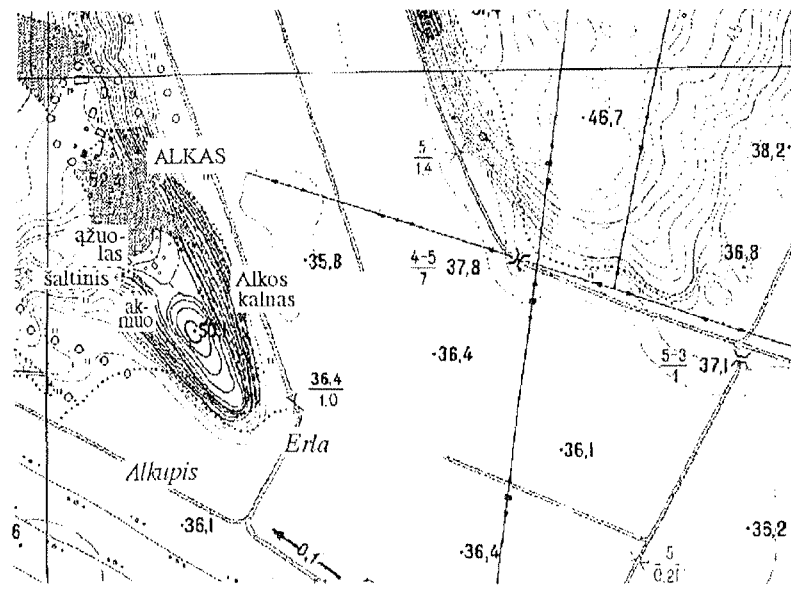
yra per 1 km nuo Alko kaimo (skiriamas nuo jo Salanto upės), žinomi 5 pilkapiai, datuoj. I tūkstantmečiu pr. Kr., senkapiai, aptikta I tūkstantmečio pabaigos - II tūkstantmečio pradžios sen. gyvenvietės kultūrinio sluoksnio žymių.

L. AL, 5(NR.52); BŪGA K., 1924, 58.

2a. ALKUPIS. Kairysis Erlos intakas, apie 2 km ilg., iš PV supa Alkos kalną, kanaluotas.

Š. V.V.

2b. ALKOS, AUKOS KALNAS - (alkakalnis Ar-497) - per 1,5 km į PV nuo tilto per Erlos upę kelyje Skuodas-Salantai, 110 m į ŠR nuo Alkupio deš. kranto. Alkos kalnu vadinama P iš visų pusių Erlos ir Alkupio up. slėnių supamo gūbrio dalis - apie 200 m ilg. (ŠV-PR) bei 40 m pl. (ŠR-PV). Kalno šlaitai statūs, h= 10-13 m. PADAV. A. Aplink kalną, kur dabar pievos, buvo ežeras (vėliau užakęs), o pats kalnas - tai sala. Du žemaičiai plaukė į tą salą ir sakė: "Ontai sala" - taip kilęs miesto vardas "Sal'ontai" (LTR 3950/246; Vaitkevičius V., 1995a). B. Alkos vardas atsiradęs dėl to, kad čia bausdavo žmones - palikdavo juos be maisto, kad alktų (kiti mano, kad ant kalno švedų apsupti žmonės išmirė nuo alkio. - Vaitkevičius V., 1995a). C. Ant Alkos kalno yra buvęs aukuras, kur senovės lietuviai (kitų manymu-vaidilutės) kūrendavo šventąją ugnį. Dvasininkai

Pav. 9. Alko k. Alkos kalnas, šaltinis, akmuo, Aukuro ažuolas, Alkupis

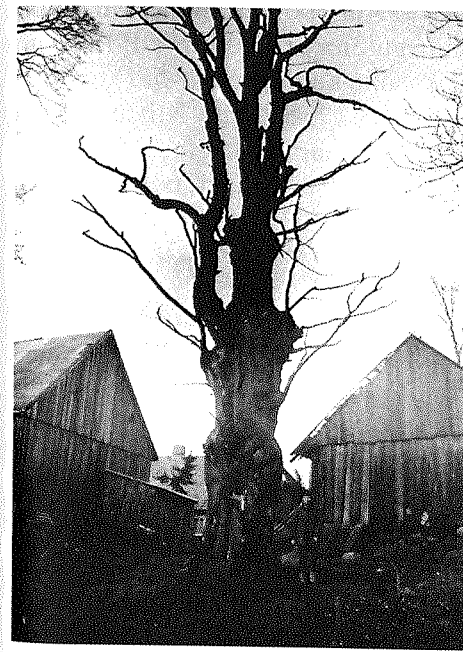
laikydavo labai daug žalčių, kuriuos maitindavo Salantų Gaidžio kalno vaidilutės (VAK). Sakoma, kad ant kalno, drauge su kitomis aukomis buvo aukojami ir gyvi žmonės (Vaitkevičius V., 1995a). Be to, ant kalno vaidilutės ilgiausiai Lietuvoje nedavė užgesinti amžinosios ugnies. Jos neturėjo ginklą,ėjo gintis į prijuostę prisipylusios pelelių, kuriuos pylė kareiviams į akis. Taip vieną kartą apsigynė, kitą kartą jau buvo užgesinta ugnis ir vaidilutės išėjo (Vaitkevičius V., 1995a). D. Kalnas esąs supiltas kareivių (švedų, kurie čia apsigyveno ir plėšikavo; kalną buvo užėmę švedai jau turėjo rinktis Šventosios uoste, bet paskutinę naktį juos išžudė lietuvės moterys - Vaitkevičius V., 1995a). E. Kalno ŠR dalyje švedų paslėpta 6 ar 7 statinaitės aukso (V.V.). F. Kalne esanti bažnyčia, į ją veda požemis. Tris kartus šalia gyvenusiam žmogui sapnavosi, kad eitų ant kalno kasti - pasiims daug bažnytinių daiktų

(sakoma, kalno bažnytėlė yra stovėjusi nedidelėje aikštelėje Š kalno dalyje - LTR 3471/474; Šliavas J., 1978). G. Moteris sapnavo, kad per šv. Jurgį (04.23) švedai atjos atsiimti savo aukso per užšalusią Baltijos jūrą (Vaitkevičius V., 1995a). H. Ant kalno žmonės matydavo degančius pinigus, risdavęsi ugnies kamuoliai, kartą matė nuo kalno ateinančią seną moteriškę su vaiku (Šliavas J., 1978; V.V.). Vysk. M. Valančius 1848 m. "Žemaičių vyskupystėje" rašė: "Kaipogi, nei katalikų, nei liuterių beklausydami, sugrižo į seną tėvų savo stabmeldišką arba pagonišką, tikėjimą. Paskyrę sau vaideliotus arba kunigus, vėl sukūrė šventą ugnį. Ant Aukos kalno pas Salantus, ir ant Birutos kalno pas Palangą apent pradėjo aukas, arba apieras, dievui Perkūnui deginti, nešiojo namon kaulus sudegintųjų ant garbės dievų gyvulių, vildamos, jog tie kaulai paskalsins javų brandą [...]" (Valančius M., 1972). L. Kšivickis XX a. pradžioje

pažymėjo, kad Alkos kalno pakalnėje yra Alko vienkiemis, o moteris, aiškindama, jog šioje vietovėje žemaičiai senovėje aukodavo, persižegnojo, šitaip paliudydama, jog kalnas esąs pagarbintas (Крживицкий Л., 1909). Kasant iš kalno žvyrą, buvo rasta akmeninių rutulių, žalvarinių žiedų, apyrankių. Š kalno dalyje iškasta kaukolė.

Š. 1948 m. LII žv., AS 1/38-39; KANARSKAS J., 1989a, 121-123; LTR 3471/474; 3950/246; ŠLIAVAS J., 1978, 41-43; VAK 20/199,206; V.V. L. AL., 5(Nr.55; SALANTAI); BUGA K., 1924, 58; LAM, 229 (SALANTAI); RAPALIS F., 1957, 3 (NUOTR.); VAITKEVIČIUS V., 1995a, 11; VALANČIUS M., 1972, 2/86-87; Крживицкий Л., 1909, 90.

2c. ŠVENTASIS, AUKURO AŽUOLAS (la 1993 01-8-304) - į ŠV nuo Alkos kalno, 5 m į P nuo

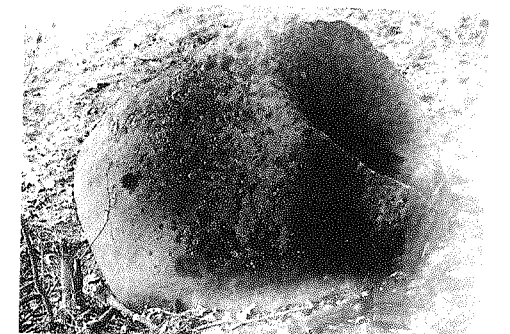

Pav. 10. Alko k. Šventasis, Aukuro ažuolas (šalia - A. Nongaudas). Aut. nuotr., 1993

Nongaudų sodybos svirno. Ažuolas maždaug 4 m apimties (1,3 m aukštyje), nudžiūvęs. PADAV. A. Prie ažuolo vaidilutės kūreno šventą ugnį (todėl ir žievė nusilupusi). Buvo aukojamos aukos: avinai, žmonės (sakoma, po ažuolu senais laikais degino aukas - LTR 3471/474; V.V.). B. Kada plėšikai švedai turėjo nuo Alkos kalno trauktis, užkasę auksą kaip ženklą pasodino šį ažuolą (Vaitkevičius V., 1995a). C. Kartą brėkstant žmonės matė, kaip nuo ažuolo pasirodė baltas, maždaug 2 m aukščio pavidalas (Vaitkevičius V., 1995a).

Š. LTR 3471/474; V.V. L. RAPALIS F., 1957, 3 (NUOTR.); VAITKEVIČIUS V., 1995a, 12.

2d. AUKURO (?) AKMUO (la 1993 01-8-304) guli per 20 m į PR nuo Šventojo ažuolo, 2 m į V nuo Alkos kalno saugomos teritorijos ŠV ribos. Akm. - 1,2 m ilg. (R-V), 1 m pl. (Š-P), h= 0,9-1,1 m. V dalyje iškalta 35x50 cm dydžio ir 5 cm (R), 10 cm (V) gylio įduba. Įdubos krašteliai tarsi nusklembti, akmuo dabar guli persisvėręs. Dar XIX a. pabaigoje ant Alkos kalno buvo žinomas kažkoks Aukuro vadintas aukojimo akmuo,

Pav. 11. Alko k. Aukuro (?) akmuo. Aut. nuotr., 1993

Pav. 12. Alko k. šaltinis. Aut. nuotr., 1993

kuris vėliau nebuvo rastas (Kanarskas J., 1989a).

Š. KANARSKAS J., 1989a, 121-123. L. VAITKEVIČIUS V., 1995a, 11.

2e. ŠALTINIS (la 1993 01-8-304) trykšta 25 m į V nuo Šventojo ažuolo, Nongaudų sodybos pašlaitėje. Šaltinis yra suformavęs maždaug 20 m ilgio ir 7 m pločio vandens telkinį - kūdrą. Tikėta gydomosiomis vandens savybėmis, labiausiai vanduo buvo vartojamas akių ligoms gydyti (Šliavas J., 1978).

Š. ŠLIAVAS J., 1978, 41-43. L. VAITKEVIČIUS V., 1995a, 11-12.

ANKŠTAKIAI (KRETINGOS SENIŪNIJA)

3. AKMUO su dubenėliais buvo apie 300 m į PV nuo kelio Kretinga-Rūdaičiai, kairiajame Tenžės up.

krante. Akmens paviršius buvęs nubertas nedideliais dubenėliais. Aptiktas 1939 m., po karo neberastas. Akmuo gulėjo per 600 m į P-PR nuo Ankštakių kapinyno (Ar-531), datuoj. III-VI a., į Š-ŠR nuo ištirtų Kvecių pilkapių ir kapinyno (Ar-534), datuoj. I tūkstantmečiu pr. Kr. bei IX-XII a.

Š. KANARSKAS J., 1989, 75.

AUKSŪDYS (DARBĖNŲ SENIŪNIJA)

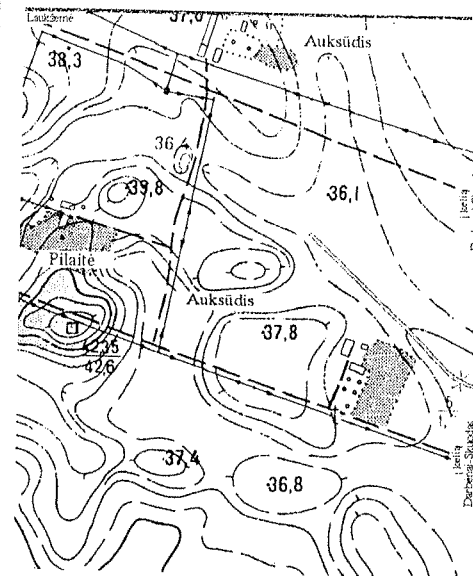
Vietovardžio šaknis *auk-* kilus nuo žodžių "auka", "aukoti", o dėmuo *sūd-* sietinas su lietuvių kalbos žodžiu *sūduva*, reiškiančiu klampynę raiste, akį, garmalą (Razmukaitė M., 1989). PAVAV. Ant Auksūdžio Pilaitės kalno buvo deginamos aukos dievams, kurias sunešdavo žmonės iš aplinkinių sodžių.

Dėl to kaimas gavo "Aukos sodžiaus" vardą (V.V.).

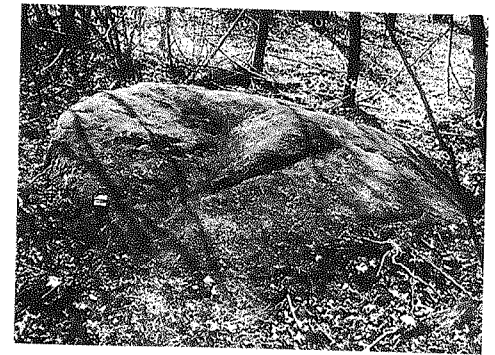
Š. LŽV (K. KUNGIENĖ, 1935); V.V. L. RAZMUKAITĖ M., 1989.

4. PILAITĖS, ALKOS (?) KALNAS (*piliakalnis Ar-485*). PAVAV. A. Ant kalno buvo deginamos aukos dievams, kurias sunešdavo žmonės iš aplinkinių sodžių (LŽV; V.V.). B. Naktimis iš kalno išjodavęs karys, kuris žmonėms nieko nedarydavęs (Kanarskas J., 1989a). C. Iš kalno naktimis eidavusios žvakelės (Kanarskas J., 1989a). Piliakalnis-ankstyvas, jį apleidus imta laidoti mirusiuosius (dirbiniai iš suardytų degintinių kapų datuojami IX-XII a.). Kalno papėdėje - sen. gyvenvietė. Apie 300 m į ŠV - kapinynas (Ar-1569), iš kurio į muziejus patekę radiniai datuoj. II-VII a.

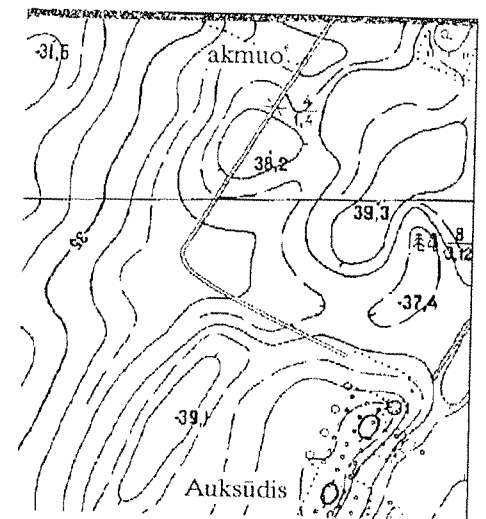
Š. KANARSKAS J., 1989a, 190; LŽV (K. KUNGIENĖ, 1935); V.V. L. DAKANIS B., 1992.

Pav. 13. Auksūdžio Pilaitė

Pav. 14. Auksūdžio Velnio akmuo. Aut. nuotr., 1993

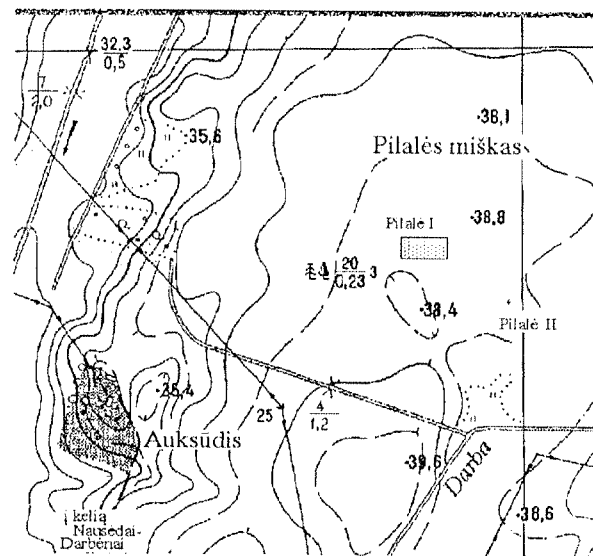
Pav. 15. Auksūdžio (Maloniškių) Velnio akmuo

5. VELNIO AKMUO (*mitologinis akmuo la 1993 01-8-304*) - P Ramoniškių miško dalyje, 850 m į ŠV nuo buvusio Maloniškių kaimo kelio, vedančio į vieškelį Skuodas-Darbėnai - Auksūdžio kaime, 550 m į R nuo Kulšės up. kanalo kairiojo kranto. Akm.- plokščiu paviršiumi, 3,7 m ilg. (R-V), 3,1 m pl. (Š-P), h= 20-60 cm (Š dalis žemesnė). Viršutinėje dalyje - įlinkis, kuriame daug gamtinių įdubimų, laikomų žmogaus, arklio, kiaulės ar Velnio pėdomis. PAVAV. Prie

akmens piemenims sekmadicniais, per sumą pasirodydavo vokitukas-velniukas, su kuriuo žaisdami (mušdami tekini) piemenys praganydavo net gyvulius. Kunigui patarus, velniukui kartą sudrožė šermukšnine lazda. Tas su dideliu triukšmu niro po akmeniu ir daugiau nebesirodė. Kartais tas ponaitis-velniukas per sumą pasirodydavo ir kaime, šokinėdamas per tvorą gąsdindavo vaikus (Kanarskas J., 1989; V.V.). Akmuo per 1,7 km į Š nuo Auksūdžio piliakalnio (Ar-485; Nr.4).

Š. 1974 m. I.JABLONSKIS ŽV., AS 396/11-12; KANARSKAS J., 1989, 39; V.V.

6a. KŪLIŲ PILALĖ (I), VELNIO MALŪNAS (*pilkapiai (akmenų krūsnys) Ar-486*) - Auksūdžio pilkapių teritorijos PR dalyje, 620 m į PR nuo kelio Nausėdai-Auksūdys, 280 m į ŠR nuo aukštos įtampos linijos kampinio elektros stulpo ties K.Raišiui priklaus-

Pav. 16. Auksūdžio Kūlių Pilalės

siusios sodybos pastatais, *Dainiškėmis* vadinamų pelkių pakraštyje. Pakiluma nedaug išsiskiria, apie 0,5-1 m aukščio, juosiam akmenų pylimo, Š-ŠV pusėje išsiskiriančio tai į dvi, tai į tris dalis. Pylimas apjuosia maždaug 35x45 m dydžio plotą. Atskirų pylimo atkarpų plotis prie pagrindo - iki 6 m, vidutinis - 2 m. Aukštis vietomis siekia 40 cm. Tarp išsiskiriančių pylimo dalių - iki 20 cm gylio grioviai. Pylimas krautas daugiausia iš 10x15 cm, 15x 20 cm dydžio akmenų, daugelis jų atrodo tarsi būtų suskeldėję ar lyg ugnimi kaitintų didesnių akmenų skeveldros. Š dalyje išsiskiria nepanašus į kitus pastebėtus pylimo suardymus 2,7 m pločio tarpasavotiški vartai. PADAV. A. Šioje vietoje buvo dvaro malūnas (kitų teigimu, buvo žadama jį statyti), vadinamas Velnio malūnu. Žmonėms čia buvo liepiama skalbti drabužius, nors, sakoma, skalbdavo ir kažkokios baidyklės, raganos, Laumė. Taip būdavę daugiausia švenčių dienomis - per Kalėdas,

Naujuosius metus. Žmonės girdėdavo čia laumes naktimis velėjant (Vaitkevičius V., 1995b). B. Čia buvęs dvaras, kuris su visais ponais nugrimzdo į žemę. Žmonės kartais dvarą matydavo iškilusį (Kanarskas J., 1989b). C. Kūlių pilalės ponaitis-velniukas atėidavo su piemenimis mušti ripkos ir, tik uždavus jam šermukšnine lazda, daugiau nesirodęs (Kanarskas J., 1989b). D. Kūlių pilalę supylė švedai, čia buvo jų vyriausias štabas Lietuvoje (Vaitkevičius V., 1995b). E. Karų su švedais metu, sakoma, žmonės Kūlių pilalę pasiekdavo kūlgrinda ir čia pasislėpdavo (Šliavas J., 1978). F. Kūlių pilalėje buvo matomos klaidžiojandžios žvakelės, čia klaidindavo. Apsisukus galvai, žmonės nepažindavę vietos, matydavę gražias alėjas, girdėdavę švilpimą, mušdavęsi su medžiais (Vaitkevičius V., 1995b). Nuo XIX a. pabaigos pažymima, jog tarp vietos žmonių Kūlių pilalė turi blogą vardą, atsisakoma ten vesti, lydėti. Esą čia besiveisiančios net kelių rūšių gyvatės (Покровский Ф., 1899).

XX a. pradžioje, renkant akmenis Kūlių pilalės aplinkoje, piemenys aptiko žalvarinių segių, kai kurių kitų radinių. Dar XIX a. pabaigoje buvo pažymėta, kad Kūlių pilalėje žemė esanti tamsesnė už aplinkinę. 1984 m. P pylimo pagrinde buvo aptiktos trim eilėm stovėjusių stulpų stulpavietės (tarpai tarp jų - 1,1-1,2 m, o eilėse-kas 1,5 m). Stulpų aukštis, jų tarpusavio surišimo būdas nebuvo nustatytas. Vietovę tyrinėjusio I.Jablonskio manymu, čia buvusi ankstyva įtvirtinta gyvenvietė (piliakalnio prototipas). Kūlių pilalės aplinkoje žinoma buvus iki 300 (3-5 m skr.) akmenų krūsnų. Maždaug 18 m į R nuo akmenų pylimo yra

akmuo lygia viršutine plokštuma (1,3x1 m, h=40-70 cm). Už 110 m į PR yra Auksūdžio šventvietė, taip pat vadinama Kūlių pilalė (II; Nr.6b).

Š. 1948 m. LII ŽV., AS 1/31-32; 1984 m. I.JABLONSKIS TYR., AS 1149; JABLONSKIS I., 1981, 44-49; KANARSKAS J., 1989b, 202-205; ŠLIAVAS J., 1978, 28-29; VAK 18/210. L. DAKANIS B., 1992; VAITKEVICIUS V., 1995b; АИКЕТА, 1892, 6; Покровский Ф., 1899, 84.

6b. KŪLIŲ PILALĖ (II) (*alkvietė la 1993 01-8-304*) - 770 m į R nuo kelio Nausėdai-Auksūdys, 780 m į PR nuo V.Jurgučio sodybos Nausėdų k., 340 m į ŠR nuo aukštos įtampos kampinio elektros stulpo ties K.Raišiui priklausiusios sodybos pastatais, Dainiškių pelkių pakraštyje. Šventvietę sudaro: akmuo lygia viršutine plokštuma (74x86 cm dydžio, kadangi jis persikreipęs, akmens aukštis yra jo storis-35 cm), išilgai viršutinės plokštumos iškaltos dvi beveik lygiagrečios 3 mm pločio ir 2 mm gylio juostelės-grioveliai (tarpas tarp jų - 36,5-38,5 cm); piltuvėlio pavidalo duobė (80-100 cm skr. dugne ir 1,3 m - viršuje), išgrįsta nedideliais 15, 20 cm skr. akmenėliais bei

Pav. 17. Auksūdžio šventvietė "Kūlių pilalė" (II) - akmuo lygia viršutine plokštuma pasviręs į apeiginę duobę (pagal autorių: Vaitkevičius V., 1995b, 14)

nuoskalomis. Aplinkui duobę - velėna užžėlęs tokio pat dydžio akmenėlių grindinėlis (maždaug 4-5 m² plote). PADAV. Čia žmonėms vaidendavęsis šuo su skambalu ant kaklo. Šventvietė yra 110 m į PR nuo Kūlių pilalės (I) (Nr.6a) saugomos teritorijos PR taško.

Š. V.V. L. VAITKEVIČIUS V., 1995b.

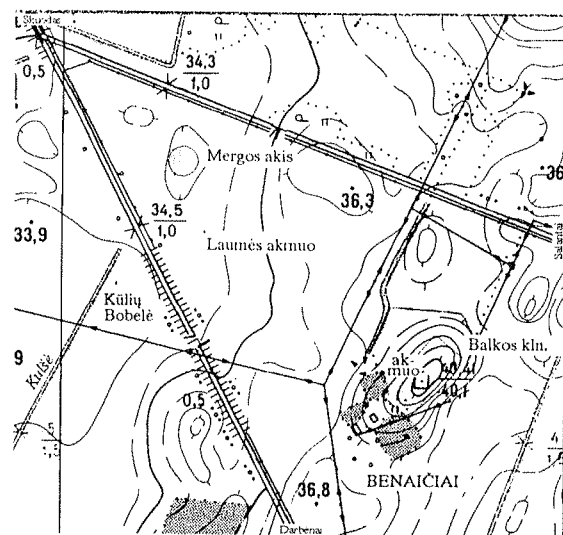
BENAIČIAI (DARBĖNŲ SENIŪNIJA)

7a. KŪLIŲ BOBELĖ, LEIKNĖS KŪLIS (*mitologinis akmuo Ar-521*) guli apie 300 m į P nuo kelių Skuodas-Darbėnai ir Skuodas-Salantai sankryžos, apie 50 m į V nuo kelio Skuodas-Darbėnai, Kulšės up. kanalo kairiajame krante. Akmuo - stambiagrūdis raudonas granitas, iš šono piramidės pavidalo, iš priekio - stačiakampio formos, 4,45 m ilg. (Š-P), 3,15 m pl. (R-V), h=1,55 m. V šoninė plokštuma ("šlaitas") - 4,45x2,30-2,65 m dydžio, o R - 4,45x1,7 m. Viršutinėje akmens

Pav. 18. Benaičių Kūlių bobelės akmuo. Aut. nuotr., 1994

briaunoje, 90 cm nuo P krašto, yra 97 cm ilg. ir 15 cm gylio iškirta. PADAV. A. Seniau čia gyvenusi pikta ragana, kuri visus atklydusius nakvoti paversdavo akmenimis. Vienas jaunuolis sužinojo burto paslaptį: jis pabučiavo raganą, ir užkeiktieji atgijo, o raganos troba pavirto dideliu akmeniu, kuris vadinamas "Kūlių babale" (t.y. Akmenų senute - Barkauskas Pr., Vabalas B., 1938). B. Prie akmens vaidenasi, kartą vidurdienį buvo pakilusi vėtra, kai kitur buvo ramu. Vieną naktį prapuolė

Pav. 19. Benaičių Kūlių Bobelės akmuo, Laumės akmens buvusi vieta, Mergos akies buvusi vieta, Balkos kalnas ir akmuo

prie akmens sukrautas šieno kūgis (LTR 3471/901). C. Naktį pračivui atrodė, kad jis mušasi su užpuolikais, o pragydas gaidžiui suprato, kad mušėsi su akmeniu (V.V.). (Akmuo kituose padavimuose jau painiojamas su Benaičių "Laumės" akmeniu (7 d), "Ponios lovos" akmeniu (7b)). Akmuo yra 220 m į PV nuo sunaikinto Benaičių "Laumės" akmens buvusios vietos, 420 m į R nuo sunaikinto Benaičių "Ponios lovos" akmens, 300 m į ŠV-V nuo Benaičių Balkos kalno (7c).

Š. KANARSKAS J., 1989, 5; LTR 3471/901; ŠLIAVAS J., 1978, 37; V.V. L. BARKAUSKAS PR., VABALAS B., 1938, 338; JABLONSKIS I., 1967, 3-4 (AKMUO BUDELĖ); LGP, 136; PA, 72 (NR.82).

7b. AKMUO PONIOS LOVA gulėjo apie 490 m į V nuo kelio Skuodas-Darbėnai, 105 m į P nuo Kulšės up. kanalo, šlapioje pievoje. Jis buvo 2 m ilg., 1,7 m pl. prie pagrindo, 1,3 m - viršuje. Pagrindinė įduba pailga, 135x54 cm dydžio, 9 cm gylio, ŠV akmens dalyje - lyg išsėdėta. Paviršiuje būta ir kitų žmogui sėdėti reikalingų įdubimų (galvai, alkūnėms pasidėti). Akmenskaldžių sunaikintas 1967 m. PADAV. A. Baudžiamos laikais gyvenusi labai pikta ponia-ragana, turėjusi reikalų su Velniu. Vieną naktį atsigulusi ant akmens, o kai atsikėlus, palikusi visas savo kūno išpaudas akmens paviršiuje (Kanarskas J., 1989, kitų manymu - nakties metu sėdėjo Laumė, ir akmuo liko toks, tarytum būtų žmogui sėdėti. - V.V.). B. Dubuo akmenyje skirtas grūdams trinti (Kanarskas J., 1989). (Akmuo kituose padavimuose jau painiojamas su Benaičių

"Laumės" akmeniu, "Kūlių bobelės" akmeniu).

Š. AP, 1959 (J. MICKEVIČIUS); KANARSKAS J., 1989, 11-13 (PAV.); V.V.

7c. AKIVARAS MERGOS AKIS buvo kelių Skuodas-Darbėnai ir Skuodas-Salantai sankryžoje, šlapiose pievose. Numelioruotas XX a. viduryje. Šalia akivaro gulėjo Benaičių "Laumės" akmuo (Nr.7d). PADAV. A. Akivare uogaudama nuskendusi merga (V.V.). B. Sakoma, kad Mergos akyje atėjusios maudydavosi laumės, vėliau gulėdavo ant "Laumės" akmens, o naktį velėdavo ant jo skalbinius (Kanarskas J., 1989).

Š. KANARSKAS J., 1989, 9; V.V.

7d. AKMUO LAUMĖS LOVA (buvo *mitologinis akmuo Ar-522*) gulėjo apie 450 m į PR nuo kelių Skuodas-Darbėnai ir Benaičiai-Salantai sankryžos, apie 170 m į R nuo kelio Skuodas-Darbėnai, šlapioje pievoje prie akivaro, vadinto Mergos akimi. Tai buvo raudonas granitas, netaisyklingo daugiakampio pavidalo, įdubusia viršutine dalimi (170x80-110 cm dydžio įduba), 2,8 m ilg., 1,2 m pl. (Š-P). Akmuo "kiek perlinkęs į vieną šoną, lyg pritaikytas ant kairiojo šono gulėti" (Šliavas J., 1978). Žmonių teigimu, ant akmens būta Laumės pėdos ("Laumės kojos" - V.V.). 1972 m. akmuo perkeltas prie B. Benaitienės sodybos, kur vėliau suskaldytas. PADAV. A. Sakoma, kad Mergos akyje atėjusios maudydavosi laumės, vėliau ant šio akmens ilsėdavosi, miegodavo, dėl to akmenyje atsirado įduba, o akmuo

gavo "Laumės lovos" vardą (AP, 1959; Kanarskas J., 1989). B. Naktį, prieš aušrą buvo galima išgirsti laumes ant akmens velėjant skalbinius (V.V.; įduboje skalbdavosi Laumė - IA). C. Pėdą akmenyje įmynę bėgdama Laumė (V.V., nors apie pėdos atspaudą akmenyje nieko nežinoma). (Akmuo kituose padavimuose jau painiojamas su Benaičių "Ponios", "Kūlių bobelės" akmenimis). Vaikai buvo gąsdinami akmeniu, esą ten gyvenančios laumės gali juos pagrobti (V.V.).

Š. AP (J. MICKEVIČIUS, 1959); KANARSKAS J., 1989, 9; ŠLIAVAS J., 1978, 36; V.V. L. KANARSKAS J., 1994, 55 (NUOTR.); IA, 87 (Nr.65); LGP, 136 (PAINIOJAMA SU PONIOS LOVOS AKMIU; PASKELBTAS GAMTOS PAMINKLU, KADA JAU BUVO SUNAIKINTAS).

7e. BALKOS, BALTAS KALNAS (*alkakalnis la 1993 m. 01-8-304*) - tarp Benaičių ir Kiaupiškių kaimų, 650 m į PR nuo kelių Skuodas-Darbėnai ir Benaičiai-Salantai sankryžos. Tai PV-ŠR kryptimi pailga kalva, 110 m ilg., 50 m pl., h=7-10 m. Iki 1933 m. kalvą supo pelkės. Kalnas vadinamas Balkos arba Balto kalno vardais. Galimas daiktas, kad Balkos pavadinimas atsirado įvairuojant pavadinimams Alka ir Baltas (V.V.). PADAV. A. Ant kalno prie akmens senovės lietuviai degino aukas (VAK). B. Ant kalno stovėjusi bažnyčia prasmego skradžiai žemę, bet dar ilgai buvo matyti jos pamatai, kyšojo kryželis (VAK). C. Ant kalno kadaise gyveno žydai (žydai Balka ar Balkus. - V.V.). *Akmuo*, minimas padavime, guli kalno viršuje, 15 m į Š nuo viršūnės žyminčio geodezinio stulpelio. Akm.- apie 1,8

Pav. 20. Benaičių Balkos kalnas. Aut. nuotr., 1994

Pav. 21. Benaičių Balkos kalno akmuo. Aut. nuotr., 1993

m ilg., 1,2 m pl., h= 80 cm. Akmuo su lygia viršutine plokštuma, tik šiuo metu pasviręs į PR pusę.

Š. ŠLIAVAS J., 1978, 36; VAK 19/162-163, 168, 174; V.V.

DARBĖNŲ SENIŪNIJA

8. KUNIGUPIS išteka Darbėnų gijos miškų kvartale Nr.41, aukštupys melioruotas. Teka V, PV nuo Žiogelių k., apie 3 km ilg. Į ŠV nuo Kunigupio aukštupio - telkšo Tyro pelkės, kur, pasak padavimų, pirma buvo Platelių ežeras. Paskui jis pakilo ir išėjo prie Platelių. PADAV. Upė pavadinta Kunigupiu, nes nuskendo kunigas (LŽV; V.V.).

Š. LŽV (F. EINAS, 1935); V.V. L. VARDYNAS, 83.

DUPULČIAI (ŽALGIRO SENIŪNIJA)

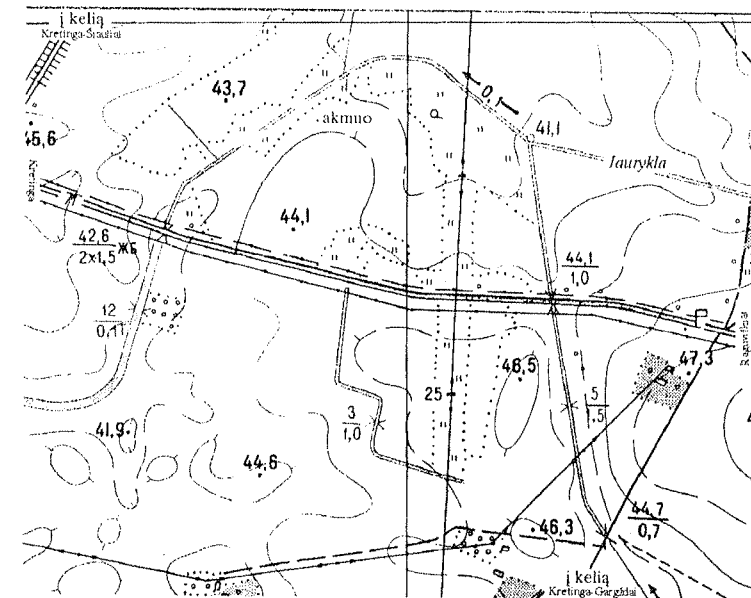
9. PALTANEIKIO KŪLIS (buvo mitologinis akmuo Av-544) - į R nuo

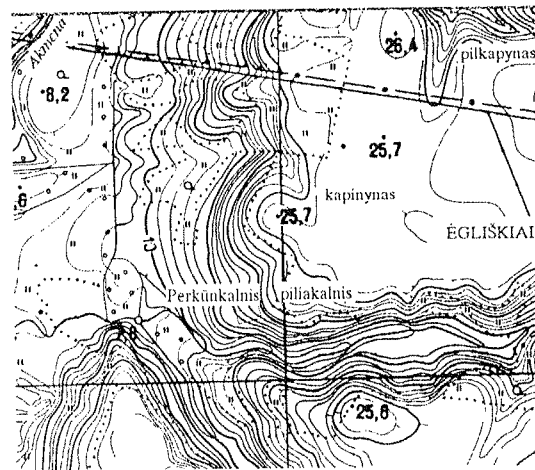
Pav. 23. Dupulčių Paltaneikio kūlis. Aut. nuotr., 1993

kelio Kretinga-Raguviškiai pralaidos per Jauryklos up. kanalą, 130 m į Š nuo minėto kelio, 32 m į ŠV nuo Jauryklos up. kanalo kairiojo kranto, krūmuose. Akmuo didelis, netaisyklingos formos, maždaug 2,2x3 m dydžio, iki 1,4 m aukščio. R pusėje nuo akmens atskelta skeveldra, V krašte yra kalto paliktos duobutės - bandymo skaldyti žymės. PADAV. Akmuo esąs Velnio neštas ir pamestas: kartą naktį Velnias kažkur nešė akmenį, anksti ryte pirmą kartą užgiedojus gaidžiui, Velnias akmenį šioje vietoje pametė (Velnias galįs veikti tik iki pirmą kartą gaidžiui užgiedojus, po to jis turi viską mesti dirbęs) (AP).

Š. AP (J. MICKEVIČIUS, 1959); KANARSKAS J., 1989, 16; V.V.

Pav. 22. Dupulčių Paltaneikio kūlis

Pav. 24. Ēgliškių Perkūnkalnis

ĒGLIŠKIAI (ŽALGIRIO SENIŪNIJA)

10. PERKŪNKALNIS (*DONNERSBERG*; *piliakalnis Ar-550*). Perkūnkalnio aikštelė - trikampio formos, jos dalis nuslinkusi (likusi dalis - apie 36x20 m dydžio). *PADAV.* Senovėje ant kalno buvusi šventykla, čia buvęs Apierų akmuo, laikytas tos šventyklos aukų akmeniu (Kanarskas J., 1989).

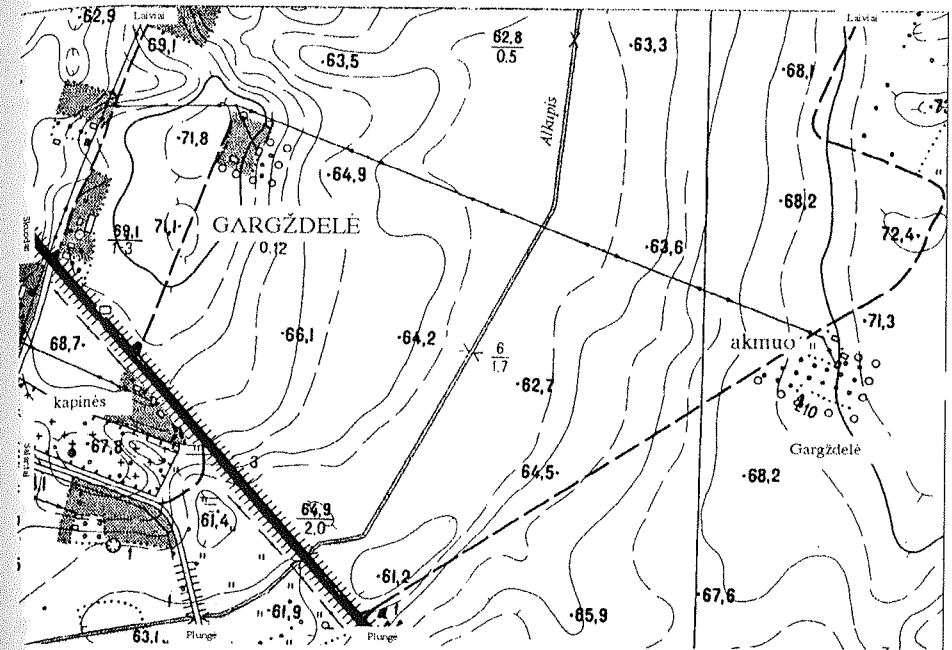
Pav. 25. Ēgliškių Perkūnkalnis. Aut. nuotr., 1993

Akmuo, minimas *padavime*, gulėjo kalno viršuje, buvo apie 1,5 m ilg., 70 cm pl., jo viršutinėje plokštumoje, ties viduriu buvęs įdubimas. Akmuo sunaikintas 1944 m. rudenį. Šioje vietoje, manoma, stovėjo 1253-1263 m. minima Kretingos pilis (Jablonskis I., 1975). 100 m į Š - Ēgliškių (Andulių) kapinynas, datuoj. II-VIII a., IX-XII a. (pastarojo laikotarpio kapų daugiausia).

Š. 1963 m. LII zv., AS 187/5-6; KANARSKAS J., 1989, 73; KANARSKAS J., 1989A, 9. L. JABLONSKIS I., 1975, 182.

GARGŽDELĖ (IMBARĖS SENIŪNIJA)

11a. ALKUPIS išteka Minijos ir Bartuvos takoskyroje, į P nuo Laivių, 3,1 km ilg., Salanto up. kairysis intakas. Į Salanto up. įteka ties Imbarės,

Pav. 26. Gargždėlės akmuo, Alkupas

Žvainių k. ažuolynu, pro Imbarės šventvietę (Nr.23).

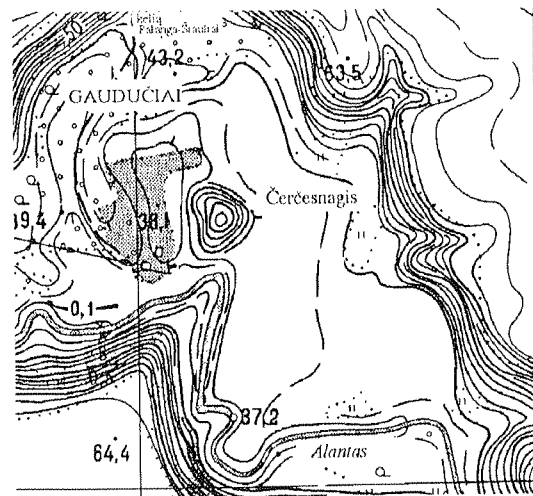
L. LE 1/328; VARDYNAS, 5.

11b. AKMUO su plokščiadugniu dubeniu (*akmuo su dubeniu IP 54/A*) - Alkupio aukštupio vietoje, 350 m į P-PR nuo jo kanalo kairiojo kranto, Orvydų sodybos V dalyje. Akm. aptašytas, netaisyklingo cilindro formos, apie 1,2 m skr., h= 70 cm. Viršutinėje dalyje iškaltas 50 cm skr., 8 cm gilio dubuo plokščiu dugnu.

Š. 1991 m. LKPC zv.

GAUDUČIAI (KARTENOS SENIŪNIJA)

12. ČERČESNAGIS (*piliakalnis Ar-501*). *PADAV.* A. Ant kalno vaidenasi, prie kalno upelyje vakarais skalbia laumės (VAK). B. Į kalną buvusios durys, bet dabar užgriuvusios. Kartą vaikas papuolė į kalno vidų ir ten pamatė daug grožybių, kitas, tyčia įlindęs, nebeišlindo (VAK). Įtvirtinimų, kultūrinio sluoksnio ant kalno nepastebėta, P.Taraskos nuomone, tai "apeiginis piliakalnis" (Taraskos P., 1952). Čerčesnagis - apie 900 m į R nuo

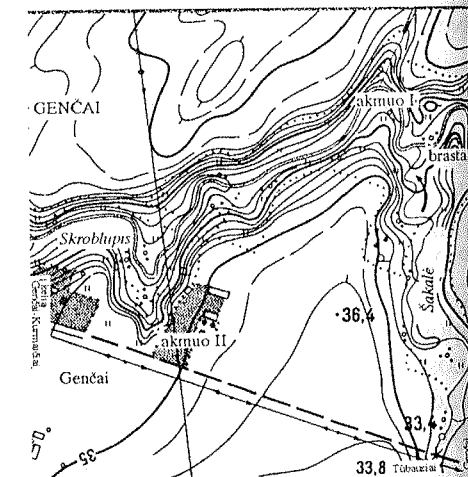
Pav. 27. Gaudučių Čerėsnagis

Vėlaičių piliakalnio (*Ar-511*), juos skiria tik Alanto upė.

Š. KANARSKAS J., 1989A, 31; TARASENKA P., 1952, 4; VAK 19/136; L. KVIKLYS B., 1991, 4/337.

GENČAI (KRETINGOS SENIŪNIJA)

13a. VELNIO AKMUO (I) (*mitologinis akmuo la 1993 m. 01-8-304*) guli R kaimo dalyje, 60 m į Š nuo Skroblupio ir Šakalės up. santakos, 660 m į R nuo tilto per Skroblupio up., kelyje Tūbaisiai-Genčiai. Akm.- 4 m ilg., 3,5 m pl., h= 1,5 m (Š). Š plokštumoje - nežymus 15x25 cm dydžio ištrupėjimas, L.Jablonskio laikytas dubeniu - įduba. PAVAV. A. Akmuo vadinamas Velnio, Bieso vardu, nes

Pav. 28. Genčių Velnio akmenys, brasta

apačioje po juo gyvenęs Velnias (yra "Velnio lizdas". - V.V.). B. Praeiviams čia vaidendavęsi velniukai, kurie žmones lydėdavo namo. Sakoma, akmenį sutrankė perkūnas, kai kas mano ak-

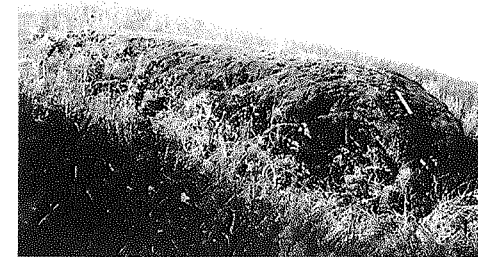
menyje esant įspaustą pėdą. Akmeniu žmonės gąsdindavo vienas kitą, vaikus - apačioje po akmeniu gyvenęs Velnias (V.V.). Vasaromis, nusimaudę Skroblupyje, vaikai sėdėdavo ant akmenų šildydami prieš saulę. Šalia akmenų, Skroblupyje, yra "Švento Jono" brasta (Nr.13c.), 450 m į PR, už Skroblupio - Velnio akmuo (II) (Nr.13b). Genčiuose žinomi viduriniojo, vėlyvojo geležies amžiaus kapinynai, viename iš jų tirti VII-IX a., IX-XI a. kapai.

Š. 1974 m. I.JABLONSKIS ZV., AS 396/3-4; KANARSKAS J., 1989, 17-18; V.V. L. PA, 71 (NR.80 "GENČIAI. YRA PĖDUOTAS AKMUO").

13b. VELNIO AKMUO (II), VELIEKOS PONAČIO AKMUO (*mitologinis akmuo la 1994 m. 01-8-377*) guli PR kaimo dalyje, 320 m į P-PR nuo tilto per Skroblupio up., kelyje Tūbaisiai-Genčiai, 420 m į P-PR nuo Skroblupio ir Šakalės santakos, Skroblupio kairiojo kranto pelkėtos griovos, vadinamos *Velieka, Velėka*, šlaite. Akm.- apie 5,3 m ilg., 2,2 m pl., h= 40 cm (PR), 1,1 m (ŠV). PR dalies krašte -

Pav. 29. Genčių Velnio akmuo I. Aut. nuotr., 1993.

Pav. 30. Genčių Velnio akmuo II. Aut. nuotr., 1994

8 cm skr. ir 2-4 cm gylio duobutė. PAVAV. A. Ant akmenų mėgdavo sėdėti Veliekos ponaitis - Velnias. B. Po akmeniu yra Veliekos ponaičio "budinkai". C. Miščių laiku, dvyliką valandą ant akmenų šokinėdavo velniukai. D. Prie akmenų pasirodydavo vaikščiojančios žvakelės, laikytos nekrikštytų vaikų vėlėmis. Prie akmenų žmonės klaidindavo. Akmeniu gąsdindavo vaikus - neikit, vaikai, ten Velnio kūlis.

Š. V.V.

13c. ŠVENTO JONO BRASTA - Skroblupio upelyje, 60 m į P nuo Velnio akmenų (I). Užtvenkus Akmeną, Genčiuose pakilo Skroblupio vanduo, brastos nebesimato. Prie brastos stovėjo Jono kopyltstulpis. PAVAV. Čia nuskendo kunigas, ir nuo tada brasta likusi šventa.

Š. V.V.

14. ŠUKUPIO dalis šalia Genčių mokyklos pastato, ties tilteliu kelyje Genčiai-Kašučiai. PAVAV. Iš upės girdėjosi balsas: "Ateję adyna, žmogaus

ner". Tuo metu bėgantis per tiltelį vaikelis užkliuvo, išsinėrė iš švarkelio ir upėje paskendo.

Š. V.V.

GRYKŠIAI (KRETINGOS SENIŪNIJA)

15. AKMUO su pėda nurodomas A.Kavaliausko lauke.

L. PA, 71 (Nr.81).

GRŪŠLAUKĖ (DARBĖNŪ SENIŪNIJA)

16. AKMUO (?) PONIOS LOVA Š kelio Grūšlaukė-Salantai pusėje. Plačių apylinkių žmonėms žinoma vieta, vadinama "Ponios lova". Miglotai menama tokiu vardu ten vadinus akmenį. PADAV. A. Čia praeiviams rodydavosi žvakelės, klaidindavo (V.V.). B. Praeivius kalbindavo ponaitis, kurio dovanota tabokinė namuose yra virtusi karvės pusnagiu (V.V.). C. Į Palangą važiuavo kažkokia ponis "bajorė" ir šitoje vietoje pagimdė kūdikį. Į pagalbą jai buvo atėjusios kaimo moterys, todėl ponis tam kaimui suteikė Bajoralių vardą, žmonėms nereikėjo mokėti mokesčių (LŽV).

Š. V.V.; LŽV (J. GVAZDINSKAS, 1935; BAJORALIAI).

17. CYPISKĖS PIEVA - į PR nuo kaimo, 57 ha ploto pievoje nurodoma

"Raganinė" - smėlio kalva. PADAV. Vieta gavusi vardą nuo deginamų čia seniau raganų, kurios deginamos cypė (= Cypiškė). Smėlio kalva - tai vieta, kur sudegintos 7 raganos; šešios jų kaltos ir septinta - ne. Jas sudeginus, ant kalvos išdygę šeši dagiai ir septinta lelija (LŽV, K. LAZAUSKAS). Čia vaidendavosi raganos (LŽV, P. BAŠKIENĖ).

Š. LŽV (K. LAZAUSKAS, 1935; GRŪŠLAUKĖ); LŽV (P. BAŠKIENĖ, 1935; SMELTĖ).

JOSKAUDAI (DARBĖNŪ SENIŪNIJA)

18a. ALKOS, AUKOS KALNAS (*alkakalnis Ar-487*) - 1,5 km į Š nuo kelio Rūdaičiai-Dimitravas tilto per Tenžės up., 300 m į V nuo upelio, Joskaidų miško kvartaluose Nr.47 ir 48. Tai Š-P kryptimi pailga Tenžės slėnio aukštumos kalva, aukštesne P dalimi, Š jos galas kiek užsisuka į R. Kalnas Š ir P turi dvi maždaug po 15 m skr. viršūnes, tarp kurių yra apie 30x35 m dydžio aikštelė. Kalno šlaitai statūs, iki 20 m aukščio. PADAV. A. Ant Alkos kalno senovės lietuviai aukodavo aukas savo dievams, aukos buvo deginamos ant Aukuro akmens (Kanarskas J., 1989a; "ten aukas degin, senovės laikas, unt tų kalno, dobė bovo ir ten aukas degino - dėl to Alkos kalnu vadina" (pasak. P. Ruikienė, g. 1915 m. Pasertupio k., dab. gyv. Kašūčių k. Užr. 1993. - V.V.). Čia buvo kūrenama šventoji ugnis (LTR 1294/22). B. Kalne nugrimzdęs labai gražus dvaras, jo vietoje dabar įdubimas, piemenys

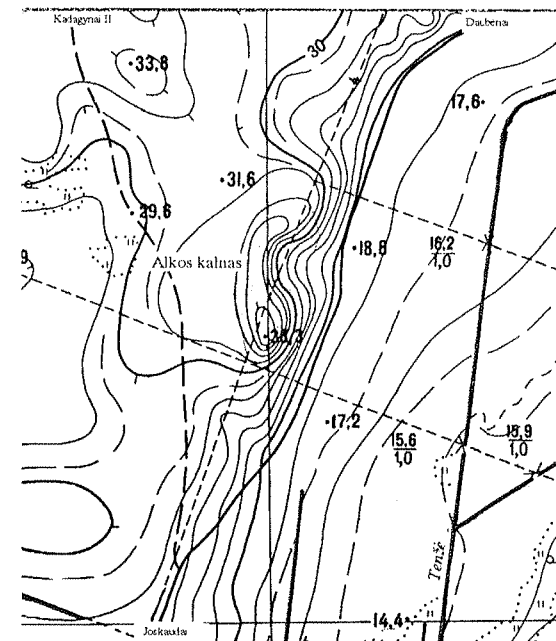
matydavo iš įdubimo išeinančius velniukus (Kanarskas J., 1989a; LTR 3471/974). C. Buvo rastas urvas į kalno vidų, bet jį dengė sunkus dangtis. Kitą kartą urvas buvo rastas kalno šlaite nuo Tenžės upės pusės. Ten įlipę piemenys leidosi laiptais, paskui kitais, vėl kitais, bet dugno nepriėjo (1950 m., LII; rado geležines duris - LTR 1294/69). D. Kartą ūkininkas važiuo pro kalną, ir prie jo vežimo atsirado būrys vaikų. Jie pradėjo lipti į vežimą, arkliai vežimo net nebepatraukė. Paskui žmogus, iš didelio išgąščio kiek pasirgęs, mirė (LTR 1294/23). Ant kalno žmonės vengia eiti po vieną (galbūt dėl 1941 m. čia sušaudytų Darbėnų žydų ? - V.V.). *Akmuo*, minimas padavime, kalno viršūnėje gulėjo iki XX a. pradžios, PR kalno dalyje pradėjus imti žvyrą dingo (tai

Pav. 31. Joskaidų miško Alkos kalno pietinė viršūnė. Aut. nuotr., 1993

buvo didelis, plokščias akmuo, 1940 m. jis dar buvęs - Mickevičius J., 1958b).

1966 m. kalno ŠR viršūnėje pastebėtas iki 40 cm gylio su angliukais maišytos žemės sluoksnis, 1985 m. išilgai kalno išartoje priešgaisrinėje juostoje rasta lipdytos keramikos fragmentų, vidurinėje kalno dalyje - iš akmenų

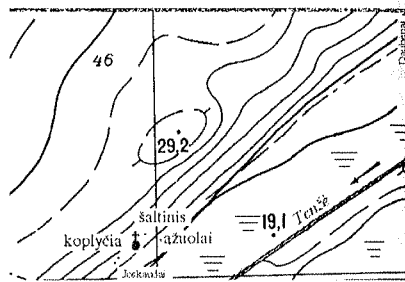
Pav. 32. Joskaidų Alkos kalnas

krautas apardytas židyns. Ant ŠR viršūnės - vėl gausių degėsių sluoksnis. Kalnas yra 600 m į ŠV nuo Dimitravo (Joskaudų) kapinyno (Ar-488), datuoj. IX-XII a.

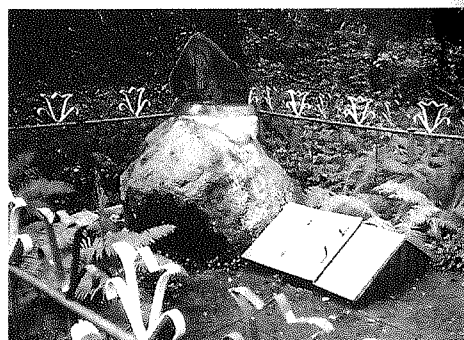
Š. 1950 m. LII žv., AS 10/4-5; 1966 m. LII žv., AS 246/26-27 (JUOSKAUDAI); KANARSKAS J., 1989, 85; KANARSKAS J., 1989a, 49-55; LTR 1294: 22,23,69; 3471/974; ŠLIAVAS J., 1978, 18; V.V. L. AL, 4(NR.45A; PRIE LAZDININKŲ); ALSEIKAITĖ-GIMBUTIENĖ M., 1943, 69; LAM, 146 (JUSKAUDAI); MICKEVIČIUS J., 1958b, 4; Крживицкий Л., 1909, 90.

18b. VIETOVĖ ERŠKETYNĖ (*la 1993 m. 01-8-304*). Joskaudų miško 46 kvartalo P dalyje, ažuolyne, ties pelkėta šaltiniuota rėva aptvertame plote įrengtas šulinys vandeniui, šalia yra akmuo. Už 15 m 1930 m. pastatyta mūrinė koplyčia (iki tol būta medinės, dabar ji perkelta į Kadagynų k.). 20 m į ŠR nuo šaltinio, už upelio, auga 2 didesni ažuolai. Šaltinis tryško iš po akmens, ir tik išklojus 5x3 m dydžio plotą betoninėmis plokštėmis ties juo, buvo suardytas senasis vietos vaizdas. Akmuo, iš po kurio tryško šaltinis, - rusvas smulkiagrūdis granitas - 2,2 m ilg., 1,6 m pl. ties žemės paviršiumi, h= 1,3 m. Dabar ant jo viršaus pastatytas granitinis paminklas Švenčiausiai Panelei Marijai. Ažuolai, minimi padavimuose, yra maždaug po 0,8-1 cm skr., aplinkui daug akmenų; pasak padavimų, prie ažuolų buvo kūrenama šventoji ugnis: "... čia Krivui Krivaitis degėna šventa ogni. Da senė žmuonės dar pasakuoję mon, tievū tieva [...] Vytauta laikas bova bažnyčia gal" (pasak. Vaičekauskas, g.1921 m. Erškety

km., dab. gyv. Darbėnuose. Užr. Z.Baniūlaitytė 1993). PADAV. A. Čia piemenėliams pasirodžiusi Švenčiausia Panele Marija, kiti mano, kad pasirodė tik avys (V.V.; sakoma Marija pasirodė ant akmens, kiti mano, jog dabartinėje koplyčios vietoje). B. Sakoma, 1740 m. čia buvo pastatyta bažnyčia, kurios buvusių vartų vietoje tebeauga du ažuolai (V.V). C. Vieta stebuklinga nuo to laiko, kai atėjęs senelis su ramentais pasimeldė koplyčioje ir pagijęs čia paliko ramentus (V.V). D. Tarybiniais laikais koplyčia buvo apiplėšta, drausta ją taisyti, šaltinėlyje vanduo išdžiūvo, bet žmonės vėl deramai vietą sutvarkė, šulinyje vanduo atsirado (V.V).

Pav. 33. Kadagynų šaltinis, ažuolai

Pav. 34. Joskaudų miško Eršketynės akmuo su šulinėliu. Aut. nuotr., 1993

Eršketynė yra 1,1 km į ŠV nuo Alkos kalno (Nr.18a).

Š. ŠLIAVAS J., 1978, 19-20; V.V.

IMBARĖ (IMBARĖS SENIŪNIJA)

Tyrinėjant Imbarės politinį-administracinį centrą, buvo aptiktos kelios šventvietės.

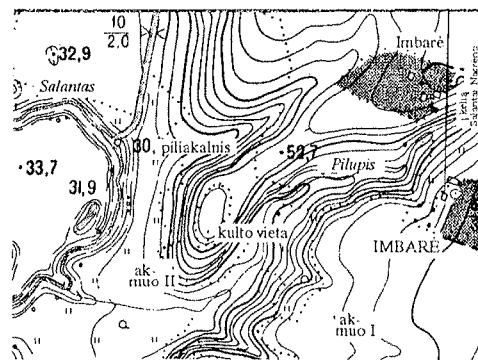
19. Imbarės piliakalnio (Ar-493) P dalies aikštelės (20x35 m dydžio), nuo Š dalies skiriamos pylimo, V dalyje aptiktas pusapskritimo formos apie 2 m skr. grindinys. Jo Š pusėje buvo 1,85 m ilg., 50 cm pl. "kyšulys", ties jos viduriu - 10x15 cm dydžio akmenimis apdėtas plotelis, galimas daiktas, ten stovėjęs medinio stulpo vieta. Grindinėlio kultūrinio sluoksnio horizonte rasta lipdytų puodų šukių lygiu bei šiurkščiu paviršiumi. Tyrinėtojo V.Daugudžio nuomone, tai šventvietė, kurią jis datuoja pirmaisiais amžiais po Kr. (Daugudis V., 1992).

20. Imbarės piliakalnio PV papėdėje guli akmuo lygia viršutine plokštuma; jo dydis 80x120 cm, h=1,4 m, viršutinė plokštuma nugludinta. Akmuo aptiktas apverstas. Šalia akmens tyrinėjant rasta laužvietės pėdsakų, keletas 3x5,7 cm dydžio skaldytų akmenėlių, šiek tiek žiestų ir lipdytų (grublėtu paviršiumi) šukių. Tyrinėtojo V.Daugudžio nuomone, šventvietė gyvavo I tūkstantmečio II pusėje - II

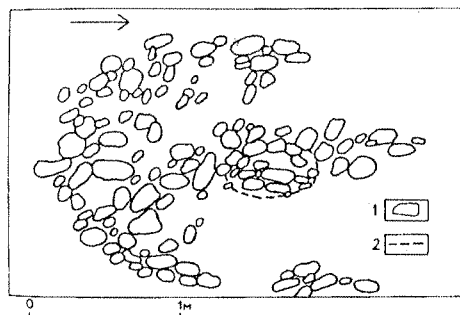

Pav. 35. Joskaudų miško Eršketynės ažuolai. Aut. nuotr., 1993

Koplyčia, šaltinis, akmuo puošiami gėlėmis, išdažomi Marijos, Jėzaus Kristaus portretai, statomi kryžiai, medžiuose kabinamos koplytėlės. Nešama aukų: gėlių puokščių, žvakių, pinigų, kaspinių, karolių, rožančių (padariusieji įžadus kaspinus kabinavo ir ant medžių, 1978 m. čia balta skepetaitė kabojo ant alksnio šakos. - Šliavas J., 1978). Į koplyčios plytas įrėžiamos apsilankusiųjų, pasveikusiųjų pavardės. Tikima, kad vanduo gydo nuo paralyžiaus, juo prausiamos rankos, sprandas, plaunamos žaizdos. Dvi Sekminių dienas čia einama giedoti Kalnų giesmių, pritariama "triūbomis". Einama ir per Devintines.

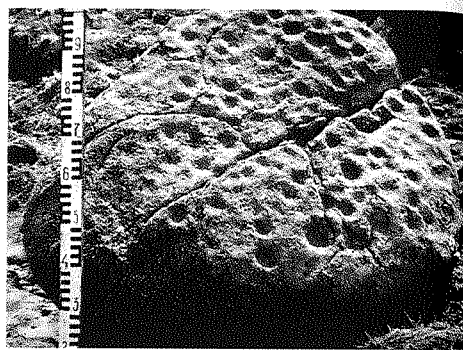
Pav. 36. Imbarės akmenis su dubenėliais vieta (I), akmuo lygia plokštuma (II), kulto vieta piliakalnyje

Pav. 37. Imbarės piliakalnio šventvietės planas (1- akmuo, 2 - stulpavietė) (pagal: Daugudis V., 1992, 64, pav. 4)

tūkstantmečio pradžioje (Daugudis V., 1992).

21. 210 m į V nuo kelio Salantai-Nasrėnai, nuo Imbarės piliakalnio 300 m į PR (už Pilupio), sen.gyvenvietės R pakraštyje, pelkaitės pakraštyje gulėjo žemyn apverstas viršutinė plokštuma akmuo. Akm.- 90x100 cm dydžio, h=1,4 m, akmenis viršutinėje plokštumoje buvo išgręžti 65 (ar 75) maždaug 3-6 cm skr. ir 0,5-2 cm gylio

Pav. 38. Imbarės akmuo su dubenėliais (pagal: Daugudis V., 1984, 35)

dubenėliai. Dubenėliai buvo gręžiami smailiais, kietais akmenimis, jie nevienodo dydžio bei gylio. Aplink šį akmenį stovėjo 6 panašaus dydžio akmenys, sudarę jau suardyto akmenų rato, kurio viduryje stovėjo akmuo su dubenėliais, išpūdį. Po 1984 m. melioracijos akmuo prapuolė.

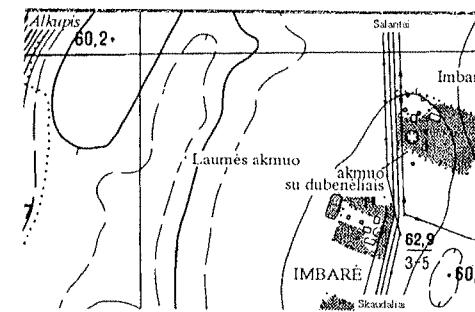
1983 m. tiriant vietą, kur gulėjo akmuo, buvo rastas 6x6 m dydžio plotas, nubarstytas smulkiais akmenėliais, kur pastebėta smulkių angliukų bei degusių sluoksnelis, vietomis - iki 20 cm storio. Tyrinėtojo V.Daugudžio nuomone, šventvietę reikia sieti su Imbarės piliakalnio apgyvendinimu I tūkstantmečio pr. Kr. I pusėje (Daugudis V., 1984; Daugudis V., 1992). Šventvietės naudojimo laiku gyvenvietės šalia dar nebuvo, tik I tūkstantmečio po Kr. pradžioje čia pradeda kurtis žmonės, galimas daiktas, tada šventvietė nebegyvavo.

22. Tiriant piliakalnio aikštelę, pylimo akmenų konstrukcijose aptiktas

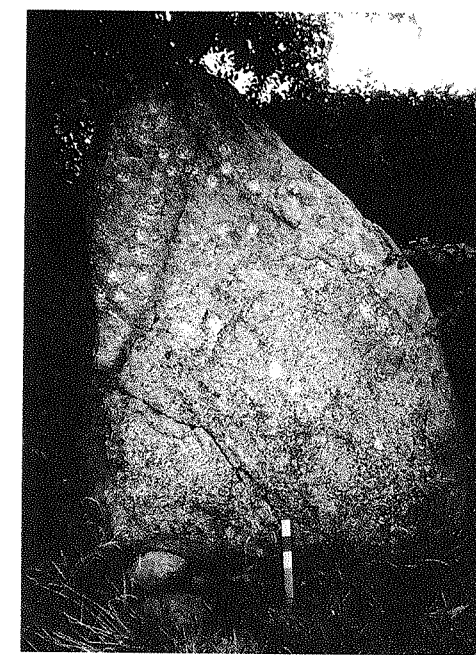
buvęs maždaug 30 cm skr. beveik apskritas, plokštokas, nelygiu paviršiumi akmuo (dalis jau nuskelta). Akmenis storis - 8,5-10,5 cm. Viršutinėje akmenis dalyje iškaltos 3 negilios smailiadugnės duobutės. Viena duobutė 3 cm nuo krašto, 6-7 cm skr. viršuje, 4 cm gylio. Per kitas dvi duobutes akmuo nuskeltas. Antra duobutė - 3 cm nuo minėtos pirmos, maždaug ties akmenis viduriu, yra 5 cm skr., 3,5 cm gylio. Trečia duobutė per 3 cm nuo antrosios, prie kito krašto, yra 7 cm skr., 3,5 cm gylio. Kitoje akmenis pusėje 1,5 cm nuo nuskėlimo vietos, pastebimos dar vienos-4-4,5 cm skr. ir 1,5 cm gylio nebaigtos kalti duobutės pėdsakai. Akmuo, praradęs savo paskirtį ar reikšmę, pakliuvo į pylimo akmenines konstrukcijas kaip statybinė medžiaga.

Š. 1981 m. DAUGUDIS V. TYR., AS 952/57 (APR. NR.22); 1982 m. DAUGUDIS V. TYR., AS 998/5-7 (APR. NR.19); 1983 m. DAUGUDIS V. ŽV., AS 1048 (APR. NR.21); 1984 m. DAUGUDIS V. TYR., AS 1158/41-49, 49-52 (APR. NR.20,21). L. DAUGUDIS V., 1984, 35; DAUGUDIS V., 1990, 63-64; DAUGUDIS V., 1992, 55-57; IA, 57 (NR.66).

23a. AKMUO su dubenėliais (Av-2033) gulėjo vietovėje maždaug per 750 m į R nuo Salanto ir Alkupio santakos, 350 m į V nuo kelio Salantai-Skaudaliai. Dabar perkeltas į J.Baltaro sodybą, kelio Salantai-Skaudaliai dešinėje pusėje. Akm.- 1,66 m ilg., 50 cm pl. viename gale, 1,45 m - kitame, 1,05 m - ties viduriu. Akmenis aukštis buvęs

Pav. 39. Imbarės akmuo su dubenėliais, Laumės akmuo

Pav. 40. Imbarės akmuo su dubenėliais J. Baltaro sodyboje. Aut. nuotr., 1993

(dabartinėje padėtyje storis) 78-86 cm, dalis akmenis nuskelta. Viršutinėje lygioje akmenis plokštumoje - 55, daugiausia 2-4 cm skr., 1-2 cm gylio gludinti dubenėliai. Akmuo yra buvęs 1,25 km į ŠR nuo Imbarės piliakalnio

(Ar-493), toje buvusioje vietoje jis gulėjo šalia Imbarės "Laumės" akmenis (Nr.23b) ir akmenis, vad. Šventyklos vartais (Nr.23c).

Š. V.V.

Pav. 41. Imbarės Laumės kūlis. Aut. nuotr., 1993

23b. LAUMĖS KŪLIS (la 1994 m. 01-8-377) guli ŠV kaimo dalyje, ties Žvainių k. riba, 200 m į ŠV nuo J.Baltaro sodybos kūdros, 750 m į R nuo Salanto ir Alkupio santakos, šalia telkšojo kaimo kūdra. Akm.- 4,2 m ilg. (ŠR-PV), apie 3,2 m pl. (ŠV-PR), h=1,4 (Š) ir 1,5 m (P). Viršutinėje plokštumoje - "pėdą" primenantis įdubimas (25x8-10 cm dydžio, 2-4 cm gylio). PAVAV. A. Akmuo laikomas Laumės akmeniu, nes ten laumės papjovusios pavogtas žmonių avis. B. Sakoma, prie akmenis buvo papjautas veršis. Akmeniu gąsdindavo vaikus - neikit, vaikai, Laumė pagriebs prie akmenis.

Š. V.V. L. VAITKEVIČIUS V., 1995A, 14.

23c. AKMUO ŠVENTYKLOS VARTAI gulėjo 750 m į R nuo Salanto ir Alkupio santakos, 350 m į V nuo

kelio Salantai-Skaudaliai. Sakoma, kad akmuo buvo šiek tiek didesnis nei 1x1,7x1,8 m dydžio. Plokštumoje (viršutinėje. - V.V. ?) buvo gilus dubuo. Sunaikintas melioratorių 1979-1980 m. PAVAV. Akmuo vadintas Šventyklos vartais, nes senų senovėje čia buvusi šventykla.

Š. KANARSKAS J., 1989, 79.

24. AKMUO. Vieta nežinoma. PAVAV. Žmogus sapnavo, kad "Salantų pilelės" (Imbarės piliakalnio. - V.V.) raktas yra upės sietuvoje, ten dvylikta valandą pasinėrus reikia išimti raktą ir pilelę atidaryti. Tenka manyti, kad omenyje turima Salanto upė, kuri prateka netoli piliakalnio. Kuris akmuo joje turimas omenyje, nenustatyta.

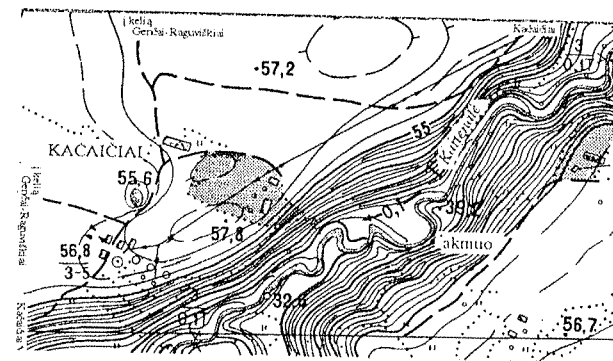
L. LT, 631 (Nr.702).

KAČAIČIAI (ŽALGIRO SENIŪNIJA)

25. DIDYSIS AKMUO (buvo mitologinis akmuo Ar-503) guli apie 2,2 km į PV nuo Budrių k., apie 15 m į P

Pav. 42. Kačaičių Didysis akmuo. V. Daugudžio nuotr., 1966

Pav. 43. Kačaičių akmuo

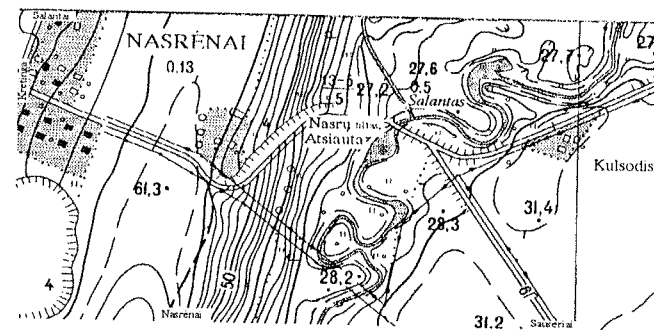
nuo Kartenalės up., kairiajame jos krante, apie 150 m į ŠR nuo Kartenalės ir Mažosios Kartenalės santakos. Akmuo - balkšvo, vidutinio stambumo granitas, pailgas V-R kryptimi, į V nuolaidėjančiu paviršiumi, P šonas - status. Akm. 5,2 m ilg., iki 4 m pl., h= iki 2 m. nuo žemės paviršiaus. ŠR akmenis dalis nuskelta (80x90 cm dydžio). Viršuje - nedidelis įlinkis, maždaug 1,6x1,2 m dydžio. PAVAV. A. Senovėje akmenį nešęs Velnias, užgiedojus pirmiesiems gaidžiams, Velnias jį pametė (AP; Kanarskas J., 1989); kiti mano, kad nešė Ragana, bet pamatė Velnią ir išmetė (Šliavas J., 1978). B. Prie akmenis klaidindavo, žmogus ilgai vaikščiojo aplink akmenį, kol suvokė, kur esąs (AP; Kanarskas J., 1989). C. Sakoma, akmenį suskaldė perkūnas

(AP). Žmonės manė, kad senovėje čia buvo kūrėnta ugnis, nes žemėje ten buvo rasta anglių, pelenų. Žmonės ieškodavę pinigų (AP). Akmuo 300 m į ŠR nuo Kačaičių piliakalnio (Ar-502), juos skiria Mažosios Kartenalės upelis.

Š. AP (J. MICKEVIČIUS, 1959); KANARSKAS J., 1989, 20; ŠLIAVAS J., 1978, 24; V.V.

KALNALIS (IMBARĖS SENIŪNIJA)

26. Salanto upės slėnis NASRAS - į ŠR nuo kaimo - gilus Salanto upės slėnis, besitęsiantis ties Kalnalio, Nasrėnų kaimais. PAVAV. A. Sakoma, kad Nasro vardas slėniui likęs nuo to laiko, kada žemaičiai, užtvenkdami Salantą, sukliudydavo kryžiuočiams skverbtis

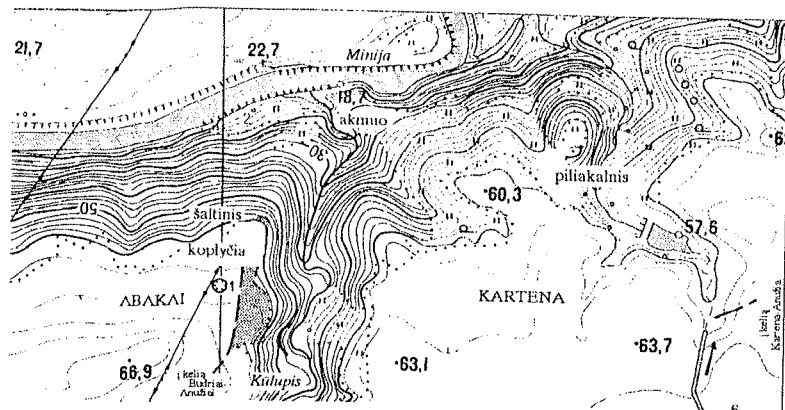
Pav. 44. Nasrėnai-Kalnalis, Salanto upės "įlanka" Atsiauta ir Nasrų tiltas

tolyn į kraštą. Nasro slėnyje daugelis jų nuskęsdavo tarsi patekę į nasrus (Kerbelytė B., 1969; LT; iš to kildinamas ir Nasrėnų k. vardas. - V.V.). B. Iš Salanto upės ties Kalnaliu girdisi balsas "adyna bėngas, vuo žmogaus nier" (t.y. baigiasi valanda, bet dar nėra žmogaus. - M.U.). Nasrų tiltu vadinamas Nasrėnų tiltas per Salanto upę šalia gylės ("įlankos") upėje, turinčios apie 20 sieksnių gylio ir vadinamos Atsiautos vardu. Sakoma, toje gylėje daug kas prigeria (Vakarai, 1937a). Į R, ŠR nuo vietovės, Skaudalių ažuolyne yra šventvietė (Nr.61), per ažuolyną nuo Skaudalių, Kalnalio k. link eina lauko kelias, vadinamas Prancūzkeliu.

Š. LŽV (B. KUDARAUSKIENĖ, 1935); M.U. L. KERBELYTĖ B., 1969, 90-92; LT, 656 (NR.745); VAKARAI, 1937A, 4; VAITKEVIČIUS V., 1995A, 14.

KARTENA (KARTENOS SENIŪNIJA)

27. AKMUO su KARVĖS, VELNIO PĖDA, LAUMĖS AKMUO

Pav. 46. Kartenos Laumės akmuo ir šaltinis

Pav. 45. Kartenos Laumės akmens "karvės pėda". Aut. nuotr., 1995

(akmuo su pėda Ar-506) guli apie 60 m į P nuo Minijos up., 10 m į R nuo Kūlupio, jo dešiniajame krante, Minijos ir Kūlupio santakoje. Akmuo - smulkiagrūdis pilkšvas granitas, iki 2,95 m ilg. (PR-ŠV), apie 2 m pl. (ŠR-PV), 25-70 cm aukščio. Viršutinėje

plokštumoje yra keli įdubimai, laikomi "pėdomis" ("žmonės sako - akmuo yra su Velnio pėda". - Šliavas J., 1978). Ryškiausias įdubimas - ŠV viršutinės plokštumos dalyje, 17x15 cm dydžio, 1,5 cm gylio, laikomas karvės "pėda", be to, maždaug viduryje yra kelios į žmogaus pėdas panašios įdubos: 12x5 cm, 2-4x10 cm dydžio. Š akmens šone matomos išgludintos raidės "PA" (Šliavas J., 1978). PADAV. Žmonės čia net dieną matydavo laumes, drabužius velėjančias (AP). Akmuo - 300 m į V nuo Kartenos piliakalnio ir sen.gyvenvietės (Ar-505), datuoj. I tūkstantmečio viduriu - II tūkstantmečio pradžia (1263 m. Kartenos pilį sunaikina kryžiuočiai).

Š. 1986 M. I.JABLONSKIS ŽV., AS 1254/18(ABAKAI); AP, 1958 (A.BARIKUS); KANARSKAS J., 1989, 22; ŠLIAVAS J., 1978, 25-26; V.V. L. IA, 57 (NR.67);

28. ŠALTINIS - už Minijos upės skardžio, Kapeliais vadinamos kalvos šlaite į Minijos up. pusę. Sakoma, kad šaltinio vanduo turi gydomųjų savybių.

L. KVILYS B., 1991, 4/337.

29. ŠALTINIS - Minijos upės slėnio aukštumoje, į V nuo Minijon čia

Pav. 47. Kartenos (Abakų) Lurdas ir šulinys (dešinėje). Aut. nuotr., 1995

įtekančio Kūlupio, prie Abakų kaimo koplyčios, šalia žemiau koplyčios įrengto Lurdo, kur yra žmogaus ūgio Marijos statula. Ant šaltinio 1929 m. vieno ūkininko bernas įrengė šulinį, kartu jis įkūrė ir minimą Lurdą. Vieta laikoma šventa, puošiama, puoselėjama, - čia daromi įžadai. Į R - už Kūlupio - Laumės akmuo (Nr.27).

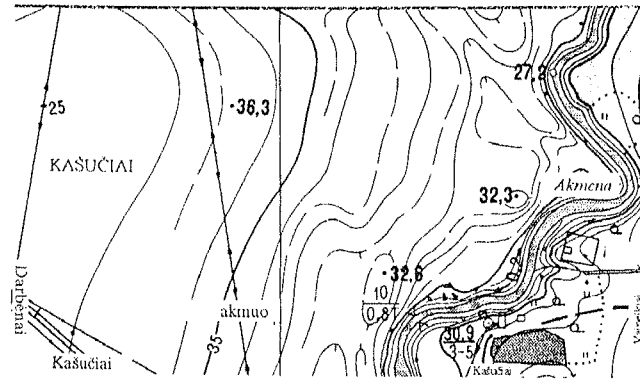
Š. V.V. L. KVILYS B., 1991, 4/337.

KAŠUČIAI (DARBĖNŪ SENIŪNIJA)

30a. AKMUO su dubeniu buvo kaimo V dalyje, dešiniajame Akmenos up. krante, apie 150 m į V nuo upės, apie 400 m į Š nuo kelio Darbėnai-Kūlupėnai. Akmuo buvo 2,3 m ilg., 2,1 m pl., h= 1 m virš žemės. R akmens pusėje buvo iškaltas dubuo, kurio ilgis pagal Š-P ašį - 70 cm, plotis - 40 cm (Š) ir 60 cm (P). P dalyje akmuo vertikaliai tašytas norint jį suapvalinti, tačiau akmens šonai nebaigti tašyti. Šalia dubenio į Š, jo V puse eina maždaug 25 cm ilgio, 8 cm gylio gamtinis (?) griovelis. Akmuo sunaikintas melioratorių 7-8 dešimtmetyje. Akmuo gulėjo 500 m į P nuo Kašučių kapinyno (Ar-489), kur šalia Kašučių ež. esančioje kalvelėje aptikta II-IV a. kapų, apjuostų akmenų vainikais ir VIII-IX a. nedegintų mirusiųjų kapų.

Š. 1974 M. I.JABLONSKIS ŽV., AS 396/7-8; KANARSKAS J., 1989, 23-24.

30b. KAŠUČIŲ EŽERAS - apie 9 ha ploto. PADAV. Ežero vietoj buvo pieva, vakare čia žmonės grėbė, ir pas

Pav. 48. Buvusi Kašučių akmens vieta

juos atėjo vokietukas juoda skrybėle. Sako: "Bėkit visi laukan, kitaip skęsite". Žmonės neklausė, ir "tik štai didelis ežeras nusileido ant viršaus", kurie žmonės buvo prie krašto - išbėgo, kurie viduryje, tie "skęsdami sušuko ui, ui, ui". "Ir dabar kas vakaras apie saulėlydį tie žmonės šaukia. Iš pradžių storai, paskui plonyn, plonyn ir vis šaukia ui, ui, ui". R, PR ežero pakrantėje yra kapinynas (Ar-489).

Š. LTR 1294/72.

KLAUSGALVIAI (IMBARĖS SENIŪNIJA)

31. AKIVARAI. Spėjama, kad akivarai, apie kuriuos žinomas padavimas, telkšo į V nuo Klausgalvių ir į R nuo Klausgalvių, Medsėdžių kaimų, į ŠR nuo kelio Klausgalviai-Barzdžiai, ŠR-PV kryptimi pailgoje žemumoje. Čia telkšo maždaug dešimt įvairaus dydžio akivarų-kūdrų. PADAV. Sakoma, kad juose bėgdami skendo kryžiuočiai, tik jų galvos kurį laiką kyšojo. Jų buvo

tiekl daug, kad visą vietovę imta vadinti Klausgalviais (Jablonskis I., 1940).

Š. V.V. L. JABLONSKIS I., 1940.

KLIBIAI (KRETINGOS SENIŪNIJA)

32. AKMUO su plokščiadugniu dubeniu buvo kaimo bendrųjų ganyklų PV kampe, 340 m į Š nuo Klibių kapinių. Akm. - netaisyklingai apskrita viršutine plokštuma, kampuotas. Viršutinė plokštuma į kraštus nuolaidėjanti (nuo 14 iki 23 cm), yra 1,21-1,28 m skr. Akmens plotis ties kraštais - 61-72 cm, ties centre dalimi - 86 cm, šonai - 30-45 cm atkarpoje nuo viršaus šiurkščiai tašyti, apatinė dalis nepaliesta. Viršuje, centre, šiurkščiai iškaltas 49-57 cm skr. ir 7-10 cm gylio dubuo plokščiu dugnu. Jo pakraščiais eina 3-4 cm pločio ir 1,5-3 cm gylio griovelis. 1971 m. akmenį išvertė melioratoriai, jis buvo perkeltas į Kretingos kraštotyros muziejų. Buvusioje akmens vietoje maždaug 25 m²

plote I.Jablonskis pastebėjo daug suodžių ir angliukų, dirvožemio toje vietoje būta melsvai juodo.

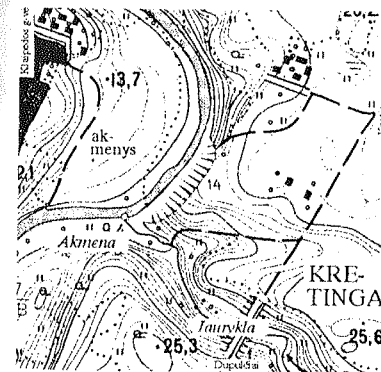
Š. JABLONSKIS I., 1981, 40-41; KANARSKAS J., 1989, 69. L. JABLONSKIS I., 1971, 3.

33. AKMUO su PĖDA ir RANKOS ATSPAUDU buvo bendrose ganyklose, plokščias, su žmogaus pėdele ir rankos su penkiais pirštais atspaudu.

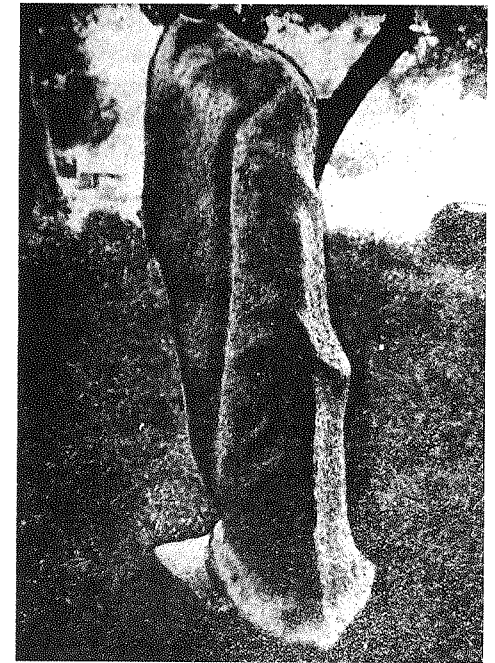
Š. LTR 3471/176.

KLUONALIAI (ŽALGIRO SENIŪNIJA)

34. AKMENYS menhira buvo aptikti 1924 m. Kretingos bendrojoje ganykloje tarp Kretingos glž. stoties ir Bajorų k., beveik ant pačio Akmenos up. dešiniojo kranto, priešais Jauryklos up. santaką su Akmena. Atkasus ir iškėlus didoką, bet iš viršaus vos matomą akmenį (1,2 m ilg., 1 m pl., h= 30-35 cm), buvo rasti keli tvarkingai sudėti

Pav. 49. Kluonalių akmenų radimvietė

Pav. 50. Kluonalių stabakūlis. P. Tarasenos nuotr., 1924 (pagal: PA, 55, pav. 21)

trikampių bei keturkampių piramidžių pavidalo akmenys. Žemiau gulėjo dar keletas mažesnių akmenų. Po plokščiuoju gulėjo 4 trikampės 80-110 cm aukščio "piramidės" su apkalimo kai kuriose vietose žymėmis, 2 keturkampio pjūvio nuskeltomis viršūnėmis akmenys buvo 30-40 cm aukščio. Žemiau jų gulėjo dar apie 20 mažesnių akmenų, visi su skėlimo žymėmis, 10-30 cm aukščio. Kasant akmenis buvo pastebėta, kad žemė šioje vietoje buvo si judinta ir gerokai skiriasi nuo lauko dirvos. Tas maišytas sluoksnis baigėsi iškasus visus akmenis. P.Tarasenos nuomone, tai buvusios šventvietės akmenys ("stabakūliai"). Tolesnis akmenų likimas nežinomas. Juos aptiko Klaipėdos akmenų apdirbimo

firmos "Granitas" savininkas J.Šeputis, greičiausiai jie buvo suskaldyti.

L. KVIKLYS B., 1991, 4/258-260 ("BAJORAI"); LAM, 160 (KRETINGA); TARASENKA P., 1924, 3; TARASENKA P., 1937; PA, 54-55.

KRETINGA

1602 m. pergalei prieš reformatus Žemaitijoje pažymėti J.K.Chodkevičius įkūrė Kretingos bernardinų vienuolyną (kartu su Kražių jėzuitų kolegija). Akmenos ir Pastauninko up. santakoje buvo pastatyti vienuolyno pastatai, kiek toliau į P - 1619 m. pašventinta bažnyčia. Bažnyčioje žmonės, jeigu juos apvogė, meldavo šv. Antano pagalbos ieškant vagių, pavogtų daiktų, arklių ir pan.

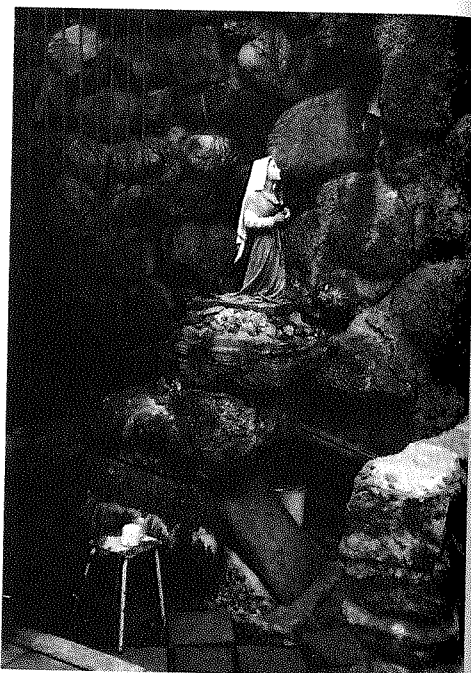
35. AKMENYS. Tvarkant miesto Rotušės aikštę, buvo aptiktos tam tikros akmenų išsidėstymo sistemos liekanos. Akmenys buvo orientuoti tam tikromis kryptimis, sutampančiomis su Mėnulio ir Saulės azimutais. Sistema buvusi jau ankstesniais laikais suardyta (Klimka L., Žulkus V., 1989). PADAV. (?) Velnias sumanė išnaikinti davatkas, nešė maišą akmenų ir papylė juos ant Kretingos miesto (LTR 1294/24).

Š. LTR 1294/24. L. KLIMKA L., ŽULKUS V., 1989, 84-85.

36. ŠALTINIS. Prieš Antrąjį pasaulinį karą Pastauninko upelio slėnyje pranciškonų vienuoliai įrengė Lurdą, pritaikytą prie vietos aplinkos. Šaltinis pakliuvo į to Lurdo šulinėlį. Žmonės mano, kad šaltinėlis šventas dėl to, jog

Pav. 51. Kretingos šaltinis, Rotušės aikštė

Pav. 52. Kretingos Lurdo šulinys. Aut. nuotr., 1993

jis teka prieš Saulę (M.U.); šiandien atrodo, kad jis teka į V, PV).

Š. M.U. L. VAKARINĖS NAUJIENOS, 1989 07 21.

KURMAIČIAI (KRETINGOS SENIŪNIJA)

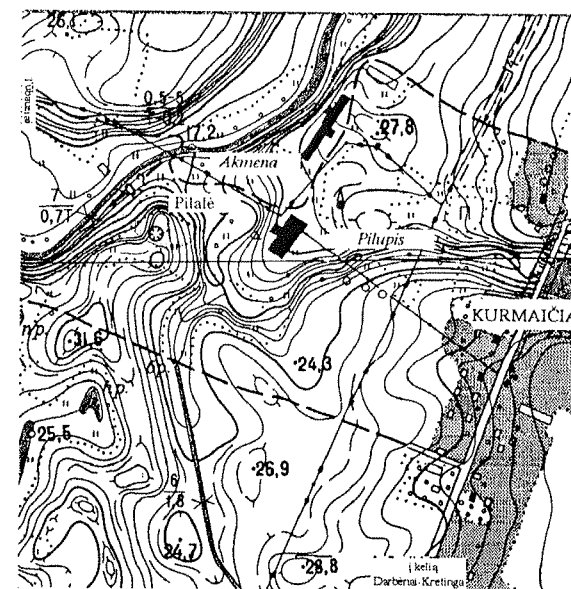
37. PILALĖ (*piliakalnis Ar-518*). 1979-1980 m. archeologinių tyrinėjimų metu rastas 20 cm-1 m storio kultūrinis sluoksnis su lipdyta keramika, viena geležinė yla, 2 peiliukų dalys, galastuvų fragmentai, molinės liejimo formelės, akmeninio trintuvo dalys, gabaliukas gintaro (ši archeologinė medžiaga leidžia piliakalnį datuoti I tūkstantmečio pr. Kr. pabaiga-III-IV a.). Buvo aptiktas ir keturkampis 3x2,6 m dydžio akmenėlių grindinys, į P, PV ir ŠR nuo jo - duobės iki 2 m skr. ir 1 m gylio su nuo ugnies suskaldėjusiais akmenė-

AKMUO. Prie Kretingos vienuolyno PV kampo stovėjęs trikampio pjūvio akmuo, panaudotas saulės laikrodžiui, J.Mickevičiaus nuomone, praeityje buvęs menhiras.

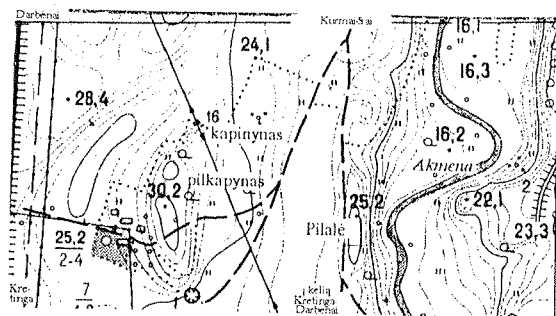
L. MICKEVIČIUS J., 1958, 4.

AKMUO su plokščiadugniu dubeniu (buvo *akmuo su dubeniu Av-1877*) buvo rastas Pastauninko upelyje. I.Jablonskis jį laikė aukuru. Akm.- 1,05 m skr., 20 cm gylio dubeniu viršutinės plokštumos centre. Tai girnomis pasirinktas akmuo.

Š. KANARSKAS J., 1989, 31-32; PRANEŠIMAI 1968-1976, 13-14.

Pav. 53. Kurmaičių Pilalė

Pav. 54. Kurmaičių pilkapio - Pilalės vieta

liais, angliukais, lipdytomis šukėmis brūkšniuotu ir neryškiai grublėtu paviršiumi. ŠV-V kryptimi šalia grindinio aptiktos stulpaviečių eilės. V. Daugudžio nuomone, tai kulto paskirties statinys šventvietėje (Daugudis V., 1982).

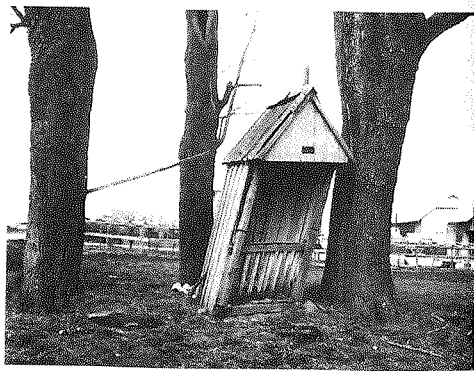
Š. 1979-1980 m. A. MERKEVIČIUS TYR., AS 802. L. DAUGUDIS V., 1982, 37.

38. PILKAPIS PILALĖ buvo į PV nuo Kurmaičių kaimavietės, dešiniajame Akmenos up. krante, apie 60 m į R nuo Kurmaičių pilkapių ir kapinyno (Ar-519). Tai nedidelė kalvelė, buvusi apie 12 m skr. ir 1,5 m aukščio (nuo upės 7-8 m). Prieš 1926 m. (ar 1936-39) kalvą nukasė kaimo elgeta N. Tamošauskas, ieškodamas lobio. PAVAV. A. Sapnavo, kad ant kalno užkasti kielikai, vyskupų lazdos, monstrancijos, bažnytinės brangenybės, auksinis dievaitis (Kanarskas J., 1989b). B. Sumos laiku iš kalno išeinąs kunigas bažnytiniiais rūbais, laiką pamaldas, o po to vėl išnyksta (Kanarskas J., 1989b). C. Sakoma, kad iš Akmenos upės daubos eina urvas į kalno požemį (Kanarskas J., 1989b). D. Pilalė - švedų kariuomenės stovyklos vieta (VAK).

Pilalė buvo Kurmaičių pilkapyno teritorijoje; nukasdamas Pilalę, elgeta N. Tamošauskas rado degintinių kaulų, anglių, pelenų, kardą, 2 ietigalius, papuošalų, puodų šukių. Pats pilkapynas datuoj. V-I a. pr. Kr., II a., III-IV a. po Kr.

Š. KANARSKAS J., 1989b, 79-81; VAK 18/35, 55. L. NAGEVIČIUS V., 1926.

39. ŠVENTO JONO ŠALTINIS tekėjo kaimo viduryje, į V nuo kelio Kurmaičiai-Tūbaisiai. Šalia stovėjo kopyltėlė, kurioje buvo šv. Jono Krikštytojo statula. Upelis sunyko po to, kai

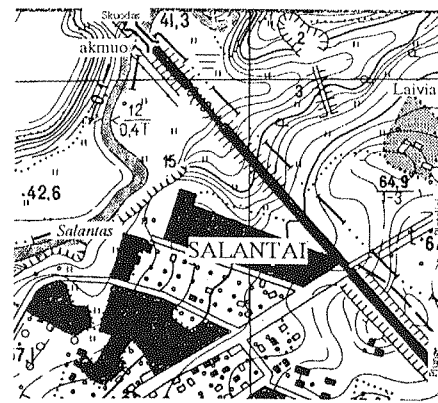
Pav. 55. Kurmaičių vieta "pas Joną" prie šv. Jono šaltinio. Aut. nuotr., 1993

buvo pataisytas gretimas kelias. Kaimo gyventojų per Kryžiaunas dienas čia buvo renkama giedoti gegužinių giesmių.

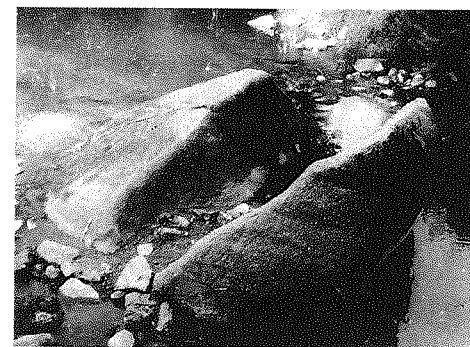
Š. V.V.

LAIVIAI (IMBARĖS SENIŪNIJA)

40. AKMENYS LAUMĖS KŪLIS (mitologinis akmuo Av-500) guli per 1 km į Š-ŠR nuo Salantų m. bažnyčios, Salanto upelyje, po tiltu Skuodo-Plungės kelyje. Laumės kūlio vardu vadinami 3 vienas šalia kito esantys akmenys, tačiau neteisingai manoma juos esant vieno akmens skeveldromis. Tai gamtos darinys. Šiaurinis akmuo apie 3,4 m pl., 40 cm storio, h=1,7 m; pietinis, nutolęs nuo šiaurinio 80 cm, yra 3 m pl., 1,3 m storio, h=1,65 m. Nuo pastarojo akmens 60 cm į V yra trečias - mažiausias - 1,25 m ilg., 50 cm storio, 60 cm aukščio akmuo. PAVAV. Ant akmens skalbdavosi laumės. "Kadaise, laumėms besiskalbiant, užėjo perkūnas bildėti. Laumės norėjusios baigti skalbtis. Užėjęs virš jų perkūnas

Pav. 56. Salantų (Laičių) Laumės akmuo

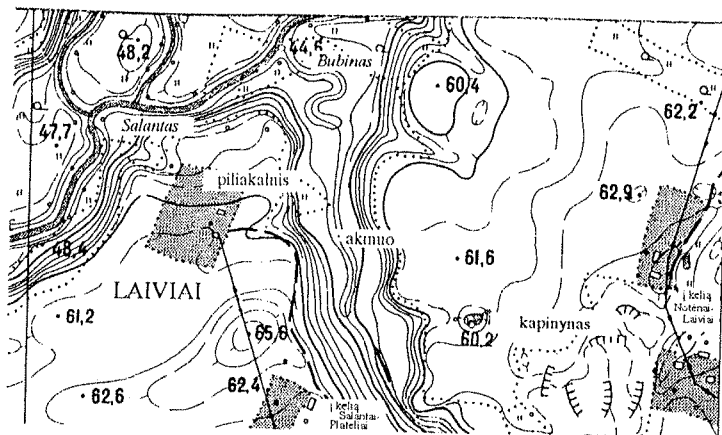

Pav. 57. Laičių (Salantų) Laumės kūlis. Aut. nuotr., 1994

trenkė į besiskalbiantias laumes, kartu ir akmenį perskėlė į dvi dalis" (AP; Kanarskas J., 1989). Senesnieji žmonės drausdavo į šią vietą eiti paaugliams ir vaikams. Sakydavo, kad ten daug nuskęsta. Sekmadienį (ypač mišių metu) paaugliams neleisdavo ten žvejoti, kad Laumė neįtrauktų į vandenį (V.V.).

Š. AP (J. MICKEVIČIUS, 1960); KANARSKAS J., 1989, 39; V.V. L. IA, 57 (NR.68); VAITKEVIČIUS V., 1995A, 13.

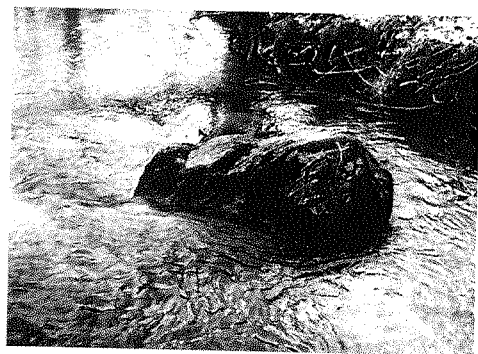
41. LAUMĖS KŪLIS (la 1993 m. 01-8-304) guli apie 550 m į P-PR nuo Salanto-Bubino up. santakos, einant pagal Bubino (Matupio) upelio vagą, Bubino upelio viduryje. Akmuo pilkai balkšvas, pailgas (Š-P), apie 1,7 m ilg., 1,2 m pl., h=1,3 m. (virš vandens paprastai kyšo 50 cm). Viršutinėje akmens dalyje - nedidelis įdubimas, primenantis pėdas (10x15 cm dydžio) PAVAV. A. Akmuo buvo senovės pagonių šventykloje, ant jo buvo aukojamos aukos dievams (Kanarskas J., 1989). B. Ant akmens naktimis skalbdavusios laumės, žmonės girdėdavo jas teliuškuojant, matydavo judant kažką balsvą

Pav. 58. Laivių Laumės akmuo

(Šliavas J., 1978). Akmuo yra 50 m į PR nuo Laivių (Erlėnų) piliakalnio (Ar-494) teritorijos P taško, 270 m į ŠV nuo saugomos Laivių kapinyno (Ar-495) teritorijos V taško. Kapinynas datuoj. VIII-XIII a., žinomi ir IV-VII a. radiniai.

Š. KANARSKAS J., 1989, 88; ŠLIAVAS J., 1978, 46. L. VAITKEVIČIUS V., 1995a, 13.

Pav. 59. Laivių (Bubino) Laumės kūlis. Aut. nuotr., 1993

LAUKŽEMĖ (DARBĖNŲ SENIŪNIJA)

ALKOS KALNAS minimas Laukžemės adresu. Greičiausiai supainiotas su Naujosios Įpilties Alkos kalnu.

L. AL, 4(Nr.460); BŪGA K., 1924, 59.

LENDIMAI (DARBĖNŲ SENIŪNIJA)

42. KUNIGO VINGIAI. P.Taraskos duomenimis, Kunigų vingiai - pievos tarp Benačių ir Lendimų kaimų. B.Smigelskis 1856 m. nurodė tą vietą esant arčiau Senosios Įpilties - į V nuo kaimo, ten, kur sausai, gerai galima prieiti prie Šventosios. Dabar Kunigo vingiais vadinama paupio lanka 700 m į ŠV nuo Juodupio tvenkinio Sen. Įpiltyje. PADAV. Čia buvo apkrikštytos minios lietuvių (LTR 2013/2; VAK).

Š. LTR 2013/2; VAK 18/174; V.V.

LAUMALĖS (ŽALGIRO SENIŪNIJA)

Kaimas įsikūręs pelkėtoje Žalgirio girioje - ažuolyne. 1,1 km į PR - Raguviškių k. Balniaus kūlis, šventas šaltinis (Nr.54). PADAV. Seniau čia gyveno žmogus pavarde Laumakis, nuo to ir kaimas gavo Laumalių pavadinimą.

Š. LŽV (A. PORUTYTĖ, 1935)

MARTYNAIČIAI (KARTENOS SENIŪNIJA)

43. PILIAKALNIS (Ar-508). PADAV. Ant kalno buvusi švedų maldykla.

Š. VAK 18/264.

NAUJOJI ĮPILTIS (DARBĖNŲ SENIŪNIJA)

44a. ALKUPIS - 0,5 km ilg. Juodupio dešinysis intakas, teka Alkos kalno (Nr.44b) R puse. Naujosios Įpilties kaimo ribose į Juodupį ir įteka.

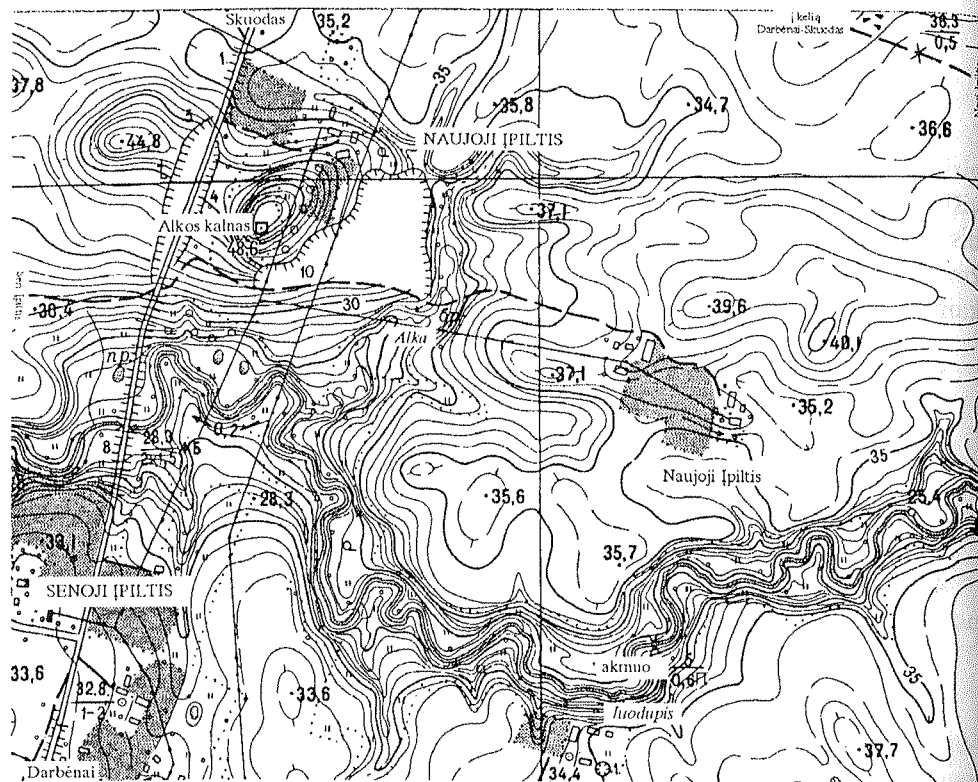
L. LE 1/328; VARDYNAS, 5.

44b. ALKOS KALNAS (*alkakalnis* Ar-523) - 50 m į V nuo kelio Darbėnai-Skuodas, 150 m nuo Alkupio up., apie 100 m į Š nuo Juodupio. Kalnas 115 m ilg. (Š-P), apie 60 m pl., viršuje - apie 35 m skr. aikštelė, kalva terasomis žemėja į ŠR pusę, kiti šlaitai kiek statesni, apie 15 m aukščio. 1930 m. ant kalno pastatyta dabartinė medinė kaimo koplyčia. *Aukuro akmuo*, kuris minimas padavime, sunaikintas maž-

daug XX a. pradžioje. Pasakojama, kad buvusioje (spėjamoje) akmens vietoje aplinkinių kaimų jaunuoliai, išeidami į armiją, dėdavo vainikus iš gėlių ir medžių lapų (Kanarskas J., 1989). PADAV. A. Ant kalno (kiti teigia: ant čia buvusio Aukuro akmens) senovės lietuviai dievams aukodavę (degin-davę) aukas, buvo nuolat kūrenama vaidilučių šventoji ugnis (Kanarskas J., 1989; LT; V.V.). B. Ant kalno buvusi šventovė nugrimzdė į žemę (Pleškys A., 1927). C. Ant kalno dega užburti pinigai (V.V.). D. Per sapnus žmonės kažkas ragindavo statyti ant kalno bažnyčią; kalno viršuje užkasus skrynias pinigų, skirtų bažnyčiai pastatyti, Velnias dalį jų perkėlęs į kitą vietą, tada ir pinigų užteko tik koplyčiai pastatyti (Šliavas J., 1978; V.V.). E. Vakaraus arba sekmadienį per sumą praeiviai matydavo iš kalno išjojantį kariuomenės būrį (Kanarskas J., 1989a). F. Vėly rudenį, pavasarį, naktimis (vakaraus) iš kalno išeidavusios žvakelės, pavaikščiojusios Alkupio, Juodupio krantais, grįždavo (Kanarskas J., 1989a). G. Kartą matė nuo šlaito besiriantį rato pavidalo kamuolį, kurio viduryje buvo išsigimėlis (V.V.). H. Sakoma, apylinkėse yra buvęs "Šventasis

Pav. 60. Naujosios Įpilties Alkos kalnas. Aut. nuotr., 1993

Pav. 61. Naujosios Įpilties Alkos kalnas, Laumės akmuo, Alkos upelis

miestas" (Pleškys A., 1927). Vakare, naktį praeiviai vengia kalno (V.V.).

Žmonės lig šiol ant kalno renkasi Sekminių antrą dieną gegužinių pamaldų, giedoti Marijos litanijų. Anksčiau rinkdavęsi pasimelsti ir sekmadieniais. Nuo senų laikų vietos gyventojai, susirgę nežais ar kitom nesunkiom ligom, pasižadėdavo apeiti keliais kopyčią, paaukoti smulkių pinigų, pasimelsti. Po pamaldų per Sekmines ant kalno vykdavo gegužinės. 150 m į Š nuo kalno yra I tūkstantmečio sen. gyvenvietė. Alkos kalnas yra 1,2 km į ŠR-R nuo Senosios Įpilties piliakalnio I ir sen.gyvenvietės (Ar-525a).

Š. 1948 m. LII zv., AS 1/26 (SEN. ĮPILTIS); KANARSKAS J., 1989, 85; KANARSKAS J., 1989A, 121-123; ŠLIAVAS J., 1978, 38; VAK 19/271; V.V. L. KUDABA Č., 1977, 73; LAM, 232 (SEN. ĮPILTIS; PAKELĖJE Į SKUODA YRA ALKOS KALNAS); LT, 623 (NR.690); PLEŠKYS A., 1927, 18-20; ŠIDIŠKIS T., 1995, 5 (PATEIKIA SENOSIOS ĮPILTIES MARIJOS KALNO PADAVIMĄ).

44c. DAUBOS, PIRTIES, LAUMĖS KŪLIS (la 1993 m. 01-8-304) guli 600 m į PR nuo tilto per Juodupį, kelyje Suodas-Darbėnai, dešiniajame Juodupio krante, dauboje, apie 15 m į Š nuo upelio vagos. Akm.- tamsiai pilkas, stambiagrūdis, plokščias, 8,5 m ilg., 6,5 m pl., h=1,5-1,9 m granitas. Viršutinė akmenų dalis nežymiai įdubusi, akmenų paviršiaus plotas - 22 m². Sakoma, akmuo esąs su Laumės (arba "bež-

džionės") pėda, todėl vadinamas Laumės akmeniu (V.V.). PADAV. A. Nakties metu praeiviams ties akmeniu rodydavusios šmėklos. Vėlais vakarais iš daubos nuo akmenų pasirodydavo žvakelė, eidavo į Alkos kalną (AP). B. Sakoma, ant akmenų stovėjęs pirtį, kur šeštadieniais po darbų perdavosi mergos, vaikai ir ūkininkai (Kanarskas J., 1989). Dauboje prie akmenų jaunimas rengdavo gegužines, buvo šokama ir ant akmenų. Akmuo - 630 m į PR nuo Alkos kalno.

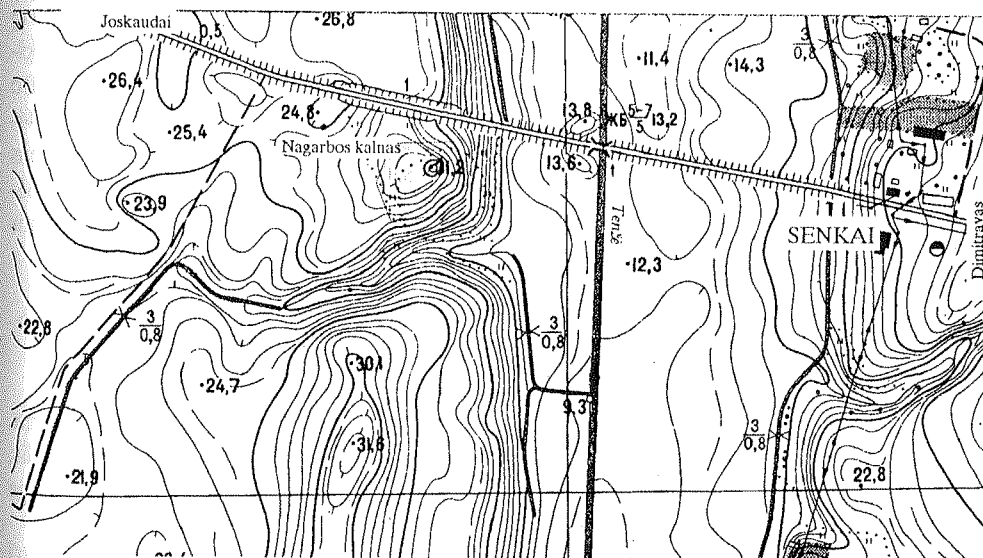
Š. AP (J.MICKEVIČIUS, 1959); KANARSKAS J., 1989, 60; V.V. L. IA, 58 (NR.76).

NEGARBA (KRETINGOS SENIŪNIJA)

45. NAGARBOS, OČERIŲ KALNAS (piliakalnis Ar-535) - tai piliakalnio aikštelė, juosiamą pylimo (iš ŠV - 7m, iš PR - 2 m aukščio), jo suformuotoje dubens pavidalo aikštelėje - užpel-

kėjusi kūdra, apie kurią sukasi daugelis žmonių pasakojimų. PADAV. A. Ant Nagarbos ir Rūdaičių Alkos kalnų (Nr.54) gyveno milžinai, kurie rankomis vienas kitam paduodavo kirvį (Buračas B., 1936). B. Kalne esąs (nuskendęs) dvaras, miestas ar pilis, toje vietoje atsiradusi kūdra. Metus į kūdrą akmenuką, šis negreit nukrisdavo. Užburtoji kalno panelė (karalaitė) išeina iš kalno su lėkšte rankose, ant kurios tupi rupūžė ir prašo, kad ją išvaduotų - pabučiuotų. Iš kalno išeina Očeris (Velnias), kuris žaidžia su piemenimis (Balys J., 1949, 75; LT, 641; V.V.). "Seniau šventomis dienomis sumos laike ant Nagarbos kalno šokdavo ir puotaudavo kokie tai ponai ir ponios" (LTR 1294/ 21).

Ant kalno būta plačiai pagarsėjusios vaiduoklių vietos. Netgi vykdant žemės reformą, neatsirado norinčių gauti žemę ten, kur esąs šitas kalnas. Vis dėlto pavasariais čia vykdavo jaunimo gegužinės, vakaronės (V.V.). Per Jonines

Pav. 62. Negarbos k., Nagarbos kalnas

PADVARIAI (KRETINGOS SENIŪNIJA)

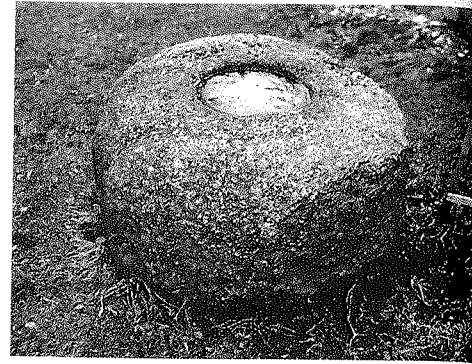

Pav. 63. Negarbos k. Nagarbos kalnas. A. Merkevičiaus nuotr., 1966

(06 23-24) visą naktį linksmintasi, deginti laužai, bet didžiausia šventė būdavusi šv. Petro dieną (06 29). Ir Sekminių antrą dieną, pasilinksminus Joskaudų (Kadagynų) šventvietėje (Nr.18b), buvo pereinama ant šio kalno. Užfiksuotas įdomus paprotys, susijęs su kalnu: „*Kitą kartą buvom maži, gąsdin tėvai; ant Nagarbos kalno, krante iškas skylę (duobutę) ir sakys: „Vaikai, eikit prie poterių. Ten velniuks, būkit geri”. Ir poteriaudavom ten ar kur kitur*” (pasak. A. Bumbulis, g. 1901 m., Rūdaičių k. Užr. 1993 - M.U.). Vasaros saulėgrįžos rytą (06.24) žiūrint nuo Rūdaičių Alkos kalno, Saulė pateka per Nagarbos kalną (Šlapkauskas V., 1988). Į Kretingos muziejų 1925 m. pateko ant kalno po velėna rasti žalvariniai karoliai, užverti ant žalvarinės vielos, du mėlyno stiklo karoliai, žalvarinė plonos vielos įvija. Šalia kalno - sen. gyvenvietė. 1 km į Š, Joskaudų miško pakraštyje, - Negarbos (Jazdų) kapinynas (Ar-536), datuoj. X-XIII a., į ŠR, už Tenžės up., - Senkų kapinynas (Ar-544), datuoj. III-IV a., dar toliau yra Dimitravo kapinynas (Ar-488), datuoj. IX-XII a.

Š. 1966 m. LII žv., AS 246/38-39; LTR 1294/21; VAK 19/70-71; V.V. L. BALYS J., 1949, 75; BURACAS B., 1936, 3; LT, 641; ŠLAPKAUSKAS V., 1988, 47.

46. AUKURO AKMUO su plokščiadugniu dubeniu (buvo *akmuo su dubeniu Ar-484*) buvo Padvariuose, apie 30 m nuo Akmenos up. kairiojo kranto, buvusio moterų vienuolyno

Pav. 64. Padvarių akmuo Kretingos muziejaus kieme. Aut. nuotr., 1993

kieme, apie 25 m į PV nuo pagrindinio korpuso P galo. Perkeltas į Kretingos kraštotyros muziejų. Akmuo - raudonas, stambiagrūdis granitas, viršutinė, apskritoji jo plokštuma į vieną pusę nuolaidėja ir atrodo neapdirbta, plokštumos skersmuo - 1,09 m. Iškalto plokščiadugnio dubens skersmuo - 44-45 cm, dubuo - 10 cm gylio. Akmens šonai dailiai nutašyti, jų aukštis - 81-93 cm. Akmuo buvo aptiktas gulintis ant šono.

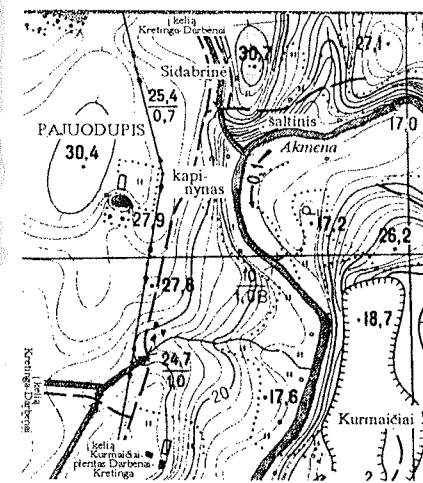
Š. AP (J. MICKEVIČIUS, 1959); V.V. L. JABLONSKIS I., 1964, 114; IA, 57 (NR.69).

47. AKMUO. Vieta nežinoma. PADAV. Ant akmens giedodavo gaidelis, žmogus matė paršelį, kuris staiga prapuolė.

Š. LTR 3471/183.

PAJUODUPIAI (KRETINGOS SENIŪNIJA)

48. SIDABRINĖS KALNAS (buvo *pilkapiai Av-524*; dabar *senkapiai IP-2466/1A*) - į ŠV nuo Kurmaičių, dešiniajame dabartinio Akmenos upės tvenkinio krante, į P nuo Juodupio ir Akmenos up. santakos. Kalnas - 50x48 m dydžio, h=5 m, ŠR dalyje - kapečiai. PADAV. A. Vardas Sidabrinė kilęs iš ten augančių gėlių, panašių į sidabrą (V.V.). B. Kalne yra turty, buvo atvažiuoti jį ieškoti, bet iškasti sutrukdė Pirmasis pasaulinis karas. Sapne buvo raginama eiti kasti kalne paslėptų pinigų (Kanarskas J., 1989b). C. Ant kalno vaidendavosi - sekmadienį, sumos laiku, aviečiaujant pašlaitėje prie koplytėlės, išeidavo graži žydraakė moteris, todėl sekmadienio vidurdienį žmonės kalno vengė. Kad nesivaidentų, ant kalno ir buvo pastatyta koplytėlė; ten stovėjo Nazariečio statula, garsėjusi stebuklais (Kanarskas J., 1989b; dabar statula Tūbausių bažnyčioje). Čia buvo renkama šv. Morkaus (04.25) dieną, Kryžiaunomis dienomis. Kalno R pašlaitėje būta tuo pačiu Sidabrinės

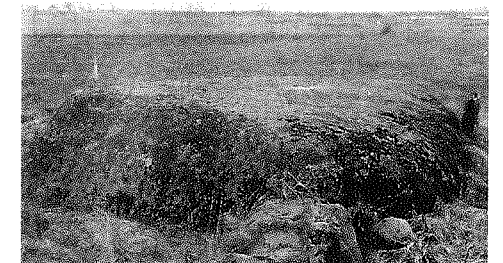
Pav. 65. Pajuodupių Sidabrinė ir buvusi šaltinio vieta

vardu vadinamo *šaltinio*, kuris R kryptimi tekėjo į Akmenos upę, dabar apsemtas tvenkinio. Pasak padavimų, aukso ir sidabro (Kanarskas J., 1989b). Į PV nuo kalno tirtas V-VII a. Kurmaičių-Pajuodupių kapinynas. Priešingame Akmenos up. krante, 600 m į R, yra Kurmaičių piliakalnis (Nr.37).

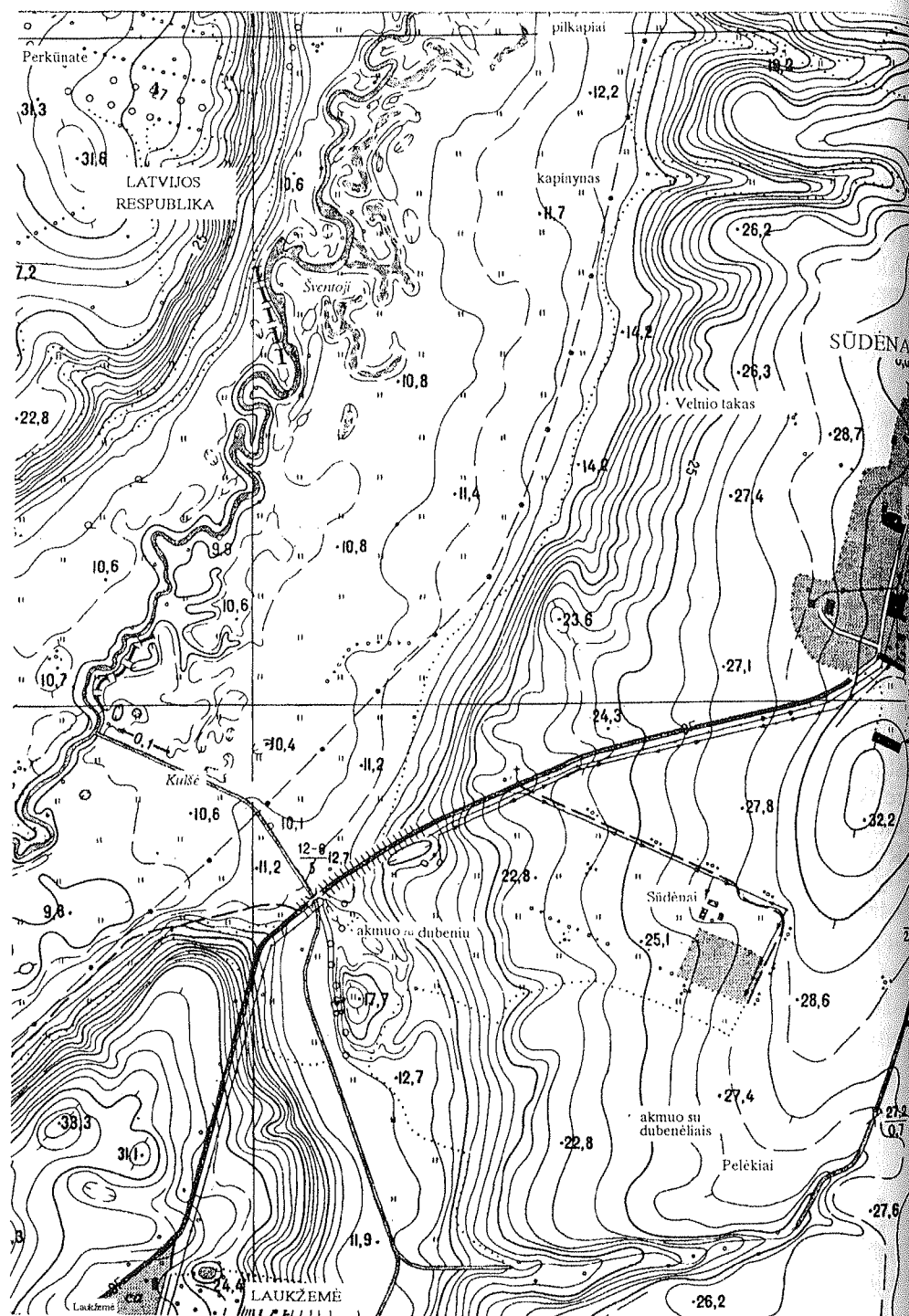
Š. KANARSKAS J., 1989b, 157-159, 211-215; V.V.

PELĖKIAI (DARBĖNŲ SENIŪNIJA)

49. VELNIO AKMUO (*mitologinis akmuo Ar-524*) - 560 m į PR nuo tilto per Kulšės up., Laukžemės-Sen. Įpilties kelyje, 400 m į ŠR nuo Kulšės ir Daubalio up. santakos, 200 m į Š nuo Duobulio up. Akmuo rausvas, stambiagrūdis granitas, trikampės formos, smaigaliu nukreiptas į V. Dydis: 5,8 m ilg., 4,3 m pl., h=90-120 cm nuo žemės. Akmens paviršius plokščias, lygus, tik vidurinėje dalyje - maždaug 90x70 cm dydžio ir 3 cm gylio įduba. Plokštumoje išgludinti ar išsukti dubenėliai. Daugiausiai jų 3-4,5 cm skr., 0,5-1 cm gylio, taip pat keletas 5,5-6 cm skr., vienas, atrodytų, iškaltas (7,5 cm skr., 6 cm gylio). Dubenėliai susipietę P plokštumos dalyje, 1 m² plote. Suskaičiuoti 89 dubenėliai (nurodoma net 181 - Dakanis B., 1984). Į akis krentančių konfigūracijų dubenėliai tarpusavyje nesu-

Pav. 66. Pelėkių akmuo. Aut. nuotr., 1993

Pav. 67. Sūdėnų akmuo su plokščiadugniu dubeniu, Velnio takas, Pelėkių akmuo su dubenėliais

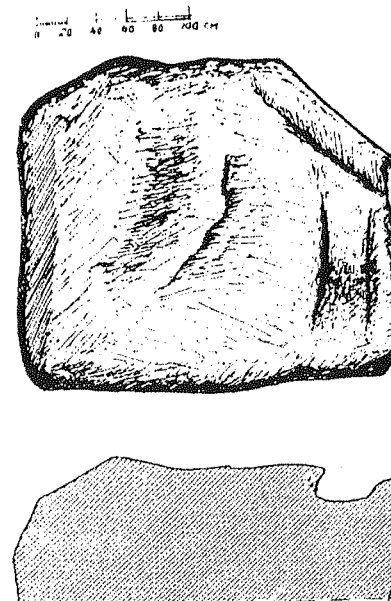
Pav. 68. Pelėkių akmens didysis dubenėlis. Aut. nuotr., 1993

daro. Prie akmens šono yra du plokšti akmenys, panašūs į laiptus. Sakoma, kad ant akmens yra Velnio "pėdų" (V.V.). ŠV pusėje iš po akmens tryško šaltinėlis, kurio vandens atsigerti ateidavo žmonės, dirbdami laukuose (V.V.). PADAV. A. Sakoma, naktimis ant akmens šoka velniukai (V.V.). B. Šnekėdavo, kad čia pasirodo šmėklos (LTR 3471/882). Vietos mokytojai, atvedę vaikus prie akmens, pasakodavo, kad čia senovėje vaidilutės kūrendavo ugnį, kalbėdavo apie auksą (V.V.). Naktimis vengta eiti pro šalį. Miglotai menama, kad prie akmens jaunimas rengdavo šokius. 500 m į ŠV - Sūdėnų akmuo su plokščiadugniu dubeniu (Nr.63a). Už 1,2 km į R yra Žynelių kaimas.

Š. LTR 3471/882; ŠLIAVAS J., 1978, 34-35 (APIE 100 DUOBUCIŲ); V.V. L. DAKANIS B., 1984, 107; LGP, 136.

PLOKŠČIAI (DARBĖNŲ SENIŪNIJA)

50. AKMUO su dubeniu, buvo rastas V kaimo dalyje, kanalizuojuo Juodupio up. dešiniajame krante, apie 300

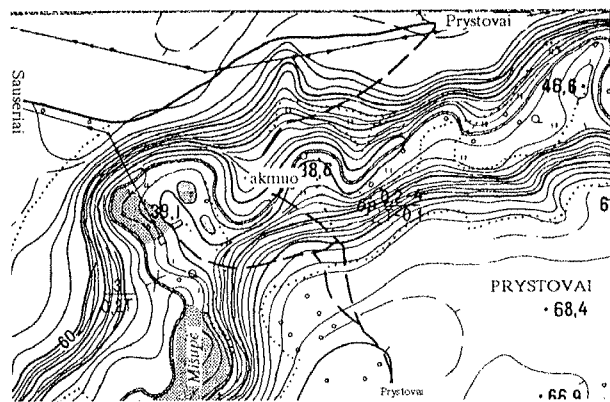
Pav. 69. Plokščių akmuo (pagal: Jablonskis I., 1971, 135, pav. 5)

m į PR nuo Grūšlaukės (Plokščių) ažuolo (gamtos paminklas). Tikroji buvusi vieta - per 250 m į ŠV, 50 m nuo ažuolo. Gulėjo viršumi į apačią. Akmuo sunaikintas apie 1970 m. Jis buvo 2,65 m ilg., 2,3 m pl. (P) ir 1,5 m pl. (Š), h=1,2 m. Siauresniame akmens gale iškaltas pailgas lovelio formos dubuo (105x37 cm dydžio ir 23 cm gylis).

Š. KANARSKAS J., 1989, 43-44; L. IA, 58 (Nr. 70); JABLONSKIS I., 1967, 4; JABLONSKIS I., 1971, 133-136.

PRYSTOVAI (KŪLUPĖNŲ SENIŪNIJA)

51. ČERAUNINKO KŪLIS (la 1994 m. 01-8-377) guli V kaimo dalyje, 140 m į PR nuo kelio Sauseriai-Prystovai, 950 m į P nuo geležinkelio Klaipėda-Radviliškis, apie 150 m į ŠR nuo J.Domarkui priklausiusios

Pav. 70. Prystovų Čerauninko akmuo

Pav. 71. Prystovų Čerauninko akmuo. Aut. nuotr., 1994

sodybos, 60 m į Š nuo Mišupės up., dešiniojo jos kranto šlaite. Akm. pailgas PV-ŠR kryptimi, lygia viršutine plokštuma, 2,5 m ilg., 2,3 m pl. (ŠR), 1,2 m (PV), h=70-110 cm. Nuo ŠR krašto 90 cm - ištrupėjimas, primenantis "pėdas". Tikrąją "Velnio" pėda reikėtų laikyti duobutę 36 cm nuo PR akmens plokštumos krašto į ŠV, 76 cm į P nuo Š krašto. Duobutė apie 6 cm skr. ir 2 cm gylio. Akmuo buvo painiojamas

su konglomerato uola, esančia Mišupės up. kairiojo kranto slėnyje į PV nuo J.Domarkui priklausiusios sodybos sodo. PAVAV. Kartą šventą dieną ant akmens sėdėjo žmogus ir labai keikė kaimyną. Besikeikdamas jis prilipo prie akmens ir išbuvo taip per dieną ir per naktį. Iškėlęs rankas dangun prisiekė, kad kol gyvas būsiąs, niekad nesikeiks. Tik tada atlipo nuo akmens (pasak. J.Domarkas, g. ~ 1865 m. Prystovų k. Užr. 1935 - LŽV). Sakoma, akmenį suskaldė Perkūnas (V.V.). Šalia minimas ir kitas akmuo, vadinamas "Žalčio kūliu" (LŽV). 1995 m. nelokalizuos.

Š. JABLONSKIS I., 1981, 42-43 (KLAIDINGAI TAPATINA SU KONGLAMERATO UOLA); LŽV (S. VILKYS, 1935); V.V. L. IA, 58 (Nr.71) (KLAIDINGAI TAPATINA SU KONGLAMERATO UOLA); PA, 76 (Nr.160).

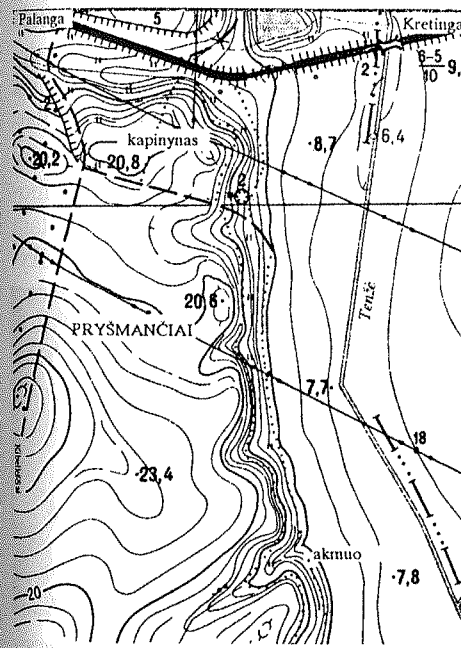
AKMUO. Mišupės up. kair. kranto pusiasalyje, ties kelio iš Sauserių į Prystovus tiltu per Mišupę, apie 100 m į V nuo jo. Iki suskaldant, akmuo buvęs 2,65 m ilg., 1,95 m pl., h=75-120 cm. Visos suskaldytos jo dalys tebeguli

vietoje. I.Jablonskio aprašyto ir nubraižyto dubens (80x62 cm dydžio, 20 cm gylio) akmuo neturi ir greičiausiai niekada neturėjo.

Š. 1974 m. I.JABLONSKIS ZV., AS 396/5-6; KANARSKAS J., 1989, 45-46; V.V.

PRYŠMANČIAI (KRETINGOS SENIŪNIJA)

52. LAUMĖS KŪLIS (mitologinis akmuo Ar-539) - 600 m į P nuo senojo kelio Kretinga-Palanga, maždaug 150 m į V nuo Tenžės up., upės slėnio šlaite, prie "Žydo gerklės" pievos. Tai rausvas stambiagrūdis granitas - trikampės formos, 2,8 m pl., 1,3 m storio, h=2,6 m (R), V kraštas užneštas žemėmis. Šoninė R plokštuma suskaldėjusi, grioveliai kiek primena didelį

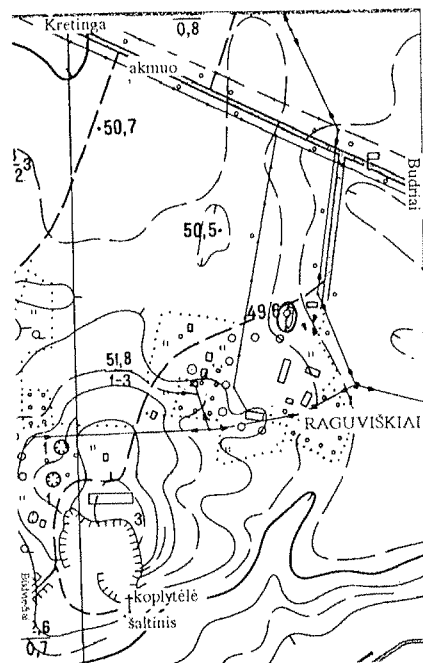
Pav. 72. Pryšmančių Laumės akmuo

ženklą "#". PAVAV. A. Vadinamas Laumės kūliu, nes ten, Tenžės upėje, laumės skalbdavusios skalbinius (Šliavas J., 1978; laumės ateidavo ant akmens skalbinių skalbti. - AP). B. Laumė nepatiko Perkūnui, todėl Perkūnas į ją trenkdavo, bet pataikydavo vien į akmenį (AP). Vietos gyventojai bijodavo pro Laumės akmenį naktimis eiti, čia vaidenosi, jis klaidino (AP). Akmuo yra 550 m į PR nuo Pryšmančių kapinyno I (Ar-537), datuoj. VIII-XIII a. ir apie 600 m į ŠR nuo kapinyno II (Ar-538), datuoj. III-V a. Į P nuo pastarojo aptikta ir ankstyvesnių pilkapių liekanų.

Š. AP (J.MICKEVIČIUS, 1959); KANARSKAS J., 1989, 47-48; LŽV (B.ZALECKIENĖ, 1935); ŠLIAVAS J., 1978, 17; VAK 18/162. L. IA, 58 (Nr.72); MICKEVIČIUS J., 1958B, 4; PA, 71 (Nr.79).

RAGUVIŠKIAI (ŽALGIRO SENIŪNIJA)

53a. BALNIAUS KŪLIS (buvo mitologinis akmuo Ar-553; dabar la 1993 m. 01-8-304) - 1,5 km į V nuo Raguviškių gyvenvietės centro, 23 m į PR nuo kelio Kretinga-Raguviškiai, ariamame lauke, nutolęs per 30 m į PR nuo Jokūbavo g-jos Žalgirio miško 5 kvartalo ŠR kampo. Prieš Antrąjį pasaulinį karą akmuo gulėjo Žalgirio miško (ažuolyno) ribose. Tai - pilkas granitas, pailgas V-R kryptimi, yra gulėjęs taip, jog atrodė per vidurį natūraliai įdubęs ("perlūžęs" - iš čia panašumas į balną). Akmens dydis: 3,4 m ilg., vidutiniškai 70 cm pl., h=1,5 m nuo žemės paviršiaus (R) ir 1,3 m

Pav. 73. Raguviškių Balniaus akmuo, šaltinis

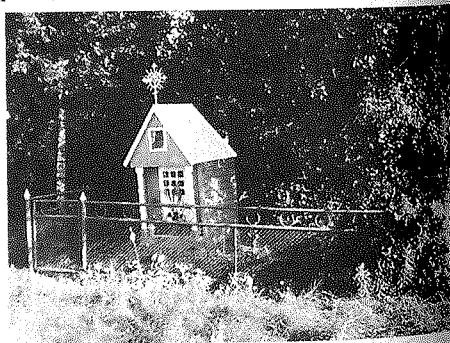
Pav. 74. Raguviškių Balniaus kūlis. Aut. nuotr., 1993

(V). "Balno"- įdubos dydis - 147x50 cm. Dabar akmuo paverstas ant šono. PAVAV. A. Velnias ant akmens - balno - jojo, bet paskui metęs paliko (V.V.). B. Napoleono kareiviai traukdami užkasę po akmeniu pinigų, kuriuos degant praeiviai dažnai matydavo (Kanarskas J., 1989). Kai kas

mėgino pinigus kasti, bet niekam nepasisekė (AP). Prie akmens vaidendavosi. Žmonės Balniaus kūliu gąsdindavo vaikus - drausdavo eiti ten, nes akmuo (?) pagriebsiąs (Šliavas J., 1978). Vaikai, piemenys ant akmens "jodinėdavo" (AP). 1,1 km į V yra Laumalių k., už 700 m į P - šventu laikomas šaltinis (Nr.53b).

Š. AP (J.MICKEVIČIUS, 1960); KANARSKAS J., 1989, 49-50 (PAV.); ŠLIAVAS J., 1978, 22-23; V.V. L. IA, 58 (NR.73).

53b. MARIJOS ŠALTINIS (la 1993 m. 01-8-304) - ties Būdviečių ir Raguviškių k. riba (į PV nuo Raguviškių k.), 300 m į PV nuo kaimo pradžios mokyklos, žvyro karjero pakraštyje, Pababrūnės vietovėje (šalimais Babrūnės up. ištakos). Šalia šaltinio - koplytėlė su šv. Marijos skulptūra (dv-1592). Šaltinis - maždaug 60 cm gylis, 80 cm skr., nedideliais akmenėliais išdėtame šulinėlyje. Didelių sausrų metu išdžiūdavo, šalimais pradėjus kasti žvyrą, visai išdžiūvo. Šaltinio vandens žmonės nešdavosi namo, plaudavosi akis, kojas, žaizdas. Žmonės dėdavo pinigų į aukų dėžutę, taip pat į šulinėlį mesdavo monetas. Sky-

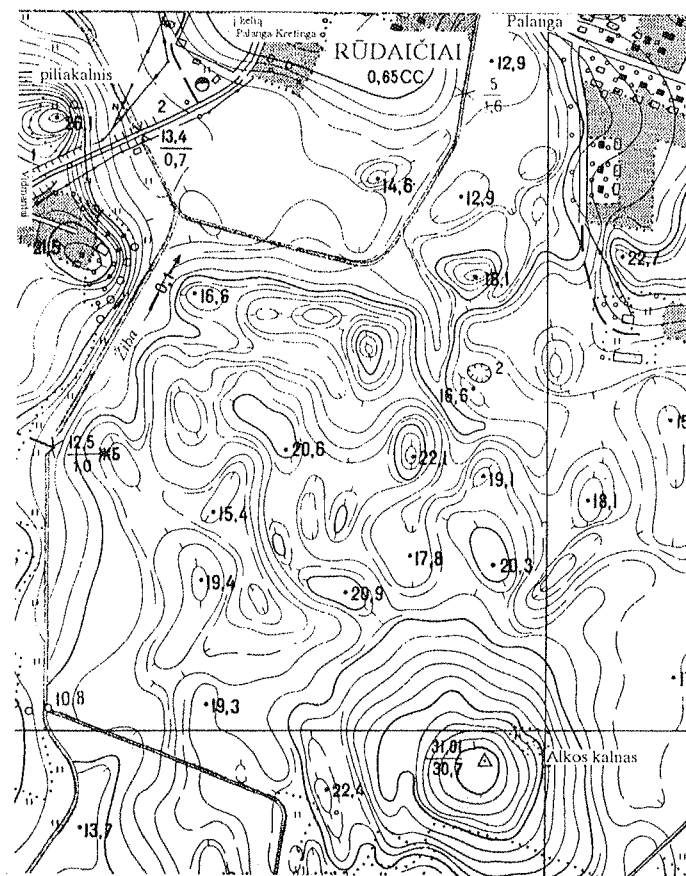
Pav. 75. Raguviškių koplytėlė ir šaltinis (aptvaro dešinėje). Aut. nuotr., 1995

lūtė pinigams mesti yra ir koplytėlėje. Koplytėlėje ant Marijos statulos kabinavo karolius, vėrinius, taip pat poteriaudavo. Kartą metuose, per Kryžiaunas dienas atvažiuodavo kunigas laikyti mišių (nuo 1992 m. pamiršta tradicija atgijo). Paskutinę dieną prieš Šeštines žmonės nesiskirstydavo namo, būdavo per naktį, giedodavo litanijas. Buvo renkamosi giedoti ir gegužinių giesmių.

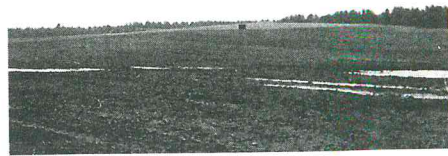
Š. ŠLIAVAS J., 1978, 22-23; V.V.

RŪDAIČIAI (KRETINGOS SENIŪNIJA)

54. ALKOS KALNAS (*alkakalnis Ar-541*) - P kaimo dalyje. Ilgą laiką ariant kalnas suplokštėjo, išliko vieni kelių metrų pakiluma - maždaug 50x30 m dydžio. PAVAV. A. Ant kalno augo keli ąžuolai, po kuriais buvo akmenų krūva - ten senovėje buvo kūrenama šventa ugnis (LTR 4220/29). B. Čia gyvenęs vienas milžinas, ant Nagarbos kalno - antras. Jie rantom paduodavo

Pav. 76. Rūdaičių Alkos kalnas

Paav. 77. Rūdaičių Alkos kalnas (tolumoje, ilgai arta, baltuojanti pakiluma). Aut. nuotr., 1993

vienas kitam kirvį (Buračas B., 1936). Vasaros saulėgrįžos rytą (06.24) žiūrint nuo Alkos kalno, Saulė pateka per Nagarbos kalną (Nr.45), o leidžiasi per Rūdaičių piliakalnį (Ar-540) (Šlapkauskas V., 1988). Alkos kalną supo *Alkos pelkės* (VK). Alkos kalnas - apie 1,5 km į PR nuo Rūdaičių piliakalnio.

Š. LTR 4220/29; VAK 19/75. L. BURAČAS B., 1936, 3; ŠLAPKAUSKAS V., 1988, 47.

SALANTAI

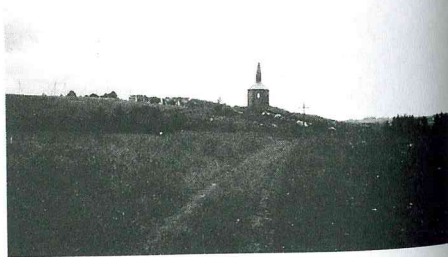
Miesto P dalyje, prie Salantų dvaro XX a. pr. buvo žinomas Perkūnkaimio vietovardis.

Š. LŽV (K. DEREŠKEVIČIUS, 1935).

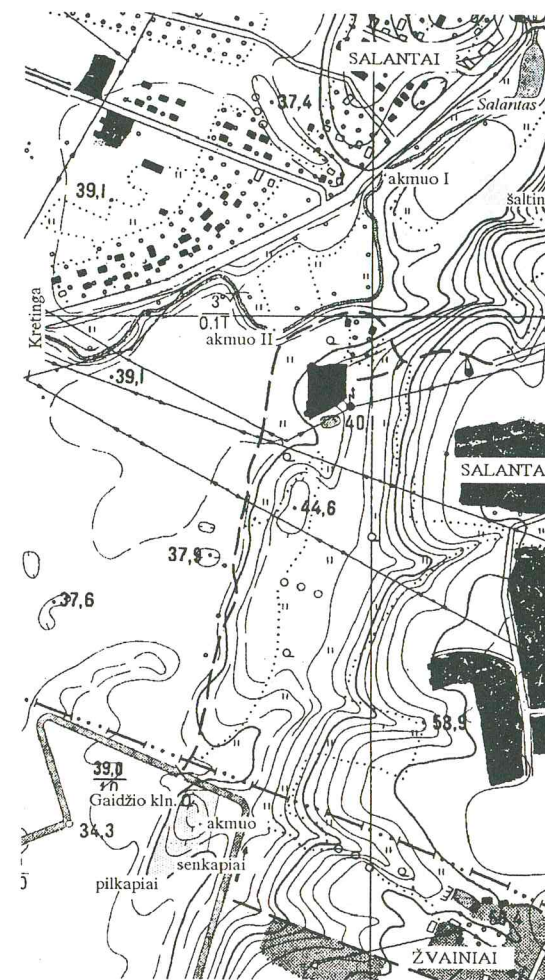
55a. GAIDŽIO KALNAS (*pilkapiai ir senkapiai Ar-1529; Av-504*) - PV Salantų dalyje, apie 1 km į P nuo bažnyčios, 650 m į R nuo Salanto upelio, jo kairiojo kranto slėnyje, 800 m į PR nuo kelių Kretinga-Salantai ir Salantai-Benaičiai sankryžos mieste. Tai - apie 140 m ilg. (Š-P), apie 70 m pl. (Š) bei 20 m (P) kalnas. Aukštis - vos keli metrai. Ant kalno buvo pastatyta pirmoji Salantų koplyčia, antroji - 1603 (ar 1630) m. statyta jau dabartinės

bažnyčios vietoje. Dabar stovinti koplyčia atsirado senosios medinės koplyčios vietoje apie 1911 m. PADAV. A. Čia žmonės nešdavo auką, netgi skilandžius. Dėl to ši vieta ir pavadinta Skilandžiais (VAK; iš tikrųjų toks senas vietos pavadinimas. - V.V.). Sakoma, senais laikais čia žmonės sueidavo melstis (Vaitkevičius V., 1995a). Be to, Alko k. Alkos kalno (Nr.2b) dvasininkai laikė daug žalčių, kuriuos maitindavo Gaidžio kalno vaidilutės (VAK). B. Ant kalno stovėjo bažnyčia (dvaras), kuriai nugrimzdus buvo pastatyta koplyčia (Vaitkevičius V., 1995a). C. Ant kalno dienos metu ir vidurnaktį vaidendavosi gaidys, gąsdinęs vaikus (Vaitkevičius V., 1995a). Praeiviai girdėdavo ant kalno gaidį giedant, tai ir pastatytą koplyčią pavadino Gaidžio vardu (Vaitkevičius V., 1995a).

Kalno koplyčioje žmonės eidavo klūpomis, kalbėdavo "Tėve mūsų". Kai ką nors skaudėdavo, sirgdavo (niežais ar pan.), toje koplyčioje darydavo įžadus, buvo aukojami segtukai, kaspiniai - juos palikdavo Marijos statulai. Prieš Antrąjį pasaulinį karą koplyčioje jau buvo daugybė kaspinių. Pavasarį būriais čia traukė gimnazistai, eidavo aplink koplyčią keliais, kad pasisektų išlaikyti egzaminus. Gegužės mėn.

Pav. 78. Salantų Gaidžio kalnas. Aut. nuotr., 1993

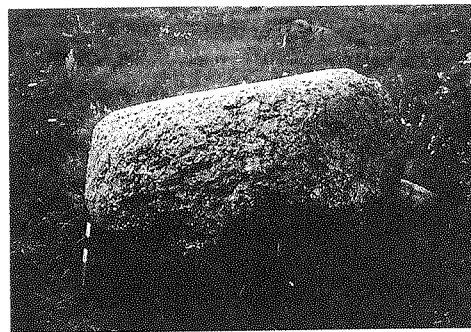

Pav. 79. Salantų Laumių akmuo I ir akmens II buvusi vieta, Gaidžio kalnas, akmuo

buvo renkamosi giedoti mojavų - gegužinių giesmių. Kalno Š dalyje - senkapiai (Av-504), o P - penki I tūkstantmečio pr. Kr. vidurio pilkapiai (Ar-1529). V kalvos pašlaitėje aptikti sen.gyvenvietės pėdsakai, pastebėtas intensyvus kultūrinis sluoksnis, manoma čia buvus senuosius Salantus (Gaidžiūnus), vienaamžius su Imbarės XIII a. gyvenvieta.

Š. JABLONSKIS I., 1981, 61-63; KANARSKAS J., 1989A, 150; VAK 20/206, 311. L. BUTRIMAS E., 1988; KVIKLYS B., 1980, 1/271; POCIUTĖ A., 1990; VAITKEVIČIUS V., 1995A, 14.

55b. AKMUO (*akmuo nulyginta plokštuma IP-2406/A*) yra Gaidžio kalno P dalyje, senkapių (Av-504) Š dalyje (22 m į R iki saugomos

Pav. 80. Salantų Gaidžio kalno akmuo. Aut. nuotr., 1993

teritorijos ŠR taško), iki koplyčios - 38 m į Š. Akm. - lygia viršutine plokštuma (gludinta ?), 1,35 m (Š-P), 1,4 m (R-V), h=70 cm (Š) ir 50 cm (P), pakrypęs P kryptimi.

Š. 1992 LKPC zv. L. VAITKEVIČIUS V., 1995A, 14.

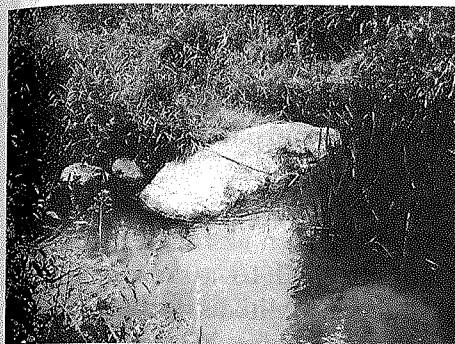
55c. AKMUO LAUMĖS KŪLIS (II) (buvo *mitologinis akmuo Ar-549*) gulėjo miesto V dalyje, apie 80 m į ŠV nuo Salantų pieninės, apie 800 m nuo kelių Kretinga-Salantai ir Salantai-Benaičiai sankryžos, Salanto upelyje, prie sietuvos, kiek arčiau kairiojo kranto. Rašoma, kad dar prieš Antrąjį pasaulinį karą buvo apskaldytas, gulėjo tik jo dalis. Nerastas po 1984 m., manoma, kad užnešė upės smėlis. Akmuo buvo juosvai balsvas, dėmėtas, 1,5 m ilg., 1,2 m pl., h=60 cm (nuo upės dugno). Iš vandens kyšodavo tik 5-10 cm aukščio jo dalis (nurodė J.Šliavas, 1978 m., taip pat pažymėjo: akmuo "visiškai plokščias, lyg prie vandens nueiti padarytas suolelis, ant kurio velėdavo drabužius". - Šliavas J., 1978). PADAV. A. Šiltais, miglotais vakarais pasirodo laumės (kitų manymu -

Laumė) ir ant akmens skalbia, velėja drabužius, tik niekas to nemato. Dėl to akmuo vadinamas Laumės akmeniu (Šliavas J., 1978; V.V.). Pasakojama, kad kartą moteris atsinešusi ir mažą vaiką prie Laumės kūlio skalbė skalbinius. Kai baigusi skalbti ji parėjo namo, pastebėjo, kad pas Laumės kūlį pamiršusi vaikelį. Gretai ji nuėjo vaiko parsinešti ir rado laumes, jos vaiką "bedabojančias". Vaikas buvo gražiai aprengtas, neverkė, o Laumė su vaikeliu ant rankų dainavo: "- Čiūčia liūlia, užmirštuolėli". Laumė atidavė vaiką motinai, ji linksma grįžo ir apie tai papasakojo savo kaimynams. Turtinga kaimynė tyčia nunešė prie Laumės kūlio savo vaiką ir jį ten padėjo (kad Laumė vaiką papuoštų). Kai vėliau ta kaimynė atėjo prie akmens vaiko, rado Laumę linguojančią nepapuoštą, jau nebegyvą vaikelį ir dainuojančią: "Čiūčia liūlia, tyčia darbas" (VUB F213-116/172). B. Akmenį nešė Velnias (kiti mano, kad irgi Laumė), turėjo dar toliau nešti, bet paliko Salantuose (LTR 4649/87; V.V.). C. Šalia akmens, sietuvoje, yra nuskendęs Žylė ir rodydavosi praeiviams, išlįsdamas iš po akmens (AP; Kanarskas J., 1989; V.V.). Dienomis prie akmens mėgdavė maudyti vaikai, daugiausia mergaitės. Tėvai juos drausdavo, gąsdindavo, kad įtrauks sietuvoje *sūkurys*, laumės pagaus (V.V.). Sutemus akmens vengė, kad nesusitiktų Laumės, o einantys po vidurnakčio ir pasiklysdavo (V.V.). Akmuo buvo 600 m į Š nuo Gaidžio kalno, 250 m į PR nuo Laumės kūlio (I) (Ar-548).

Š. AP (J.MICKEVIČIUS, 1960); KANARSKAS J., 1989, 51-53; LTR 4649/87; ŠLIAVAS J.,

1978, 44-45; VUB F213-116/172; V.V. L. IA, 58 (Nr.74); VAITKEVIČIUS V., 1995A, 13.

55d. LAUMĖS KŪLIS (I) (*mitologinis akmuo Ar-548*) - 400 m į PV nuo kelio Salantai-Kretinga tilto per Salanto up., prie miesto stadiono ŠV kampo, į R nuo S.Grigaitienės namų (skiria gatvė), iš Salanto upelio dešiniojo kranto išsikiša į vandenį. Akm.

Pav. 81. Salantų Laumės kūlis I. Aut. nuotr., 1994

apie 1,7 m ilg., 4 m pl., h= 85 cm nuo upės dugno. Akm. paviršiuje nurodoma 17 cm ilg., 3-8 cm pl., 5 mm gylio pėda (kitur rašoma atitinkamai 52x12x4 cm). PADAV. Kai Kristus dar nebuvo pašventinęs Žemės, akmenys buvo minkšti, ir atėjusi praustis Laumė atsistojusi paliko savo pėdos žymę akmenyje (AP; Kanarskas J., 1989; visi kiti pasakojamieji motyvai aiškiai susiję su kitu Salantų Laumės akmeniu (Nr.55c), kuris kur kas plačiau žinomas tarp žmonių).

Š. AP (J.MICKEVIČIUS, 1960); KANARSKAS J., 1989, 51-53; ŠLIAVAS J., 1978; V.V. L. IA, 58 (Nr.74); VAITKEVIČIUS V., 1995A, 13.

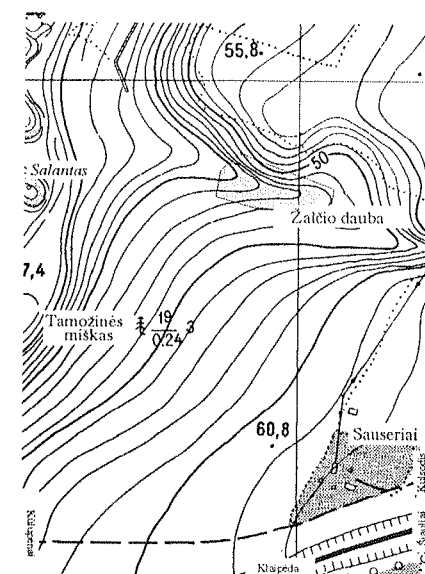
56. ŠALTINIS P Salantų miesto parko pakraštyje, už mokyklos inter-

nato pastatų akmenuota griova trykšta ir nuteka V kryptimi, Salanto up. link. Vandens gydomosiomis savybėmis tikima ligšiol. Vietos gyventojai nešasi vandens namo, gydo juo akių, skrandžio, žarnyno ligas.

Š. V.V.

SAUSERIAI (KŪLUPĖNŲ SENIŪNIJA)

57a. TAMOŽINĖS MIŠKAS - tai į Š nuo Klaipėdos-Radviliškio geležinkelio, į Š nuo Sauserių ir į V nuo Salanto up. esantis ažuolynas. PADAV. A. Šventadieniais mišų laiku miške vaidendavosi, kildavo baisios vėtros, kai kitur būdavo ramu (V.V.). B. Patamožinėje matydavo iššokstančią šviesą (V.V.). C. Iš Tamožinės ateidavo velniukai su piemenimis laukuose mušti

Pav. 82. Sauserių Tamožinės miško Žalčio dauba

ritinį ir čia visus aplošdavo (V.V.). D. Pravažiuojančiųjų mišką arkliai baidydavosi. Netekėjusioms merginoms (apie 25 metų) buvo sakoma, kad jas išvešią į Tamožinės mišką, atiduosią lapėms (*“Kad neapsiženija, kokių 25 metų, tai sak raik jau i Tamožin, raik vešt - jau pasenai, jau vyrą negausi - raik lapėms vešt. Tai taip ir sak, katra jau pasiek tokį amžių, neapsiženij, ir saka “senas mergas į Lapyną vešim”, - pasak. P.Venckus, Prano, g.1906 m., Skaudaliuose. Užr. 1993 m. V.V.*). Arčiausiai gyvenęs žmogus prieš Antrąjį pasaulinį karą save vadino Tamožinės Velniu, savo vardu gąsdindavo vaikus. Per P miško dalį R-V kryptimi eina senkelis - Prancūzkelis. 600 m į PV yra Sauserių kapinynas (Ar-513), kurio teritorijoje pastebėta I-IV a. kapams būdingų akmenų vainikų bei IX-XII a. kapų pėdsakų.

Š. LTR 2802 (24); V.V.

57b. ŽALČIO DAUBA yra per 850 m į PV nuo kelio Nasrėnai-Kūlsodis, 520 m į Š nuo geležinkelio Klaipėda-Radviliškis, 300 m į R nuo Salanto up. kairiojo kranto, Tamožinės miške-ąžuolyne. Dauba - medžiais užaugusios, pelkėtu šaltiniuotu dugnu griovos dalis, dėl stačių šlaitų iš visų pusių susidaro uždara erdvė (maždaug 0,2 ha ploto). PAVAV. A. Vienas muzikantas, naktį grįždamas iš patalkio, pamatė šviesą, netrukus pasirodė vyrukas ir pakvietė jį į gražius rūmus pagroti. Tas grodamas matė, kad svečiai vis į kažką pirštus mirkė ir akis tepė. Jis irgi pasitėpė vieną akį. Staiga pamatė, kad pateko pas velnius.

Prasitarė tam vyrukui (Velniui), tai šis išdūrė muzikantui akį, bet kaip atlygėdavė sau ją auksinių. Visa bematant prapuolė, vyras grįždamas pamatė, kad pinigai - tai juodos anglys, ir jas iškratė (V.V.). B. Už Žalčio daubos, lankose, vaikščiodavo žvakelės (V.V.) Apylinkėse kasdieninėje kalboje vietoj “Velnius” sakoma “Žaltys”.

Š. LŽV (S.VILKYS, 1935; BULIKAI); V.V.

57c. MILIAUS DAUBA yra maždaug per 300-400 m į PR-R nuo Žalčio daubos, tame pačiame Tamožinės miške. Minijos slėnyje, 4 ha plote Milius ne per toli yra gyvenęs; kitų manymu, jis ten užsimušė pjaudamas medžius. Dėl to atsirado daubos pavadinimas Miliaus dauba. Sakoma, į šitą daubą dar XX a. pradžioje veždavo savižudžius, pakaruoklius (visus tuos, kurių į kapus nepriimdavo) užkasti. Žmonės, dirbdami pašlaitėse, rasdavo kaulų.

Š. LŽV (S.VILKYS, 1935; BULIKAI); V.V.

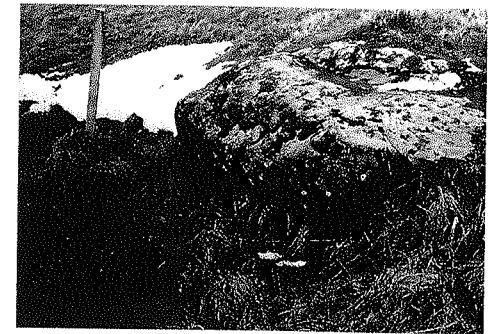
SENKAI (KRETINGOS SENIŪNIJA)

58. AKMUO guli į V nuo Senkų pilkapių (Ar-541) ir į PR nuo Nagarbos kalno (Nr.45), kairiajame Tenžės up. kranto šaltiniuotame šlaite, prie šaltinio. Akm. - maždaug 80x60 cm dydžio, 20 cm aukščio, su ovalo formos, 50x40 cm dydžio, iki 10 cm gylio (gludinta?) įduba.

Š. M.U.

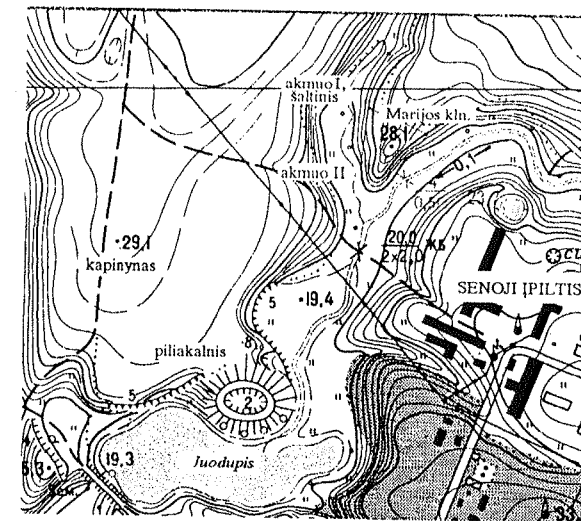
SENOJI ĮPILTIS (DARBĖNŲ SENIŪNIJA)

59. AKMUO PONIOS LOVA, AUKURAS (?) (*mitologinis akmuo Ar-530*) - Senosios Įpilties piliakalnio I ir sen.gyvenvietės (Ar-525) teritorijoje, apie 25 m į V nuo Graistupio, 180 m į Š-ŠV nuo Graistupio ir Juodupio santakos. Matomoji akmens dalis yra 3,6 m ilg. (Š-P), 3 m pl. (R-V), h=1,3 m. Įduba viršutinėje plokštumoje (“lova”) 1,5x1 m dydžio, iki 20 cm gylio. Iš po akmens trykšta šventu laikomas šaltinis, kuris, sudarydamas kelių kvadratinių metrų balelę po akmeniu, toliau nuteka Graistupio link (į PR-R, pagal AP - į ŠR). Pievoje aiškiau išsiskiria tik 15-20 m ilgio jo atkarpa. PAVAV. Labai seniai viena ponia - kažkokia karalienė - mėgdavusi gulėti ant akmens, todėl akmenyje yra toks įdubimas - “lova”. Nežinia, ar Aukuro vardas tikrai vietos žmonių buvo vartojamas (V.V.). “Akmuo buvęs

Pav. 84. Senosios Įpilties akmuo Ponios lova ir iš po jo trykštantis šaltinis (kairėje). Aut. nuotr., 1994

laikomas didelėje pagarboje” (1963 m., LII). Šaltinio vandeniu dažniausiai plaunamos akys (karščiuojančios, “užkritusios” ir pan.), prausiamos ausys, veidas, keliai (*“tėn anė spiej, kad tėn geros vondou, ir aš eso nešusi akims tuo vondėns, gera akims tas vondou. Skaudiejė akis, nešiaus”, - pasak. B.Rūsienė, Kazio, g.1911 m., Benaičiuose. Užr.V.V. 1994*). Norėdami išgydyti vidaus ligas, vandenį geria, nešasi namo. Atėjusieji įmesdavo į šaltinėį po mo-

Pav. 83. Senosios Įpilties akmuo, šaltinis, Marijos kalnelis

netą, meldavosi (Kanarskas J., 1989). "Prietaringa liaudis šaltinėlio vandeniū gydėsi ligas - tiek išorines, tiek vidines. Prieš panaudojant vandenį, būtinais reikėjo sukalbėti keletą poterių. Pavasari, kiekvieno mėnesio gale, iš šaltinėlio pašalindavo dumblą, kad vanduo būtų tyras ir švarus" (1960 m.; AP).

Š. 1963 m. LII žv., AS 187/8; AP, 1960 (J. MICKEVIČIUS); KANARSKAS J., 1989, 57; M. U.; ŠLIAVAS J., 1978, 39-40; V. V.; L. IA, 58 (Nr. 75).

AKMUO mehiras (?) - apie 150 m į Š-ŠV nuo Graistupio-Juodupio santakos, apie 30 m į ŠV nuo Graistupio up., jo dešiniojo kranto slėnyje. Akm. - 2,6 m ilg., 85 cm pl. prie pagrindo (PV), 32 cm (ŠR), šoninės briaunos yra maždaug po 70 cm (PV) ir 30 cm (ŠR) aukščio. Trapecijos pjūvio viršutinė kraštinė, lygiagreti pagrindui, yra 15 cm pločio. Akmuo savo forma, išvaizda panašus į menhirus ("stovinčius akmenis"), tačiau visas akmuo nematomas, ir tai lieka spėjimas. Akmuo - Senosios Įpilties piliakalnio I ir sen. gyvenvietės (Ar-525) R pakraštyje, 30 m į PV nuo Ponios lovos akmens.

Š. ŠLIAVAS J., 1978, 39-40; V. V.

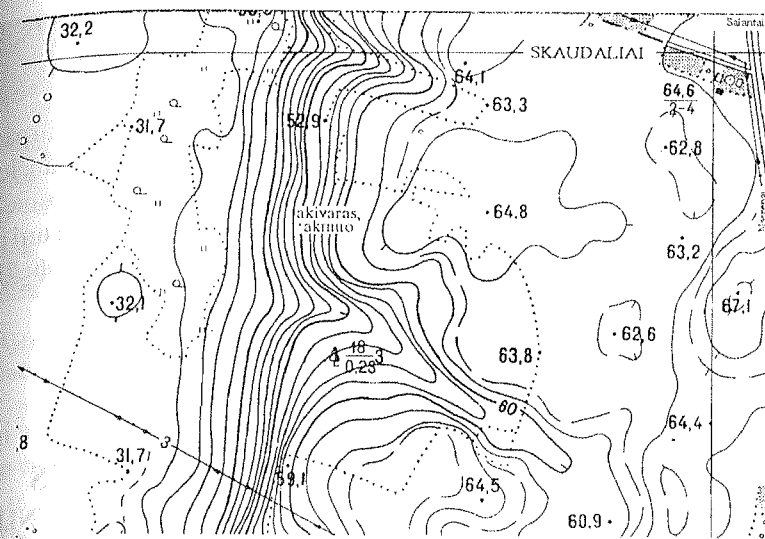
Pav. 85. Senosios Įpilties Marijos kalnelis. Aut. nuotr., 1993

60. MARIJOS KALNELIS (piliakalnis Ar-527). PADAV. Ant kalnelio augusi didelė epušė. Kartą po ja pamatę kažkokią baltą moterį, dėl to atsiradęs pavadinimas "Marijos kalnelis" (Šliavas J., 1978). Manoma, ant kalno buvus dar viena Senosios Įpilties piliakalnis. Aptikta sen. gyvenvietės pėdsakų, lipdytų puodų šukių nežymiai brūkšniuotu paviršiumi. Žmonių čia gyventa jau I tūkstantmečio pr. Kr. Piliakalnį nuo Ponios lovos akmens, šventu laikomo šaltinio skiria tik Graistupio upelis.

Š. KANARSKAS J., 1989A, 110; ŠLIAVAS J., 1978, 39-40; L. DAUGUDIS V., 1984A.

SKAUDALIAI (IMBARĖS SENIŪNIJA)

61. Į V-ŠV nuo kaimo, Salanto upės slėnio aukštumoje plyti ažuolynas. Čia išlikusi senojo tikėjimo šventvietė: a) akivaras prie Imbarės ir Skaudalių kaimų ribos, 600 m į V nuo kelio Skaudaliai-Imbarė, 720 m į ŠV nuo J. Budrienės sodybos pastatų Skaudalių k., 600 m į R nuo Salanto up. kairiojo kranto. Tai užakęs, į V nutekantis, apie 15-20 m skr. akivaras. Akivaro aplinkoje gausu akmenų. Dar prieš Antrąjį pasaulinį karą šalia augo labai storas, išpuvusiu vidumi ažuolas. PADAV. A. Buvo kalbama, kad akivare yra nuskendęs dvaras (Vaitkevičius V., 1995a; karalaitės rūmai - Daugudis V., 1992). B. Visame miške žmonėms vaidendavosi baidyklės, įvairūs gyvuliai. Žmonės čia klaidindavo (Vaitkevičius V., 1995a). C. Vietovėje, kalbama, yra užkasta prancūzų aukso (Vaitkevičius V., 1995a); b) prie

Pav. 86. Skaudalių akivaras, akmuo

akivaro - nedidelis akmuo su dubeniu. Akm. - 75 cm ilg. (Š-P), 55 cm pl. (R-V), h=45 cm, viršuje, kiek į P pusę, iškalta netaisyklingo apskritimo formos dubens pavidalo dugnu įduba (24-28 cm skr., iki 6 cm gylis). Akmens kraštas į Š pusę nuolaidus, V, P, PR pusėse akmens šonai nuskelti. V. Daugudžio nuomone, tai slaptai jau krikščionybės laikais gyvavusi šventvietė (Daugudis V., 1992).

Š. 1985 m. LII žv., AS 1204/2-3; V. V. L. DAUGUDIS V., 1992, 58; VAITKEVIČIUS V., 1995A, 14-15.

STROPELIAI (KŪLUPĖNŲ SENIŪNIJA)

62. BOBKALVIS yra viduryje kaimo, prie Rėžgalių, 14 ha ploto. PADAV. Bobos eina bruknių rinkti.

Š. LŽV (S. VILKYS, 1935).

SŪDĖNAI (DARBĖNŲ SENIŪNIJA)

63a. AKMUO su plokščiadugniu dubeniu (Ar-1879) - apie 40 m į PR nuo tilto per Kulšės up. kelyje, Laukžemė-Įpiltis, Kulšės upelio dešiniajame krante, buvusiam malūno sode. Akm. - rusvas stambiagrūdis granitas, aptašytas, suapvalintas, 1,2-1,25 m skr., h=90 cm, V šonas žemesnis, po juo pakišta akmenų. Akmens viršutinėje dalyje - 38 cm skr. (viršuje) ir 30 cm

Pav. 87. Sūdėnų akmuo. Aut. nuotr., 1994

(dugne) skr., 10-12 cm gylio plokščia-dugnįs dubuo. Nuo jo V krašto eina 15-20 cm pločio ir 1 cm gylio griovelis. PADAV. A. Ant akmens pagonyš aukodavo aukas (V.V.; Šliavas J., 1978). B. Senovėje ant akmens baudžiauninkams, nebegalėjusiems dirbti, kirto galvas. Tam reikalui akmenyje iškaltas dubuo (V.V.). C. Senovėje buvo didelis Laukžemės miestas, kurio pakraštyje (čia) gyveno mirties bausmės vykdytojas (Šliavas J., 1978). D. Žiemą matė prie akmens degant ugnį ir manė degant pinigų (V.V.). E. Sakoma, kad akmuo-malūno girnos (V.V.). Akmuo 500 m į ŠV nuo Pelėkių Velnio akmens (Nr.49; žr. pav. 87).

Š. KANARSKAS J., 1989, 17; M.U; ŠLIAVAS J., 1978, 31-33; V.V. L. IA, 58 (Nr.77); JABLONSKIS I., 1971, 133 (LAUKŽEMĖ).

63b. KŪLGRINDA VELNIO TAKAS (buvo *kūlgrinda Av-533*) - V kaimo dalyje, 500 m į V nuo Petreikio sodybos, 300 m į R nuo Šventosios up. vingio, šlapiose pievose. Tai kelio, supilto lankoje ŠV-V - PR-R kryptimi, atkarpa, platėjanti galuose. Atkarpos ilgis - 120 m, plotis - 5 m (galuose po 13 m). Kūlgrinda apie 30 cm iškilusi virš žemės. PADAV. Velnio takas ėjęs iki Šventosios upės, į Latviją, o per Šventąją buvęs tiltas. Kūlgrinda pastatyta švedų laikais (LT). Priešingoje Šventosios upės pusėje - vienkiemis *Perkūnate* (Latvijos Resp.), kuriame žmonės žino esant *akmenį* su vaiko pėdomis; ten vaidenasi. Kūlgrinda - 400 m į P nuo Sūdėnų kapinyno, vad. Vaidavingiu (*Av-530*), kur aptiktas I-IV a. kapas ir 700 m į P nuo kapinyno bei pilkapių, kuriuose rasti III a.pr. Kr. - I a. kapai (žr. pav. 67).

Š. BAUBONIS Z., 1991, 17-18; V.V. L. LT, 661.

63c. ŠVENTOSIOS atkarpa į V nuo Sūdėnų kaimo, besitęsiančio pagal kelią Senoji Įpiltis-Laukžemė. PADAV. Upė šioje vėjoje kas metai turi pasiimti po žmogų ("žmogaus gyvybę"). Sakoma, tai ir išsipildo.

Š. V.V.

ŠATILGALIS (KŪLUPĖNŲ SENIŪNIJA)

64. PELKĖS. Tai pelkės - durpynai kaimo pakraštyje, prie Razgausio, Jurkaus sodybų (?). PADAV. Caro laikais baudžiauninkus ten bausdavo, mušdavo, pakardavo, į tas pelkes sumesdavo.

Š. V.V.

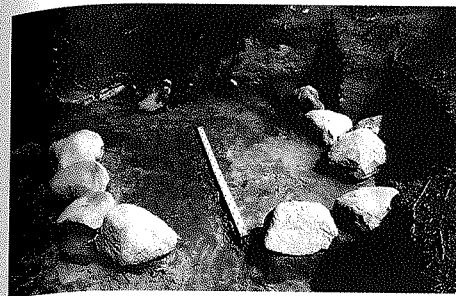
TŪBAUSIAI (KRETINGOS SENIŪNIJA)

65. LAUMĖS AKMUO. Akmenos upėje ties Tūbausiais - didelis akmuo. PADAV. Ant akmens vakarais mėgdavo skalbti laumės.

L. JABLONSKIS I., 1967, 3-4.

UŽPELKIAI (KRETINGOS SENIŪNIJA)

66. Užpelkių kapinyno (*Ar-546*) teritorijoje aptiktas sukrautas vainikas iš 11 didelių akmenų (79x59x36 cm; 82x82x36 cm. ir panašių dydžių). Š-P

Pav. 88. Akmenų vainikas Užpelkių kapinyne. A. Bliujienės nuotr., 1992

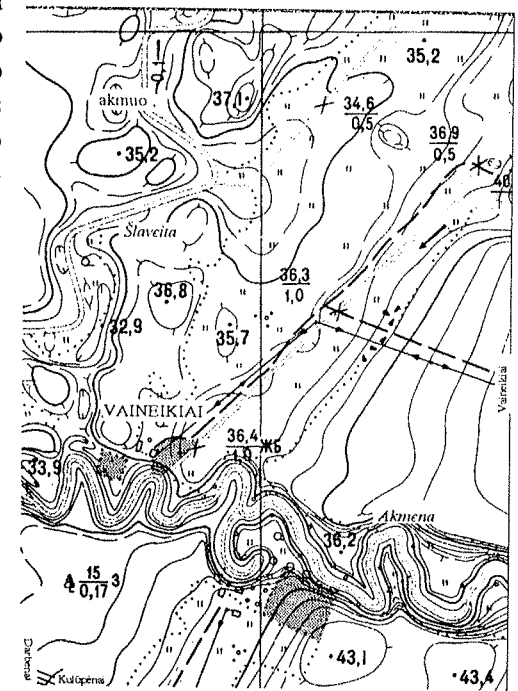
kryptimi vainiko ilgis - 4,75 m išorėje ir 3,72 m viduje. Vainiko plotis - 3,9 m išorėje ir 2,75 m viduje. Akmenys sukrauti įvairaus dydžio tarpais tik PR, PV, ŠR vainiko dalyse. ŠV vainiko pusėje esančioje duobėje rasta degėsių, suodžių, pelenų, smulkių akmenukų. Jos centre buvo 1 m skr. ryškesnė dėmė su dirbinių nuolaužomis. Kaulų liekanų neaptikta. Čia buvo 3 lipdyto miniatiūrinio puodelio šukelės, dalis žalvarinio smeigtuko adatos, keletas neišskios paskirties geležinių daiktų liekanų. ŠR vainiko pusėje buvo 2,85x1,8 m dydžio ir 1,12-1,13 m gylio duobė, užpildyta žemėmis su negausiais degėsiiais, pelenais. Joje rasti 2 arklio dantys. Aplink vainiką aptikta IV-V a. kapų, jie išsidėstę griežta tvarka, lyg spinduliu (to neatspindi toliau nuo vainiko rasti palaidojimai). Akmenų vainikas galėjo būti suardyto kapo vainikas. Galbūt jis sietinas su kapų vietos "pašventinimo", mirusiųjų laidojimo apeigomis. Be to, akmenų vainike išskirtos pasaulio kryptys, savaip pažymėtos Saulės tekėjimo bei laidos vietos horizonte (Bliujienė A., Klimka L., 1992).

Užpelkių kapinyne rasta IV-VI a., IX-XI a., XI-XII a. kapų.

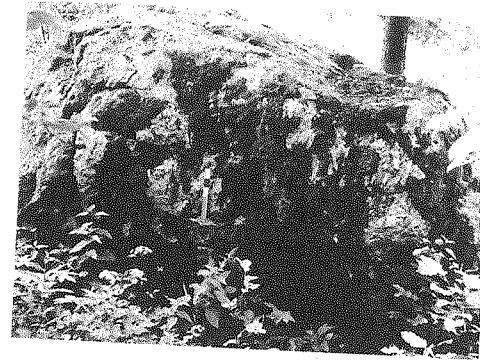
Š. 1991 m. A.BLIUJIENĖ TYR., AS 1828/30-31; 1992 m. A.BLIUJIENĖ TYR., AS 2000. L. BLIUJIENĖ A., 1992, 76-77; BLIUJIENĖ A., KLIMKA L., 1992, 11-12.

VAINEIKIAI (DARBĖNŲ SENIŪNIJA)

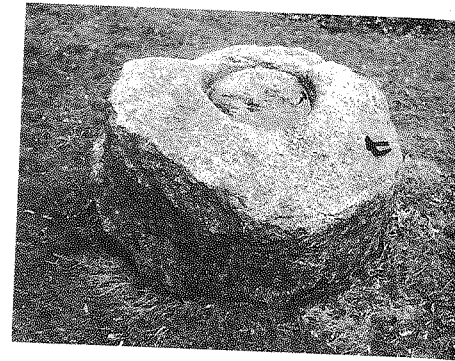
67. ŠLAVEITOS KŪLIS (buvo *mitologinis akmuo Ar-492*; dabar la 1994 m. 01-8-377) - ŠV kaimo dalyje, apie 600 m į Š nuo Šlaveitos ir Akmenos up. santakos, apie 800 m į ŠV nuo Vaineikių gamybinio centro, kairiajame Šlaveitos up. kanalo krante, 6 m į V nuo jo, ažuolyne (iki iškasant Šlaveitai kanalą, upė akmenį juosė iš V - AP). Akmuo - pilkas stambiagrūdis granitas, 3,7 m ilg. (Š-P), 3,2 m pl. (R-

Pav. 89. Vaineikių Šlaveitos akmuo

Pav. 90. Vaineikių Šlaveitos kūlis. Aut. nuotr., 1993

Pav. 91. Voveraičių akmuo Kretingos muziejaus kieme. Aut. nuotr., 1995

V), $h=1,45$ m (Š) ir 1,6 m (P). Š akmens pusėje, prie krašto yra 45x55 cm dydžio, 6-13 cm gylio įduba, į kurią veda nuo P akmens pusės iškalti grioveliai (80-90 cm ilgio iš PV, 75-80 cm ilgio iš PR). *Padaav. "Senovėje akmuo buvo žemaičių gerbiamas, laikomas nepaprastu" (AP). Akmuo esąs pagoniškos šventyklos vietoje (Kanarskas J., 1989). Akmuo 500 m į Š nuo Vaineikių sen. gyvenvietės (IP-2142/A). Kaimo ŠV dalyje, 500 m į ŠR nuo Šlaveitos kūlio, o miškelis (apie 20 ha) vadinamas *Gojumi*.*

Š. 1974 m. I. JABLONSKIS ŽV., AS 396/1-2; AP (J. MICKEVIČIUS, 1959); KANARSKAS J., 1989, 61-64; LŽV (V. ČEKAS, 1935; ŠLA-VEITAI); ŠLIAVAS J., 1978, 30; V.V.

VOVERAIČIAI (KRETINGOS RAJONAS)

68. AKMUO su plokščiadugniu dubeniu - stambiagrūdis, pilkai balkšvas granitas, 1,55x1,65 m dydžio (viršutinė dalis 1,3 m skr.), $h=90$ cm; 40-45 cm aukštyje nuo viršaus jo šonai

aptašyti, matomi ryškūs tašymo kaltė grioveliai (6-7 cm pl.). Viršutinėje dalyje ne apskritas plokščiadugnis dubuo - 60x53 cm dydžio (55x50 cm pagal IA), 6 cm centrinėje dalyje ir 9 cm prie krašto gylio (10 cm gylio IA). Akmens kraštas nuskeltas. Akmuo perkeltas į Kretingos kraštotyros muziejų.

Š. V.V. I. IA, 58 (Nr.78).

VĖLAIČIAI (KARTENOS SENIŪNIJA)

69. MIŠKAS VĖLAITINĖ - į P nuo kaimo.

ŽYNELIAI (DARBĖNŲ SENIŪNIJA)

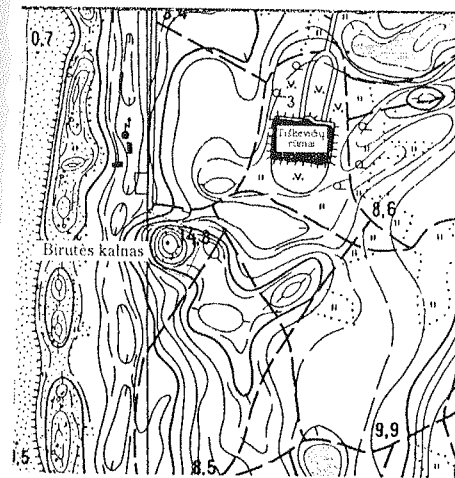
Kaimas į R nuo Pelėkių-Sūdėnų archeologijos paminklų komplekso ir į PR nuo Senosios Įpilties. Iš R kaimas jau ribojasi su Benaičiais, kur žinomas šventviečių spiečius (Nr.8).

PALANGOS MIESTAS

Rivijaus kronikoje, aprašant Vilniaus Perkūno šventyklą, minimi ir šventieji Palangos apylinkių miškai.

L. NARBUTAS T., 1992, 208-209; URBANA-VIČIUS V., 1987, 55.

70. BIRUTĖS KALNAS (*piliakalnis Ar-23*) - 800 m į PV nuo Dariaus ir Girėno bei Vytauto g. sankryžos, Palangos grafų Tiškevičių dvaro parke. Kalno aikštelė apskrita, apie 60 m skr. (kitur nurodoma 40x80 m). Būta ir puslankio formos pylimo. Šlaitai statūs, daugiau kaip 20 m aukščio. 1506 m. toje vietoje, kur tariamai ilsisi Birutės palaikai, buvo įsakyta pastatyti šv. Jurgio koplyčią. J.Šliavas nurodo, kad tada ir vysk. M.Giedraičio pakviesti jėzuitai kalno papėdėje pastatė nekaltosios Mergelės Marijos statulą, kuri stabmeldžių imta garbinti kaip Birutė (Šliavas J., 1978). 1753 m. koplyčia atnaujinta (atkelta iš Šventosios), o 1869 m. pastatyta dabartinė. 1898-1900 m. kalno šlaite įrengtas Švenč. Panelės Marijos Lurdas. PAVAV. A. Ant kalno

Pav. 92. Palangos Birutės kalnas

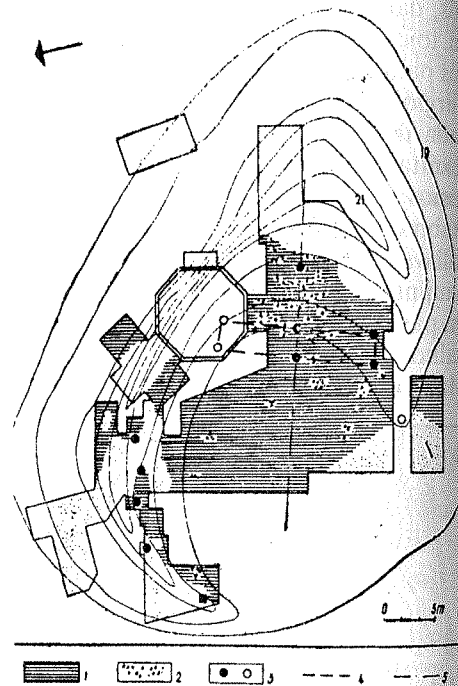

Pav. 93. Palangos Birutės kalnas. Aut. nuotr., 1993

gyvenusi vaidilutė Birutė ir vėliau čia buvusi palaidota (Kviklys B., 1991). B. Ant kalno būta aukuro (Paurimės), čia garbinti lietuvių dievai (Mūsų rytėjus, 1933). Vaidilutė Birutė buvo prisiekusi skaistybę dievui Perkūnui, kursčiusi šventąją ugnį. Kunigaikštis Kęstutis vėliau Birutę sutikęs nešančią maisto savo broliams ir susitikimo vietoje pastatęs puikius rūmus (Dundulis P., 1985). C. Sakoma, kad ant kalno šventas Jurgis "smaką" nudūrė (M.U.). M.Strijkovskis 1582 m. "Kronikoje" rašė, kad Palangoje, prie jūros, žemaičiai ir kuršiai šventos Birutės vardu tebevadina kalną ir iškilmingai Birutės šventę švenčia toje pačioje vietoje, kur Romos kunigas atvažiuoja ir iš žvakių, aukų nemažą pelną gauna (Dundulis Pr., 1985). XVII a. pabaigoje, M.Pretorijaus žiniomis, Birutės kalnas, buvęs šventas praecityje, tokiu ir tebe laikomas. Kartą valstietis iš Klaipėdos srities, supykęs ant švento Jurgio (jo supratimu, naujojo dievo), kad jam vagys pavogė arklį, ir pasakęs: "Nei asz taw, nei tu man", aš nenoriu pas tave eiti, tu neik pas mane ir man nekenk (Mannhardt W., 1936). XVIII a. maras palietė Palangą, jos apylinkes. Sakoma, tomis dienomis ant Birutės

kalno susirinę žmonės meldėsi ir raudojo, prašydami senų dievų pasigalėjimo (Kviklys B., 1991). L.A. Jucevičius 1842 m. rašė: *“Liaudis, su didžiu dėkingumu atsimindama tos kunigaikštienės dorybes, po mirties įskaitė ją į savojo krašto deivių tarpą. Net kai jau visai sunyko pagonybė Žemaičiuose, pastarieji žmonės nesiliovė Birutės laikyti šventąja. Minios žmonių plaukdavo iš tolo melstis prie jos kapo ir prašyti, kad ji iš šventovės aukštybių pažvelgtų į jų skurdą. Krikščionių kunigai turėjo ne sykį vaikyti susirinkusiųjų pulkus. Tačiau nei įkalbinėjimai, nei grasinimai, nei ginkluotų pajėgų naudojimai neįstengė fanatikų atgrasinti. Su ginklu rankose jie rinkdavosi atiduoti garbės mirusiajai Birutei. Tad vienas kunigas, Palangos klebonas, kurio pavardės negalėjau sužinoti, liepė pamūryti švento Jurgio koplyčią ant kalno, toje vietoje, kur ilsisi Birutės palaikai, kad bent jau šventoje bažnyčioje melstųsi liaudis. Ilgainiui žmonių uolumas nuslūgo, o Birutės dievinimo vieton atėjo jos dorybių ir taurių ypatybių minėjimas. Vis dėlto senovės paklydimas nėra dar visai išnykęs [...]”* (Jucevičius A.L., 1959, 441-442). J. Šliūpas, remdamasis Palangos kunigo Barkausko žiniomis, 1884 m. rašė, jog kalnas yra lankomas tiek katalikų, tiek liuteronų, o kovo 4 -ąją, balandžio 23 -iąją susibėgdavę *“minios Prusu ir Latviu, suveddavo daug arkliu ir jus aplink kalną iszkilmingai vadžiodavę melddami Dievo, idant jis per užtarimą szv. Jurgio gelbētu jus nu limpancziu ligu ir antpulimo vagiu. Tądien aukodavo Dievui isz vasko nulipintus visokio didumo arklius, kožnas pagal savo iszgalę: vieni didesnius, o kiti mažesnius; artojai gi dėjo akėczias, žambius ir kitus įnagius, o ukininkės - verszius, parszus ir kitus*

vaszkinius padarus” (Aušra, 1884). Per šv. Jurgį ir šv. Roką (04 23 ir 08 16) po pamaldų Palangos bažnyčioje procesijos eidavo ant Birutės kalno. Pastatytoje ant kalno koplyčioje buvo išpjova pinigams aukoti, ten aukota, kad sektųsi žvejyba, kad avys duotų geros vilnos, kad gytų rankos votys - aukota atitinkamos rankos pirštinei, kad koja - kojinei. Prašant sveikatos nešti smeigtukai. Buvo daromi įžadai (M.U.; V.V.; L.A. Jucevičius 1842 m. sutiko sergančią moteriškę, kuri davusi įžadus pasveikus aplankyti Birutės kapą). Atlaidų metu ant kalno šalia koplyčios sėdintiems ubagams aukoti

Pav. 94. Palangos Birutės kalno XIV-XV a. šventvietė (1 - smėlis su suodžiais ir angliukais, 2 - laužavietės, 3 - stulpavietės, išvirtę ir spejami stulpai, 4 - šventvietės statinio kontūras, 5 - šventvietės simetrijos ašis; aštuonkampio pastato kontūras - šv. Jurgio koplyčia). (Pagal V. Žulkų: Žulkus V., Klimka L., 1989, 68, pav. 31)

sūriai, sviestas, kiaušiniai, pienas, padžiointos menkės (M.U.).

Ant kalno rasta I tūkstantmečio keramikos. Tuo metu kalnas buvo sutvirtintas smėlio pylimais, medinėmis užtvaramis. XII-XIII a. kalno papėdėje buvo kaimelis (12-15 pastatų). XIV a. pabaigoje-XV a. pradžioje ant kalno pastatyta gynybinė siena, kovų su kryžiuočiais metu, matyt, sudeginta. Po to kuriam laikui kalnas buvo apleistas, o vėliau buvo supilti pylimai iki 2,5 m aukščio, kurių vidiniu pakraščiu įkasti 16-18 cm skr. 8 stulpai. Pylimą tarp stulpų dengė ryškus juodas sluoksnis - periodiškai degintų laužų pėdsakai. Tai XV a. šventvietė su keturkampiu šventykos pastatu. Viskas apleista XV a. pabaigoje-XVI a. pradžioje. Minimų stulpų išsidėstymas puslankiu sudarė sistemą, kurios pagalba ant šio kalno būdavo nustatomos žiemos ir vasaros saulėgrįžų dienos, skelbiamos kalendorinių švenčių dienos, uždegami laužai (Klimka L., Žulkus V., 1989).

Š. 1948 m. LII zv., AS 1/33; 1984 m. V. ŽULKUS TYR., AS 1098A,B,C; M.U.; ŠLIAVAS J., 1978, 14-16; V.V. L. AL, 4 (Nr. 48); AUŠRA, 1884; DUNDULIS PR., 1985; JUCEVIČIUS A.L., 1959, 438-442; KLIMKA L., ŽULKUS V., 1989, 73-85; KVIKLYS B., 1991, 4/271; LAM, 201 (PALANGA; BUVUSI LIETUVIŲ STABMELDŽIŲ ŠVENTOVĖ); MANNHARDT W., 1936, 529-530; MŪSŲ RYTOJUS, 1933; SEKMADIENIS, 1933; ŽULKUS V., 1984.

71. PUŠYS augo Palangos parke. Dvi pušys buvo suaugusios viena stora šaka. Viena iš tų pušų dar prieš Antrąjį pasaulinį karą nudžiūvo ir buvo nupjauta kiek aukščiau minėtos šakos. Žmonės manė, kad tokie medžiai kaip šios pušys turi raminančių, gydomųjų savybių, kad gali greitai gydyti išnirusius bei išlūžusius sąnarius, reikia tik

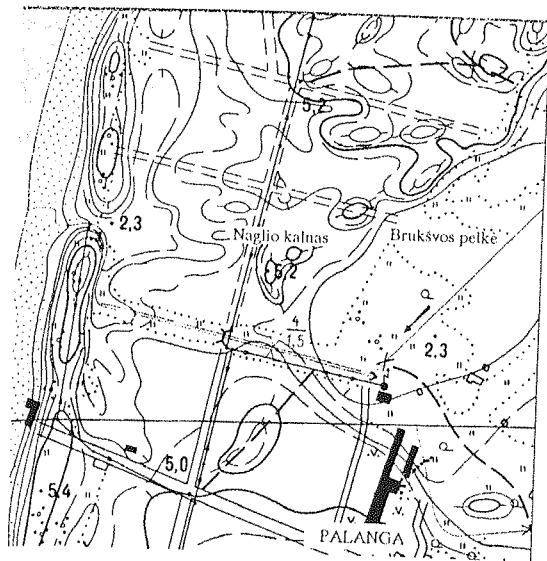
landyti tarp jų ir aplink trintis, kalbėti: *“Lai suauga mano lūžęs stibikaulis, kaip jūs dvi esatau suaugusios”*, arba: *“Sutaikink mane su vyru, kaip taikiai suaugusios pušys kad gyvena”*.

L. KVIKLYS B., 1991, 4/283.

72a. NAGLIO, KAPŲ KALNAS (piliakalnis Ar-19) - ŠV miesto dalyje, 600 m į Š nuo Žvejų-Naglio g. sankryžos, Palangos g-jos 107 kvartale. Kalno aikštelės dydis - 22x30 m, šlaitai lėkšti. PADAV. A. Čia žuvo kunigaikštis Naglis, kurio kūnas buvo sudegintas ir palaidotas toje vietoje, kur yra dabartinis kalnelis (Kviklys B., 1991). B. Naglis buvęs žvejys (V.V.). C. Iš jūros atplaukdamas paukštis ar žmogus Naglis, apiplėšdamas žmones ir sugrįždamas į jūrą (M.U.). D. Daug kam sapnavęsi, kad pastačius ant kalno koplyčią, žmonėms užteksią ten paslėptų turtų (M.U.). E. Ant kalno nuo karo laikų buvo užkasti pinigai, todėl šokinėdavusios ugnelės. Pinigų ieškotojams sukliudydavusi iš jūros ateinanti juoda "šmėkla". Kartą, jau iškasus skrynią pinigų ir nuėmus nuo dangčio ten buvusį kryžių, skrynia vėl nugarimzdavo žemėn (M.U.). F. Sakoma, kad kalne yra užkastų bažnytinių daiktų. Kai piemenys sumos laiku kasinėjo ir atkasė

Pav. 95. Palangos Naglio kalnas. Aut. nuotr., 1993

Pav. 96. Palangos Naglio kalnas, Brukšvos pelkė, upelis

kažkokį geležinį daiktą, tą akimirka atsirado kažkokia šmėkla, antra išnirio iš jūros iki krūtinės, trečia dar iš kažkur pasirodė (V.V.). G. Prie kalno vaidenasi, baido, praciai susitinka ponaitvelniuką (Mukienė D., 1994). Buvo sakoma, kad prie kalno esanti velnių buveinė (M.U.). H. "Prie Prakeikto arba Švedų kalno (tarp Palangos ir Liepojos)" senovėje gyveno "lesvinčius stambeldys", pas kurį kartą apsinakvojo kunigas ir susapnavo, kad turi kuo greičiau išvažiuoti - tuos namus palikti. Vidurnaktį išvažiuo, bet apsižiūrėjo, kad nepasiėmė savo knygelės. Grįžo - rado tik stulpą, su užmiršta knyga plaukiojantį jūroje, o tų namų nebebuvo (LTR 768/1). Žodis "naglis" laikomas germanizmu (vok. *Nagel* - vinis), o latvių kalboje žodis *naglens*, *naglinia* reiškia augalą, lietuviškai gvazdiką ("nėgelką"). Kalnas senuose raštuose vadinamas ir "Naglej smierci" (Mukienė D., 1994).

Manoma, kad sunaikinus šventvietę ant ant Birutės kalno, senieji dievai slapčiomis galėjo būti garbinami nuo-

šalesnėje vietoje - ant Naglio kalno. Spėjama S.Daukanta, rašiusį XIX a. viduryje, turėjus omenyje Naglio kalną: "[...] *Palangos giriose Ginčio žinyčia, nuo jos paskuoja kūrėjų kūrėjo vadinama, ant Kuršo rubežiaus, kurią slapta vėl didžiai vėlai, jau krikščionimis būdami, dar lankę žemaičiai, parusėnai ir žiemgaliai arba kuržemininkai, minėdami savo laimingas dienas ir tardami save angis broliais buvusius; bet metuose 1700 išvertė ją žuvėdai [...]*" (Daukantas S., 1993).

1978 m. archeologiniai tyrinėjimai (vad.V.Žulkus) parodė, kad kalnas niekada nebuvo piliakalnis. Nuo XVI a. pabaigos ant kalno imta laidoti mirusiuosius. XVIII a. pabaigos Palangos inventoriaus žemėlapyje (1779-1781 m.) kalnui suteikiamas pavadinimas Kapų kalnas. XVI-XVII a. palaidojimai yra pagal senąją tradiciją, su įkapėmis. Papuošalai rodo kuršišką tradiciją. Aptikta daugiau kaip 30 kapų, suardžiusių XV-XVI a. I pusės sluoksnius su laužavietėmis. Sluoksniai gretintini su aptiktaisiais ant Birutės

kalno. V.Žulkaus nuomone, tai šventvietė, kurios vietoje nedidelė gyvenvietė vėliau ėmė laidoti savo mirusiuosius (gilesniame sluoksnyje taip pat aptikta anglių, nors nuo XV-XVI a. tokių sluoksnių jį galėjo skirti nemažas laiko tarpas; galimas daiktas, jog tada kalną kaip šventvietę lankė žmonės, gyvenę kažkur prie buvusio ežeriuko ir laidoję mirusiuosius degintiniuose XI-XIII a. kapuose). XVIII a., po pertraukos, vėl laidoti mirusieji, kurių dėl vienu ar kitu priežasčių neįleido į šventintas kapines (Žulkus V., 1981; Žulkus V., 1984). XIX a. prie kalno, palei upelį, vingiuojantį palei kalno šoną į jūrą, buvo sena gyvenvietė, vadinta Senuoju uostu. Į Š nuo Naglio kalno - kapinynas, datuoj. XI-XIII a.

Š. 1948 m. LII zv., AS 1/33; 1978 m. V.ŽULKUS TYR., AS 656; LTR 768/1; M.U.; VAK 19/27-28; V.V. L. AL, 4 (NR.48); DAUKANTAS S., 1993, 99; KLAIPĖDISKIS A., 1924; KVIKLYS B., 1991, 4/282-283; MUKIENĖ D., 1994; ŽULKUS V., 1981, 63-72; ŽULKUS V., 1984.

72b. PELKĖS BRUKŠVA yra į V, ŠV nuo Naglio kalno, iš jos teka Palšės upelis. Dar XIX a. čia buvo Ežeralio ežeras. PADAV. Žuvusio kunigaikščio Naglio žmona Brakšva labai gailėjusi savo vyro, ilgai laisčiusi ašaromis nelaimingo karžygio kapą, o jo viršūnėje pasodinusi septynias pušaites. Po to nusileidusi nuo kalnelio ir pasiskandinusi buvusiame ežerėlyje (Kviklys B., 1991). Vietovė žinoma kaip velnių buveinė, vaidenimosi vieta (M.U.).

Š. M.U. L. KVIKLYS B., 1991, 4/282-283; MUKIENĖ D., 1994.

BŪTINGĖ (PALANGOS MIESTO DALIS)

73. ŠALTINIS - Šventosios upės slėnyje, prie kapinių. Teka į R. "Šal-

tinis, kuris teka į rytus, ne į vakarus, šiuokiems tokiems dalykams tinka. Jis turi gyvybinių savybių. Reikėdavo vandens parsinešti, čerauninkas jį "apipotrija", tada naudoja gydymui, pirmiausia nuo akių, kitokių skausmų." (pasak. N.Kykalas, g.1918 m. Šventojoje. Užr. M.Motiejūnas 1993).

Š. M.MOTIEJŪNO 1993 M. INFORMACIJA.

74. ŠALTINIS ČIMPOS AVOTS tryško Būtingėje, apie 700 m į PV nuo Palangos vandens valymo įrengimų, į V nuo Čimpos sodybvietsės (toje vietoje, viduryje laukų, auga senas, apie 2 m skr. ažuolas). Šaltinis sunyko amžiaus viduryje. Vėlykų rytą čia žmonės eidavo praustis, merginos basos bėgdavusios vandens namo parnešti.

Š. M.U.

ŠVENTOJI (PALANGOS MIESTO DALIS)

75. KARU KALNAS buvo ties Šventosios upės vingiu, į R nuo šiandieninio Šventosios pramogų parko, kairiajame upės krante. Kalnas nukastas žyvrui. PADAV. Ant kalno "vergų laikais" žmones bausdavo, kardavo, lupdavo, ten ir palaidodavo. Sakoma, kad viso kaimo žmonės ant kalno suėję teisdavo prasižengusiuosius ir juos kardavo. Vieną berniuką nuteisus pakarti, tas dar paprašė atsisveikinti su mama. Norėjo ją pabučiuoti, ir nukando jai nosį sakydamas: "Tu liepei man eiti bulvių vogti, o mane kars" (M.U.). Prie kalnelio vaidenasi (LŽV). Šventosios upės vingis ties Karu kalnu, sakoma, kasmet reikalauja aukų, kiekvienais metais čia turi kas nors nuskęsti (M.U.).

Š. LŽV (F. MENSONIENĖ, 1935); M.U.